

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)

**JADERNÁ ELEKTRÁRNA TEMELÍN V KRAJINNÉM,
ESTETICKÉM A KULTURNÍM KONTEXTU**

NUCLEAR POWER PLANT TEMELÍN IN CONTEXT OF
LANDSCAPE, AESTHETIC AND CULTURE

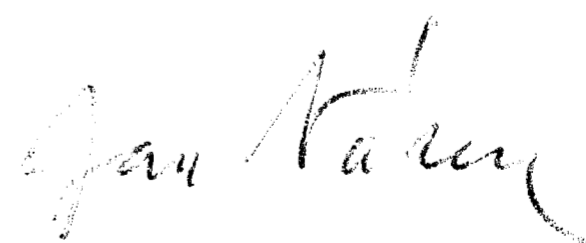
Jan Vávra

Rigorózní práce

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 27. 1. 2009

Jan Vávra

Abstrakt

Tato práce se zabývá Jadernou elektrárnou Temelín a jejím estetickým, sociálním, kulturním a krajinným kontextem. Práce se dá rozdělit na teoretickou a praktickou část.

V teoretické části je definováno estetické paradigma, velký důraz je kladen na kulturně-historickou podmíněnost estetického vnímání. To je doloženo vývojem evropské krajinomalby a některými důležitými filosofickými a estetickými přístupy.

Estetickou problematiku následuje část věnovaná socio-kulturním a krajinným změnám českého venkova a tváře české krajiny ve 20. století. Tato část, zaměřená především na jižní Čechy a oblast Vltavotýnska, se snaží uvést stavbu a vliv Jaderné elektrárny Temelín do sociálního a historického kontextu.

Praktickou část otevírá geografický a demografický popis lokality, následovaný shrnutím vlivů Jaderné elektrárny Temelín na okolní krajinu. Dále práce shrnuje výsledky předchozích výzkumů, které jsou užitečné pro naši problematiku, a formuluje teorii a metodologii výzkumu, prováděného kvalitativním způsobem (formou rozhovorů).

Závěrečná část zahrnuje výsledky a diskusi. Kromě výsledků výzkumu estetické percepce elektrárny je elektrárna a její vliv zasazen do širších souvislostí proměn českého venkova a krajiny.

Abstract

This paper deals with nuclear power plant Temelín and its aesthetical, social, cultural and landscape context. The power plant is located in South Bohemia, Czech Republic).

Theoretical part of this paper begins with definition of aesthetical paradigm. Influence of history and culture is stressed here. History of Europe landscape painting and some important chapters of philosophy and aesthetic are mentioned.

Next part deals with social, cultural and landscape changes of Czech rural areas and whole landscape in 20th century. It is focused mainly on South Bohemia and Vltavotýnsko region to show social and historical context of nuclear power plant Temelín, its construction and influence.

Practical part of this paper begins with geographical and demographical description of chosen locality. It is followed by summary of power plants influence on the landscape. Paper sums up results of previous studies and defines methodology and theory of the qualitative research.

Final part contains results and discussion. Results of aesthetical perception of nuclear power plant are discussed and put into wider context of changes of Czech countryside and landscape.

Obsah

1.	Úvod.....	7
2.	Estetický kontext.....	8
2.1.	Definice estetického vnímání	8
2.2.	Biologická podmíněnost estetického vnímání	8
2.3.	Kulturně historické podmínění estetického vnímání.....	9
2.3.1.	Vývoj evropské krajinomalby.....	10
2.3.2.	Filosofie a estetika 17. – 19. století	16
2.3.3.	Estetika 20. století	20
2.3.4.	Tradiční pojetí české krajiny.....	24
2.4.	Možné přístupy k estetickému vnímání	26
2.4.1.	Klasický přístup	26
2.4.2.	Kontextuální přístup.....	28
3.	Sociální a krajinné změny v ČR.....	30
3.1.	Socio-kulturní proměny venkova.....	30
3.1.1.	Nástin historie Vltavotýnska	30
3.1.2.	Sociální změny v Evropě ve 20. století.....	31
3.1.3.	Poválečný vývoj se zaměřením na okres České Budějovice	32
3.1.4.	Dopad změn na rurální společnost	34
3.1.5.	Vývoj od 80. let 20. století	37
3.2.	Krajinné změny na území ČR.....	39
3.2.1.	Léta 1845-1990	40
3.2.2.	Současné jevy v krajině.....	42
3.2.3.	Koeficient ekologické stability území ČR.....	43
4.	Podrobný popis zájmového území	45
4.1.	Geografická pozice a rozloha	45
4.2.	Dodatky k historickému vývoji oblasti.....	45
4.3.	Obyvatelstvo	46
4.4.	Stavba Jaderné elektrárny Temelín a její dopady.....	46
4.4.1.	Ostatní jaderné elektrárny na území ČR a SR.....	46
4.4.2.	Chronologie stavby JETe	47
4.4.3.	Krajinné a sociální změny spojené se stavbou.....	48
4.4.4.	Vodní díla	50
4.4.5.	JETe jako cíl protestů a vášní	51
4.5.	Krajinářské hodnocení okolí JETe	52
4.6.	Aktivity společnosti ČEZ v regionu.....	52
5.	JETe očima předchozích výzkumů.....	54
5.1.	Posouzení vlivů JETe na životní prostředí.....	54
5.2.	Sociálně-ekologické a psychologické dopady.....	55

6.	Výzkum estetické percepce JETe.....	57
6.1.	Teoretické ukotvení.....	57
6.1.1.	Měřítko.....	58
6.1.2.	Rušivost	59
6.1.3.	Známost krajiny.....	60
6.1.4.	Symbolizace.....	61
6.1.5.	Relevance estetických přístupů	62
6.2.	Lokality.....	62
6.2.1.	Dříteň	62
6.2.2.	Temelín	63
6.2.3.	Týn nad Vltavou.....	63
6.2.4.	České Budějovice	63
6.2.5.	Ostatní lokality.....	64
6.3.	Metodologie.....	64
6.3.1.	Struktura respondentů dle věku a pohlaví	65
6.3.2.	Rozdělení respondentů podle lokalit	66
6.4.	Podrobné výsledky a diskuse	67
6.4.1.	Faktory měřítko a rušivost.....	68
6.4.2.	Známost krajiny.....	69
6.4.3.	Kombinace faktorů měřítko, rušivost a znalost krajiny	69
6.4.4.	Měřítko a rušivost z pohledu znalosti krajiny	70
6.4.5.	Elektrárna jako... (symbolizace).....	72
6.4.6.	Estetické vnímání JETe	74
6.4.7.	Některé vybrané mimoestetické poznatky.....	75
6.5.	Shrnutí výsledků	78
6.5.1.	Estetický kontext.....	78
6.5.2.	Shrnutí mimoestetických jevů	79
7.	Závěr	81
	Literatura.....	82
	Seznam internetových odkazů.....	86
	Seznam tabulek a grafů.....	88

1. Úvod

Jak naznačuje již název, obsahem předkládané práce je prozkoumání estetického, krajinného a socio-kulturního kontextu Jaderné elektrárny Temelín (dále jen JETe). Tato rigorózní práce navazuje na předchozí magisterskou práci „Estetické hodnocení Jaderné elektrárny Temelín“, která se zaměřovala především na vizuální stránku hodnocení JETe. Magisterská práce spojovala teoretickou stránku, zaměřenou především na vývoj estetické percepce krajiny z pohledu evropské krajinomalby a vybraných filosofických a estetických přístupů, s kvalitativním šetřením, proběhnulším v jihočeském regionu.

Tato rigorózní práce¹ obohacuje estetické zaměření magisterské práce o sociální, kulturní a krajinné kontexty ve kterých stavba probíhala. Vycházíme z předpokladu, že stavba JETe byla výrazným zásahem do tehdejší venkovské krajiny Vltavotýnska i do života místních obyvatel. Proto se zaměřujeme především na sociální a kulturní změny, které se dotýkaly českého venkova (především jižních Čech) a zemědělství ve 20. století a jejich projevy v tváři krajiny i způsobech jejího využívání. Zmapování těchto procesů (částečně celoevropských, částečně politicky a kulturně specificky českých) umožňuje lépe pochopit okolnosti stavby JETe a její současnou percepci obyvateli jižních Čech. Toto zmapování sociálního, kulturního a estetického kontextu umožňuje dát do širších souvislostí i data, získaná v šetření, která se vyjadřují k mimoestetickým otázkám. Tato práce může také sloužit jako případová studie krajinných a socio-kulturních změn české krajiny druhé poloviny 20. století.

---

¹ Část této práce byla prezentována v roce 2008 jako výstup projektu COST A 35 - Změny a výzvy pro venkovskou společnost a venkovský prostor, podporovaném MŠMT ČR a EU.

2. Estetický kontext

2.1. Definice estetického vnímání

Vycházíme z jednoduché definice estetiky jakožto filosofického oboru, který „studuje způsoby, jakými lidé zažívají svět skrze své smysly. Obzvláště se zabývá hodnocením konkrétních objektů, když působí na smysly příjemným způsobem.“ (Carlsson, 2002a)²

Pro potřeby naší práce se hodí široká definice estetická (estetických jevů, vztahů, atd.) : „Chápeme proto estetická hlouběji jako kategorii označující jednu ze specifických forem lidského vztahu ke světu, lidského osvojování světa. Této formě odpovídá nejen souhrn předmětů či výtvorů, ale i činností a procesů...Estetické osvojování vyjadřuje zároveň jak postižení (vnímání a poznávání) objektivní skutečnosti, tak i náš vztah, náš postoj k této skutečnosti...“ (Jůzl, Prokop, 1989, s. 21).

Estetické vnímání můžeme tedy pojímat jako specifický způsob náhledu na svět, který je pevnou součástí lidského vnímání. Estetické hodnocení, ač samozřejmě podmíněno osobnostně, sociálně, kulturně i historicky, má svůj základ v genetické predispozici člověka. „Dnes se pokládá za prokázané, že estetická dimenze lidské činnosti je druhovou geneticky podmíněnou vlastností stejného typu a významu, jako např. schopnost logického úsudku či verbální řeči.“ (Ortová, 1996, s. 60)

2.2. Biologická podmíněnost estetického vnímání

Schopnost estetického vnímání je jednou z antropologických konstant, tedy vlastností, které jsou společné všem lidem a jsou ukotvené v evolučním vývoji člověka. Již Darwin uvádí, že člověk v průběhu svého vývoje (fylogeneze) získal, kromě jiných vlastností, také „*představitost, údiv, zvědavost, neurčitý smysl pro krásu (potěšení z barev, tvarů a zvuků)*...“ (Ortová, 1999, s. 13, proložení Ortová). Paleoantropolog a archeolog Richard Leakey považuje moderní Homo Sapiens (tedy lidé současnosti) za tvory „s citem pro technologii a inovaci, se schopností uměleckého vyjádření, s introspektivním vědomím a smyslem pro morálku.“ (Leakey, 1996, s. 85)

---

² U vlastních překladů uvádíme v poznámce pod čarou také původní znění pro případně srovnání : „...that studies the ways in which humans experience the world through their senses. It is specially concerned with the appreciation of particular objects when they strike the senses in a pleasing manner.“

Appleton (1996) předkládá dvě teorie, osvětlující z biologického hlediska podle čeho lidé preferují určité typy krajin. První je **teorie stanoviště** (habitat theory). Ta konstatuje, že jedinec prožívá estetické potěšení při pozorování „prostředí vhodného k uspokojení jeho biologických potřeb.“ (ibid., s. 66)³ Druhou teorií je teorie **výhled-úkryt** (prospect-refuge). Ta klade důraz na možnost vidět, ale nebýt viděn, která je základním prvkem přežití mnoha živočichů. Je nutné přežít (čili vidět, ale nebýt viděn), aby člověk mohl prožívat estetické potěšení při pozorování prostředí, které uspokojí jeho biologické potřeby. Z toho Appleton odvozuje, že právě schopnost prostředí uspokojit potřebu vidět, ale nebýt viděn, je „bezprostřednější zdroj estetického uspokojení.“ (ibid.)⁴ Appleton testuje svou teorii výhled-úkryt na krajinomalbách, čímž je zároveň zajímavě interpretuje.

V souladu s výše zmíněnými teoriemi se vztahem člověka a estetického vnímání krajiny zabývá také Librová (1987). Při srovnání arkadských krajin (viz kapitola 3.1.3. Renesance) a krajiny, ve které probíhala fylogeneze lidského rodu (stepní a lesostepní biomy – srov. Míchal, Löw (2003), Soukup (2004)) dochází k domněnce, že „arkadská krajina je vlastně kulturním vyjádřením onoho fylogenetického archetypu krajiny,...a že je tedy odrazem původní biologické potřeby krajiny.“ (Librová, 1987, s. 34-35)

Na základě těchto příkladů můžeme konstatovat, že estetické vnímání krajiny má svůj biologický základ. Zde se ovšem nesmíme dopustit přílišného zjednodušení a musíme přiznat velký vliv i faktorům sociálním a historickým, jak ukáže následující kapitola.

2.3. Kulturně historické podmínění estetického vnímání

Estetické vnímání krajiny a přírodních krás je ovlivněno nejen momentální náladou a biologickou podstatou člověka, ale i kulturně, sociálně a historicky. To, co se v současnosti může zdát jako samozřejmost (kladný vztah široké společnosti k určitým krajinám), je v evropském prostředí produktem dlouhého kulturního vývoje. „Domněle nehistorické přírodní krásno má své historické jádro, které je legitimizuje právě tak, jako relativizuje jeho pojem. Tam, kde příroda nebyla reálně ovládnuta, děsil obraz její neovládanosti.“ (Adorno, 1997, s. 91)

Tento historický exkurs do krajinomalby, estetiky a filosofie samozřejmě nemá za cíl (ani nemůže) obsáhnout všechny proměny, kterými evropské vnímání přírody a krajiny prošlo. Jde nám o to, ukázat nejzásadnější zlomy, kterými evropské estetické vnímání krajin prošlo a poukázat na nejednoznačnost a historicitu samotného vnímání krajinných krás.

---

³ „...environment favourable to the satisfaction of his biological needs.“

⁴ „...more immediate source of aesthetic satisfaction.“

Naším cílem není odhalit, jaké krajiny byly v určitých dobách preferovány, ani jak probíhal skutečný vývoj krajiny. Spíše chceme ukázat, kdy a jak byla krása a hodnota jednotlivých typů krajin objevena a stávala se součástí společenského vědomí.

O historicko-kulturní podmíněnosti vnímání přírody se můžeme sami přesvědčit cestou do prostředí s úplně odlišnými geografickými podmínkami (např. prales, poušť) nebo dát přednost studiu literatury : „Ještě před třemi sty lety platily Alpy za nejohybnější kout Evropy, po horách chodili pouze pastýři a po lesích, ošklivých to pustinách – lovci a dřevaři. Když viděl klasicistní estetik J. J. Winckelmann poprvé Alpy, prý se dokonce pozvracel hnusem.“ (Ptáčková, Stibral, 2002, s. 39)

Není-li řečeno jinak, používáme v následujících kapitolách termín příroda (krása přírody) ve smyslu vizuálně vnímatelné přírody na prostorové úrovni krajiny.

2.3.1. Vývoj evropské krajinomalby

V této části budeme sledovat určitá historická období s důrazem na výtvarné zpracování krajiny a přírody, nicméně estetické či filosofické problematice se věnujeme také.

Antika

Řecké umění je silně antropocentrické, první zobrazení krajiny se objevují až v pozdně římském období. Pravděpodobně to souvisí s růstem urbanizace tehdejší společnosti. Poukazovalo by to na model krajiny jakožto sociální potřeby, která se často ukazuje při nedostatku něčeho, co bylo předtím plně saturováno. V tomto případě šlo o velký počet vesničanů přistěhovavších se do měst, kterým začala chybět jejich zemědělská krajina, která předtím byla úplnou samozřejmostí (Librová, 1987).

Středověk

Středověký postoj ke světu je silně teocentrický. Příroda byla krásná, protože byla stvořená Bohem a odráží jeho dokonalost. Zajímavý je také symbolický a alegorický rozměr připisovaný přírodě ve středověku. Přírodní děje, ale i rostliny a zvířata se daly číst jako symbolická kázání. „Příroda byla doslova obrovským rezervoárem symbolů...Jednotlivé přírodní objekty byly jakýmsi písmeny v této gigantické knize, skrze kterou nám promlouvá Bůh.“ (Stibral, 2005, s. 26) Dá se říci, že příroda začínala být vnímána esteticky (ovšem pouze u úzkých vrstev vzdělané elity), ovšem důvod toho, proč je příroda krásná, byl jednoznačně dán jejím původem, čili stvořením dokonalým Stvořitelem.

Naproti tomu, u širokých vrstev obyvatel přetrvával spíš Horror silvarum (strach z lesa). Tehdejší obyvatelstvo bylo z převážné většiny zemědělské, roztroušené v malých obcích, obklopené lesními porosty. Do renesanční emancipace daleko v čase, do klášterů jakožto sídel vzdělanosti daleko v prostoru i po sociálním žebříku. Vztah tehdejších lidí ke svému okolí a krásám přírody dobře vystihuje citát A. J. Gureviče z jeho práce Kategorie středověké kultury : „Protože neexistovala distance mezi člověkem a okolním světem, nemohl ještě vzniknout estetický vztah k přírodě, 'nezajímavé' zalíbení v ní. Jako organický členek světa, podřízený přírodním rytům, byl člověk sotva schopen pohlédnout na přírodu ze strany.“ (ibid., s. 25, proložení Stibral) Stejně tak pro středověkou společnost platí, že : „V časových událostech, v nichž příroda vystupuje vůči člověku příliš mocně, není pro přírodní krásno prostor: zemědělská povolání, pro něž je jevící se příroda bezprostředním objektem činnosti, mají jak známo, málo citu pro krajinu.“ (Adorno, 1997, s. 91). Lesům je třeba přiznat jednu hodnotu, která vlastně potvrzuje vztah zemědělců k nim, les byl institucionalizovanou pustinou, nahrazující evropským poustevníkům poušť.

Příroda ve výtvarném umění tvoří stále pouze pozadí pro náboženské výjevy a je velmi stylizovaná. Zvířata či rostliny slouží často jako symboly odkazující k víře. To souvisí s již zmiňovaným pojetím přírody jako díla božího, které nám může dávat poučení. Jedním z prvních malířů, který se vymaňuje z úplné stylizace přírodních prvků, je Ital Giotto (1266-1337). Nicméně i na jeho obrazech je interpretace přírodních prvků stále zjednodušená. V průběhu středověku nicméně zájem o věrné zobrazení přírody stoupá, důkazem toho mohou být např. díla bratří Eycků. Na Klanění mystického beránkovi, což je část Gentského oltáře bylo napočítáno asi 50 druhů rostlin (Delumeau dle Stibral, 2005).

Jedním z prvních zobrazení konkrétní krajiny, i když stále ještě jako pozadí figurativního děje, je Zázračný rybolov Konrada Witze z roku 1444. Pozadí výjevu z Nového zákona tvoří ženevské jezero spolu s okolními horami (ibid., s. 34).

Renesance

Renesance, která přinesla do společenského myšlení velkou roli individuality, připravila podmínky pro nový pohled na přírodu. Smysly i rozum byly prostředky, kterými bylo možno přírodní úkazy zkoumat nejen vědecky, ale i stavět se k nim esteticky. Individualismus umožnil pozorovateli vytvořit si odstup a umožnil „...uvědomit si ‚přírodu‘ jako objekt, a tedy postavit se k přírodě nejen jako k objektu přírodovědeckého zkoumání, ale i k objektu **estetickému v novověkém slova smyslu.**“ (Stibral, 2005, s. 40, zvýraznění Stibral)

Snaha o věrné zachycení krajiny vede ke studiím a skicám krajin, známým např. od Leonarda da Vinciho (1452-1519), jeho Údolí řeky Arno je jedno z prvních zachycení krajiny, kde je lidská

činnost podružná, důraz je kladen na zobrazení přírody. Znamé jsou také studie Albrechta Dürera (1471-1528); věnuje se zobrazování nejen detailů, ale i celé krajiny. I díla bavorského malíře Albrechta Altdorfera (1480-1538) již postrádají figury i děj. Kresby inspirované přírodou má ve svém repertoáru i o generaci mladší Pieter Breugel st. (1525-1569). Někteří autoři (např. Lapka, 2008b) kladou velký důraz na jeho dílo, především na obraz Ženci (1565), kterým „učí zbytek Evropy vidět krajinu.“ (ibid., s. 24)

V krajinomalbě pozdní renesance se také objevuje typ krajiny zvané „arkadská“. Jedná se o krajinu, kterou si můžeme představit jako „...zvlněný až kopcovitý terén, kde se mísí travnaté pastviny s lesíky a stromy s plody, je zde dostatek vody a hojné zvířectvo v podobě stád.“ (Stibral, 2005, s. 44). S touto krajinou se můžeme setkat např. v tvorbě Annibale Carracciho (1560-1609). Krajina je inspirovaná legendami o Zlatém věku lidstva (převzatém z Antiky), harmonickém soužití lidí a mírumilovné přírody. Toto pojetí krajiny, respektive idealizace krajin skutečných do podoby harmonické krajiny, nenápadně odkazující do časů Zlatého věku je faktorem, který se v evropských dějinách často opakuje.

Klasicizující krajinomalba 17. století

Klasicizující směr krajinomalby v 17. století zde zastupuje italský malíř Claude Lorraine (1600-1682). Navazoval na díla starších umělců (např. Carracciho) a motivy arkadské krajiny. Lorrainova díla nejsou zachycením konkrétních scenerií, ale spíše ztvárněním „snových, ideálních a majestátních jižních krajin, kde se příroda prolíná s prvky antické architektury a ojedinelou stafází.“ (ibid., s. 56) Lorrainovy krajiny jsou stylizované, idylické, vznešené, ale velmi realisticky ztvárněné. Jeho práce se dočkaly takového věhlasu, že jím malované krajiny sloužily jako vzory pro obdiv i přetváření skutečných krajin. „Claude jako první umožnil lidem vidět vznešenost přírodních krás a cestovatelé téměř celé století po jeho smrti posuzovali skutečnou scenerii jeho měřítky. Když jim připomínala jeho vidiny, řekli, že je krásná a usadili se v ní, aby si tam udělali piknik. Bohatí Angličané šli ještě dál a rozhodli se ztvárnit zahrady svých latifundií, tedy tu část přírody, která jim patřila, podle Claudových snů o kráse.“ (Gombrich, 2003).

Příklad oblíbenosti Lorrainových maleb a jejich vlivu na tvář skutečné krajiny výborně ilustruje obousměrnost vztahu přírody (krajiny) a člověka (kultury). Nejde o jednostranný vliv vnějšího prostředí na jedince, ale o mnohvrstevný vztah, ve kterém se míchají přírodní a kulturní prvky. I tento příklad, věříme, vysvětluje nutnost tohoto exkursu do historie, neboť vnímání krajiny či přírody opravdu není jednoduchou samozřejmostí.

Realistická krajinomalba 17. století

Na rozdíl od italské krajinomalby, které dominovala krajina stylizovaná až dekorativní, holandská krajinomalba přináší světu realisticky znázorněnou, harmonickou, lidmi opečovávanou krajinu. Společenské podmínky v Holandsku (kombinace protestantismu, kapitalismu a humanismu) přivedly do centra zájmu malířů nová témata, např. momentky ze života obyčejných lidí, zátiší a krajinu. Holanští krajináři malovali krajinu, kterou dobře znali, zemědělsky využívanou, zdánlivě obyčejnou krajinu každodenních životů. Holandské podmínky ani příliš romantických a divokých krajin neposkytovaly.

Krajinomalba se dokonce stává módou až nutností, krajinkám se věnuje velký počet malířů (i amatérů) a vznikají též menší plátna, která si mohou dovolit i chudší domácnosti. Tím se hodnota a pojem krajiny rozšiřuje do širších vrstev. Sociální hodnota krajiny se samozřejmě nešíří jako teoretický konstrukt, ale ve vizuálním spojení s konkrétními typy krajin. Náměty krajinomaleb tvořily zcela konkrétní krajiny, jimž byl ve velké většině společný rys, charakterizovatelný jako „*zálibení v užitečnosti či spíše v harmonii směřující k lidskému užítku*“ (Librová, 1987, s. 43, proložení Librová).

Mezi známé malíře věnující se krajině patřili Nicolaes Berchem (1620-1683), jehož díla se vyznačovala ještě italskou inspirací (studoval v Itálii) a Jacob van Ruisdael (1628-1682), v jehož práci se ke klasickým holandským krajinkám již přidávají i určité romantické motivy.

Romantismus

V první polovině 19. století převládají ve společnosti i v umění romantické tendence. Romantismus se vyznačuje především individualismem, důrazem na emoce, tendencí k útěkům z civilizace a nepokojem v duši umělce. Romantismus klade důraz na divokou přírodu, do zorného pole umělců i veřejnosti se dostávají hory, husté lesy, zříceniny apod. Jedním z nejvýznamnějších krajinářů romantismu byl německý malíř Caspar David Friedrich (1774-1840), který často maloval obrazy ponurých, tajemných krajin.

Příroda, respektive krajina je pro romantiky odrazem vlastního nitra, nejlépe se romantik cítí v krajině, která odpovídá jeho rozervaným pocitům. Znázorňované krajiny nejsou krajinami realistickými, ale spíše souzvukem vnitřního rozpoložení umělce a okolní krajiny, kterou si vybral i proto, že jeho naladění vyhovuje a stimuluje. Již zmiňovaný C. D. Friedrich se o úloze malíře zmiňuje takto : „Úloha malíře nespočívá ve věrném znázornění vzduchu, vody, skal a stromů. Má vyjadřovat odraz své duše, svých citů.“ (Stibral, 2005, s. 101) Právě C. D. Friedrich přispěl svým dílem a následnou diskusí k ocenění krajinomalby i uměleckou kritikou. Jeho obraz pro oltář děčínského kostela „Kříž v horách“ (1808), na kterém se objevuje les, skála a kříž, byl kritikou

strhán jako svatokrádežný. Friedrich jej hájil jako symbolický obraz chrámu přírody a křesťanství (Lapka, 2008b).

Romantismus obohatil budoucí pojetí krajiny o divoké, ponuré i bezútěšné krajiny, obrátil svou pozornost ke skalám, hustým hvozdům a horám⁵. Navazoval na Rousseaua v idealizaci venkova a osamoceního rozjímání v přírodě, ale k malebnosti přírody přidal jako kladnou hodnotu i její divokost.

Nelze opomenout ani vliv literárních děl romantismu, v českých podmínkách připomeňme Karla Hynka Máchu (1810-1836), který žil životem romantického básníka a jehož cesty na hradní zříceniny jsou velmi známé.

Ducha doby, který se projevoval nejen v umění, ale i ve vědě (jak uvidíme opět na příkladu realismu) ilustrují i práce Johana Wolfganga von Goetheho (1749-1832) či Alexandra von Humboldta (1769-1859). Goethe v sobě spojoval básníka, filosofa, estetika i přírodovědce. V jeho díle se kombinují motivy romantické s motivy klasicizujícími (Stíbrál, 2005).

Německý přírodovědec Alexander von Humboldt byl také jedním z autorů, kteří ač přírodovědci, tak v duchu německé naturfilosofie, jež nechtěla redukovat živost přírody na pouhé fyzikální a chemické zákony, se velmi věnovali i estetické stránce přírody. Humboldtova díla často spojovala popisy krás krajiny a přírody s vědeckými pozorováními.

Realistická malba

Oproti romantickému pojetí malířství jako odrazu duše se staví realistické pojetí krajinomalby, které klade důraz na důsledně realistické zachycení, ať už krajin nebo momentek z venkovského života.

Jedním z předchůdců realistického pojetí krajiny je anglický malíř Thomas Gainsborough (1727-1788). Krajinomalba nebyla jeho hlavní specializací, ale věnoval se jí velice rád. Jeho přínos pro realistické pojetí krajiny nebyl v přesném ztvárnění předlohy (nemaloval konkrétní krajiny, ale spíše krajinářské kompozice), nýbrž v motivech, které si vybíral. Jednalo se o malebné krajinářské kompozice z klidného anglického venkova. (Gombrich, 2003)

Skutečným realistou byl o padesát let mladší John Constable (1776-1837). Tento anglický malíř toužil věrně zobrazit realitu, odmítal klasicizující tradiční tendence a dobové krajinářské kompoziční postupy líbivých krajinek. „Gainsborough si ještě vybíral motivy, které byly podle tradičního hlediska ‚malebné‘. Díval se ještě na přírodu jako na půvabnou kulisu pro idylický

---

⁵ S romantismem je spojen také zrod horolezectví a turistiky. První horolezci byli většinou původně přírodovědci, u nichž převládá estetický zájem nad původním zájmem vědeckým. Později v 19. století se zájem o turistiku přenesl také do širších měšťanských vrstev. Více k tomuto tématu např. Librová (1987) či Stíbrál (2005).

výjev. Pro Constabla byly všechny takové pojmy zcela bezvýznamné. Nechtěl nic než pravdu.“ (Gombrich, 2003, s. 495)

Skupina francouzských malířů, která se rozhodla před polovinou 19. století usadit ve vesnici Barbizon v lesnaté krajině Fontainebleu (tzv. barbizonská škola) v sobě spojuje kombinaci romantismu a realismu. Samotný motiv „žít a malovat v lůně přírody a venkova“ (Librová, 1987, s. 50) je ještě ovlivněn romantismem. Snaha o objektivní zachycení reality je již podmíněna dobovým rozvojem pozitivistické vědy. Z této kombinace se odvíjí i motivy, velmi civilní a prosté. Do skupiny těchto malířů patřili např. Théodor Rousseau (1812-1867), Jean Millet (1814-1875) či Jules Dupré (1811-1889).

Výstižně shrnuje realistické pojetí malířství Karel Stíbrál: „Kolem poloviny století již zcela vítězí **realistický** přístup. Zatímco u romantiků byly v uměleckém výrazu hlavní cit a imaginace, nyní se stává hlavní čteností krajinu přesně pozorovat a pokud možno neutrálně ji zaznamenávat. Umění se znovu začalo počítovat jako věda, jako to činila již renesance. Zatímco romantik vše poetizuje, nyní se stává vzorem exaktní věda, ‚vědecký záznam faktů‘ a objektivita. (Stíbrál, 2005, s. 118, zvýraznění Stíbrál)

Odklon od znázorňování přírody v malířství

Ve druhé polovině 19. století dominující impresionismus obohatil tehdejší způsoby zachycování krás přírody především o zachycení určitého konkrétního pomíjivého okamžiku, o detaily proměn světla a vzduchu. Impresionisté vycházeli z realistického pojetí malby a dostali se až k pojetí optickému. „Malíř nemůže zaznamenat nějaký předmět, jeho tvar či hmotu, může pouze zaznamenat *optický vjem* tohoto předmětu.“ (ibid., s. 120, proložení Stíbrál).

Krajinomalba, ač v některých oblastech Evropy rozšířená, se na vrcholné umělecké úrovni etablovala až v 19. století. Konec 19. století znamená také ústup krajinomalby ze slávy, moderní malířské trendy směřují stále více k abstrakci, nicméně téma krajinomalby již nemizí, pouze se přesunulo pryč z hlavních proudů umělecké produkce 20. století.

Nejdůležitějším médiem, které nám zprostředkovává zobrazení krajiny, se stává fotografie a později i film. Realistické zobrazení je společným jmenovatelem obou těchto médií. Znázorňování krajiny ve fotografii je samozřejmě velmi široká a heterogenní oblast, stejně jako v malířském provedení se zde nalézají práce na škále od skutečných uměleckých děl až po laciné kýčovité kalendářní fotografie. Také výběr krajin je samozřejmě velmi různorodý a v ničem si nezadá v různorodosti předloh dávných malířů. Nicméně vnímání krajinných krás bylo již ve 20. století pevně zakotvenou hodnotou (alespoň u městského obyvatelstva).

2.3.2. Filosofie a estetika 17. – 19. století

Tato kapitola je věnována výrazným předělům ve vnímání přírodních krás, které nebyly zmíněny v souvislosti s krajinomalbou.

Anglická estetika 17. a 18. století

Jedním z prvních myslitelů, který se podrobně věnoval estetice přírody a krajiny, byl Anthony Ashley Cooper, třetí hrabě z Shaftesbury (1671-1713). Příroda je pro něj dílem Božím, ve své podstatě dokonalým a krásným. Příroda je odrazem nejvyššího řádu a člověk je pouze jednou ze součástí přírody. Dle Stibrála „...dokonalost v celistvosti vede pak k estetizaci přírody jako **celku**, a tedy k tomu, co, pokud jde o oceňování přírodních krás, výrazně odlišuje novověk od předchozích věků....je to opravdu počátek vnímání **celé krajiny** jako estetického objektu.“ (Stibrál, 2005, s. 63, zvýraznění Stibrál)

Dalším důležitým přínosem Shaftesburyho bylo ocenění divoké, nekultivované přírody. Byl jeden z prvních, „kdo obhajovali klady divoké přírody.“ (Van den Berg, Koole, 2006, s. 362)⁶.

Shaftesburyho myšlenky, mimo jiné etická hodnota přírody jakožto korektivu lidského jednání, estetická libost jako nezainteresované zalíbení, příroda sloužící jako útočiště ke kontemplaci (Stibrál, 2005) byly inspirací nejen pro anglickou estetiku přírody, ale také pro Rousseaua či Kanta, kteří je později proslavili po celé Evropě.

V Anglii 18. století se prosazuje móda přírodě blízkých „divokých“ parků, které přecházejí do okolní krajiny bez výraznějších ohraničení. Tyto krajinářské úpravy se rozšiřují i do kontinentální Evropy a vytlačují barokní a klasicistní francouzský geometrický park. I zde je vidět rozdíl v myšlenkových vzorcích ukrytých za vnější podobou parků. Francouzský geometrický park ovlivněný klasicismem a osvícenstvím, spojeným se snahou mechanicky vysvětlit a ovládat přírodu; anglický volný park, který přírodu spíše kopíruje, neboť příroda převyšuje umění (Hume) a volná příroda pochází přímo od Boha (Shaftesbury) (Stibrál, 2005).

Za zmínku stojí britští filosofové David Hume (1711-1776) a Edmund Burke (1729-1797). Oba svými preferencemi přírody před uměním zapadají do anglické estetiky 18. století, ale přinášejí myšlenku subjektivity krásy. Dle Beardsleyho pro Huma platí, že „Krása není kvalita ve věcech samotných. Existuje pouze v myslích, které je kontemplují a každá mysl vnímá jinou krásu.“ (Lothian, 1999, s. 184)⁷.

---

⁶ „...who advocates the virtues of wild nature.“

⁷ „Beauty is no quality in things themselves. It exists merely in the mind which contemplates them, and each mind perceives a different beauty,“

Zde je nutno zmínit francouzského filosofa Reného Descarta, který svým „karteziánským obratem“ - nastolením myšlenky dualismu ducha a hmoty - ovlivnil filosofii následujících věků. V moderní filosofii a rodící se estetice od 18. století převažuje subjektivistický názor na vznik přírodní krásy (srov. Lothian (1999)). Dá se říci, že tomuto subjektivistickému pohledu René Descartes pootevřel dveře.

Druhý z již zmiňovaných britských filosofů, Edmund Burke rozpracoval pojmy krásy a vznešena. Oba odvozoval z biologie, krásu z rozmnožovacího pudu, vznešeno z pudu sebezáchovy (Stibral, 2005). Burke definoval krásu jakožto „lásku bez touhy“ (ibid., s. 184)⁸. Vnímání krásy je subjektivní záležitostí, i když samozřejmě ovlivňovanou objektivními faktory. „Krása nebyla definována vlastnostmi jako harmonie, proporce, užitečnost, atd., ale tyto vlastnosti spíše způsobují u lidí pocit krásy.“ (ibid., s. 185)⁹ Pocity vznešenosti často pramení z přírody, konkrétně z divokosti až hrůzoplnosti přírodních jevů a jsou důležitou součástí zkušenosti s Bohem.

Jean Jacques Rousseau

V osobě tohoto francouzského filozofa a spisovatele (1712-1778) došlo k dalšímu výraznému kroku v novověkém pojetí přírody. Příroda je chápána jako Boží dílo, tudíž zákonitě dobrá a krásná. Příroda sama je prostředníkem mezi člověkem a Bohem, lidská díla tento vztah jen ruší. Estetické vnímání jde ruku v ruce s náboženskou kontemplací. I u Rousseaua se objevuje starý motiv idealizace venkova a života v něm, nicméně největší pozornost si dle něj zaslouhuje krajina divoká (s tím je spojena i známá představa idealizovaných divochů žijících v přírodě a civilizace jako degenerace). Příroda je zároveň místem absolutní svobody.

Rousseauovo dílo v sobě spojilo různé vlivy a bylo velkou inspirací romantikům, ve velké míře obrátilo pozornost k venkovu a divoké přírodě. „Rousseauův vliv na estetické ocenění přírodních krás u novověkého člověka je nepochybně obrovský a těžko přecenitelný.....Právě očima Rousseauovými a očima jeho literárních hrdinů začal Evropan vnímat doposud opomíjené hory, velehory, lesy i venkov.“ (Stibral, 2005, s. 84)

Immanuel Kant

Německý filosof Immanuel Kant (1724-1804) ve snaze o vyřešení sporů mezi sensualismem a racionalismem dospěl ke své vlastní jedinečné filosofii, která ovlivnila myslitele dalších století.

---

⁸ „love without desire“

⁹ „Beauty was not defined by the properties of harmony, proportion, utility, etc. but rather these properties gave rise to the human experience of beauty.“

V oblasti estetiky se po dlouhou dobu ve svých dílech ke Kantovi vyjadřoval snad každý. Problematice estetického poznávání se Kant věnoval ve své *Kritice soudnosti*. Soudnost je zde odvozena od slova soud, souditi.

Estetický postoj, kdy zaujímáme ke světu stanovisko **pozorování**, je svébytným postojem, lišícím se od kognitivního (teoretického) i hodnotového (praktického) (Zátka, 1994). Estetický soud není (a nesmí být spojen!) s praktickými úmysly.

Krásu nenachází Kant v objektu samém, ale jen a pouze v mysli transcendujícího subjektu (pozorovatele). Krása není základní substance bytí, ale ani individuální psychologický vjem (ibid.). Pocit krásy (která spolu se vznešeností tvoří základní kategorii Kantova estetična) vzniká souhrou rozvažování a imaginace jedince. Smyslový vjem bývá impulsem pro tuto souhru, ale nemusí tomu tak být, krása se nachází pouze ve smyslech subjektu. Této zajímavé teorii by ovšem hrozilo nařčení ze subjektivismu a nemožnosti cokoli o estetických soudech říci. Tomu se Kant vyhnul tím, že stanovil čtyři předpoklady platnosti estetických soudů. Jsou jimi kvantita, kvalita, relace a modalita.

Podmínkou **kvality** estetického postoje je nezainteresované zalíbení. Jde o neintencionální zalíbení, které se vyznačuje kontemplativní povahou. Tento požadavek je pravděpodobně jedním z nejznámějších přínosů Kantovy estetiky, implikuje krásu bez jakýchkoliv vedlejších hodnot, krásu vnímanou pro krásu samu.

Podmínka **kvantity** zabraňuje individualizující psychologizaci estetických vjemů. Platí, že, „estetické ‘nezainteresované zalíbení’ má *všeobecnou* platnost, že je závazné pro každý esteticky soudící subjekt.“ (ibid., s. 67, proložení Zátka). Podmínky estetického hodnocení mají generální platnost a platí pro všechny esteticky soudící subjekty stejně.

Další podmínkou je **relace** účelu. Estetické naladění mysli není dáno existencí určitého objektu, ale hypoteticky předpokládanou strukturou jeho formální účelnosti. Formální účelností, neboli „účelností bez účelu“ (ibid., s. 73), kterou Kant považuje za rozhodující estetickou kvalitu, je myšlen určitý skrytý metafyzický řád, který když je subjektem objeven, vyvolává v něm pocit libosti.

V rámci podmínky **modality** je důležitý nutný vztah mezi krásou a estetickým zalíbením, který se musí vyskytovat u krásných objektů. „Krásné je to, co je poznáváno bez pojmu, jako předmět nutného zalíbení.“ (ibid., s. 86). Nutnost estetických soudů vlastně znamená jejich obecnou platnost.

Z těchto podmínek vychází estetický postoj jakožto nezainteresovaná, obecně platná činnost, při které vznikají pocity libosti souhrou reflexe a imaginace transcendentálního subjektu. Tento postoj je specifický a odlišuje se od ostatních způsobů nazírání na svět.

Důležitým faktem je, že samotný smyslový vjem ještě nevzbuzuje pocity libosti, pouze v nás může rozeznít hru imaginace a reflexe, která dospívá ke krásnu. Podobné je to i se vznešeností (druhý základní pojem Kantova estetična). Ideály vznešena se v člověku rodí při střetu obřích měřítek divoké přírody a obřích rozměrů transcendentálních idejí.

Kantova teorie odkazuje na nepoznatelné transcendentální prvky, které nevysvětluje, ale snaží se popsat jejich zákonitosti. Toto, spolu s některými přílišnými překombinovanostmi a nedostatky, bylo nejčastějším terčem kritiky jeho následovníků.

Na druhou stranu Kantovy myšlenky o nezainteresovanosti, estetickém postoji jako svébytném uchopení světa a obecně daném, leč subjektivním vnímání krásy, ovlivnily estetiku až do současnosti. Zajímavě např. ukazuje ve své studii Lothian (1999), jak některé Kantovy myšlenky korespondují s moderními evolučními teoriemi, vysvětlujícími lidskou preferenci různých krajin

Američtí transcendentalisté

Pojmem transcendentalisté se označuje dosti rozdílná skupina amerických myslitelů a literátů, činných především kolem poloviny 19. století. Nejznámější z nich jsou Henry David Thoreau (1817-1862) a Ralph Waldo Emerson (1803-1882). Ve svých dílech objevili pro Ameriku krásu přírody, která často stojí v opozici vůči civilizaci. Stejně jako u romantiků, i u transcendentalistů je ceněna hlavně (ale nejen) nekultivovaná příroda, která ovšem „...více postrádá děsivost a divokost.“ (Stibral, 2005, s. 114)

Jejich díla jsou plna popisů přírodních krás, příroda je vnímána ve své posvátnosti, je místem až náboženských zážitků. Časově transcendentalističtí autoři navazují na romantické evropské autory, některými tématy také, ale texty amerických autorů „...jsou také plné duševního klidu a usebrání, na rozdíl od romantické rozervanosti.“ (ibid.)

Transcendentalisté zprostředkovali v americkém prostředí pojetí přírody jako něčeho „vstřícného a krásného“ (ibid.). Pravděpodobně nejznámější je Thoreauovo dílo Walden aneb Život v lesích (1991), které popisuje jeho 2 roky trvající pobyt v chatě u Waldenského jezera v Massachusetts. Dnes je kritiky považováno za „...klasickou americkou knihu, která zkoumá jednoduchost, harmonii a krásu přírody, jakožto vzory pro spravedlivé společenské a kulturní podmínky.“ (http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_David_Thoreau)

Odklon estetiky od přírody

Na přelomu 18. a 19. století kulminoval zájem estetiky o přírodní krásy. Významná jsou zejména díla Immanuela Kanta a Friedricha Schillera (1759-1805), který v souvislosti s přírodní krásou zdůrazňoval motiv svobody. V 19. století se zájem filozofů a estetiků přesunul především

k uměleckým dílům. „Od Schellinga, jehož estetika se nazývá filosofií umění, se estetický zájem soustřeďuje na umělecká díla. Pro teorii je přírodní krásno... sotva již tématem. Ne proto, že podle Hegelovy teorie by bylo ve skutečnosti překonáno v něčem vyšším: bylo prostě potlačeno.“ (Adorno, 1997, s. 87) Více k tématu přesunu zájmu estetiky viz Adorno (1997) nebo Stibral (2005).

Zde je nutno rozlišit teoretickou estetiku a ostatní způsoby, kterými se formulovalo vědomí o přírodní kráse. Zatímco krajinomalba prožívala jedno ze svých vrcholných období, rodil se turismus a první ochranné spolky, teoretická estetika se věnovala spíše uměleckým dílům. Významnou roli v estetizaci přírody sehrála také věda, stala se „hlavním inspiračním zdrojem“ (Ptáčková, Stibral, 2002, s. 40)

2.3.3. Estetika 20. století

Kritika estetické „slepoty“ k přírodě

„Otevřete si estetický spis z 18. století a máte šanci, že bude obsahovat značné pojednání o kráse, vznešenosti a malebnosti v přírodě. O umění bude pojednávat spíše druhotně a odvozeně, nebude středem zájmu... Avšak v našich dnech se estetické práce zabývají téměř výlučně uměním, přírodní krásou vskutku velmi zřídka nebo pouze velmi povrchním způsobem.“ (Hepburn, 1966, s. 285)¹⁰.

Těmito slovy začíná Ronald Hepburn svůj text, jeden z prvních, který se ve 20. století vyjadřuje k upozadění přírodních krás mimo zájem estetiky. Poukazuje na značné rozdílnosti ve vnímání uměleckých děl a přírody. Umělecké dílo se vyznačuje (pomyslným či faktickým) „rámečkem“ (ibid., 290)¹¹, naopak v přírodě žádné takové ohraničení nenacházíme.

Hepburn konstatuje, že určitý odstup (detachment) je i v estetickém vnímání přírodní krásy, leč výrazně nejednoznačná je role pozorovatele. „Určitě je [při hodnocení přírody] jistý druh odstup, ve smyslu toho, že *nevyužívám* přírodu, nemanipuluji, ani nepřemýšlím jak s ní manipulovat. Ale jsem obojí, herec i divák, součást krajiny...“ (Hepburn, 1966, s. 290, proložení

---

¹⁰ „Open an eighteen-century work on aesthetics, and the odds are that it will contain a substantial treatment of the beautiful, the sublime, the picturesque in nature. Its treatment of art may be secondary and derivative, not its primary concern... In our own day, however, writings on aesthetics attend almost exclusively to the arts and very rarely indeed to natural beauty, or only in the most perfunctory manner.“

¹¹ „frame“

Hepburn)¹² Nejednoznačná role pozorovatele a zároveň aktéra je podobně popisována z krajinně ekologické pozice v Sádlově teorii krajiny jakožto interpretovaného textu (Sádlo, 1998)¹³.

Hepburn poukázal na některé problémy, způsobené opomíjením přírodní krásy v teoretických estetických rozborech; především zmiňuje odlišnost vnímání přírodní krásy a uměleckých děl, tím pádem také nutnost odlišných přístupů v estetice. Především komplexita a neohrazenost vnímání přírodních krás a neohrazená role pozorovatele jsou přínosy, na které navazovala estetika přírody ve druhé polovině 20. století.

Kritiku odklonu od přírodních krás (v teorii estetiky) podává ve svém díle také Adorno. Poukazuje také na odlišnost vnímání přírody a umění. „Avšak, co Hegel vypočítává jako nedostatek přírodního krásna, to, že se vymyká pevnému pojmu, je podstatou krásna samého.“ (Adorno, 1997, s. 105)

Kritika scénického vnímání přírodních krás¹⁴

Teoretické opomíjení přírodního estetična se stalo terčem kritiky z mnoha pozic. Rozeberme si kritiku přílišné scénicity vnímání přírodních krás. Saito (1998) konstatuje, že estetika druhé poloviny 17. století kladla důraz na „obraz jako prostředek hodnocení přírodního prostředí“ (Saito, 1998, s. 101)¹⁵, což nás dovedlo až k „hodnocení především *scénicky* zajímavých a krásných částí našeho přírodního prostředí.“ (ibid., proložení Saito)¹⁶.

Stejně tak Gobster (1999) z praktického pohledu (střet ekologie a estetiky při managementu lesů) poukazuje na fakt, že vnímání přírodních krás je velmi silně ovlivněno klasickou estetikou (s důrazem na obraz) a klasickou krajinomalbou, často navíc stylizovanou a idealizovanou. V souladu s Carlsonem (jak uvidíme níže) odkazuje k nutnosti prohloubení estetiky a obohacení čistě scénické estetiky o dimenzi porozumění a hlubšího náhledu. Gobster ji nazývá „ekologická

---

¹² „Some sort of detachment there certainly is, in the sense that I am not *using* nature, manipulating it or calculating how to manipulate it.“

¹³ Sádlo poukazuje na to, že každá složka krajiny „dělá svou existencí tři věci: krajinu fyzicky spoluvytváří, krajinu registruje – čte, a krajinu přetváří.“ (Sádlo, 1998, s. 96)

¹⁴ Používáme zde termín „scénicita“, „scénické vnímání“. Termín „scenic“ se dá přeložit také jako „malebný“. Termín „malebný“ se dá překládat také jako „picturesque“, což je pojem, který se výrazně rozšířil v 18. století. Původně pocházel z holandštiny a znamenal „...to, co odpovídá potřebám a pohledům malířů. V literatuře se jím rozumělo něco živého, malířského, v přírodě pak to, co se hodí k malování.“ (Stibral, 2005, s. 69) Právě kritika oceňování přírodních scén podle jejich malebnosti je hlavním obsahem této kapitoly.

¹⁵ „The picturesque emphasis on vision as the vehicle for appreciating the natural environment“

¹⁶ „appreciate primarily the *scenically* interesting and beautiful parts of our natural environment.“

estetika“ (Gobster, 1999, s. 57)¹⁷. „Ve scénické estetice je hledání potěšení (dojmu) prvořadé a odvozuje se přímo od pohledu na krajinu, bez ohledu na její ekologickou integritu. Naproti tomu, v ekologické estetice, se potěšení odvozuje nepřímo ze znalostí o krajině a z vědomí toho, že je ekologicky ‘fit’...“ (ibid.)¹⁸

Stejně tak jako Saito (1998) se Gobster odvolává na některé myšlenky Aldo Leopolda. Aldo Leopold (1887-1948) byl americký lesník, vysokoškolský pedagog a spisovatel, jehož spisy výrazně ovlivnily environmentální hnutí ve druhé polovině 20. století. Leopold zpracoval myšlenku „etiky Země“, etiky, která nebude omezená jen na jedince, ale na celé ekosystémy. Jeho etika není antropocentrická, ale holistická a „ekocentrická“ (Kohák, 1998, s. 93) Důraz je kladen na rovnováhu života. Jeho pojetí etiky bylo zaměřeno především proti čistě ekonomickému uvažování ve vztahu k přírodě. „Zkoumejte každý problém z hlediska toho, co je eticky a esteticky správné, stejně jako z hlediska toho, co je ekonomicky výhodné. Určitá věc je správná, když směřuje k zachování **celistvosti, stability a krásy** biotického společenství. Směřuje-li jinam, je špatná.“ (Leopold, 1995, s. 254, zvýraznění JV)

I Leopold postihl ve svém eseji Estetika ochrany přírody (1995, s. 195-206) subjektivitu vnímání krásy a vliv přírodních věd. „Reakce Daniela Boona¹⁹ závisela nejen na kvalitách toho co viděl, ale na vnitřním zraku, kterým se díval. Ekologie způsobila změnu onoho vnitřního oka... s jistotou můžeme říci, že v porovnání s kompetentním ekologem současnosti Boone viděl jen povrch věcí. **Neuvěřitelná složitost rostlinných a živočišných společenství – vlastní krása organismu, který se zove Amerikou**, tehdy v rozkvětu dívčích let – byla pro Boona neviditelná a nesrozumitelná...“ (ibid., s. 203, zvýraznění JV) Aby nebyl Leopold nařčen z přírodovědného elitářství, je nutno připomenout, že zmiňovaný ekologický pohled na přírodu není jen otázkou vzdělání, ale spíše citu.

V českém prostředí poukazuje na problematiku přílišné scénicity při vnímání krás krajiny např. Míchal (2001).

---

¹⁷ „ecological aesthetic“

¹⁸ „In the scenic aesthetic, the pursuit of pleasure (affect) is primary and derives directly from viewing the landscape, irrespective of its ecological integrity. In contrast, in an ecological aesthetic, pleasure derives indirectly through knowing about the landscape and knowing it is ecologically ‘fit’“

¹⁹ Daniel Boone (1734-1820) byl americký lovec, pionýr a lidový hrdina, zde použitý jako příklad „dítěte své doby“.
(http://en.wikipedia.org/wiki/Daniel_Boone)

Environmentální estetika

Ve druhé polovině 20. století se konstituuje environmentální estetika. Podle Allena Carlsona, jejího nejvýznačnějšího představitele, se „zaměřuje na filosofické otázky, týkající se hodnocení světa jako celku a, mimo jiné, na to, že svět není tvořen pouze jednotlivými objekty, ale také samotnými prostředími. Tudíž, environmentální estetika překračuje úzké hranice světa umění...k estetickému hodnocení člověkem ovlivněných, člověkem stvořených i přírodních prostředí.“ (Carlson, 2002a)²⁰ Carlson poukazuje na odlišnosti od klasické estetiky (některé již byly naznačeny u Hepburna), pozorovatelé musí „...přesáhnout tradiční dichotomie, jako je subjekt/objekt, zmenšit odstup mezi jimi samými a hodnoceným objektem, usilující o totální, mnoho-smyslové ponoření se prvně jmenovaného do druhého.“ (Carlson, 2002b)²¹ Dalo by se hovořit o „zainteresovaném přístupu“ (ibid)²².

Druhá rovina, ve které se environmentální estetika odlišuje od klasické, je rovina označovaná jako „kognitivní přístup“ (Carlson, 2002c)²³. Zatímco tradiční přístup odmítá znalosti či myšlenky, které nejsou přítomny v objektu samém, pokud by rušily nezainteresovaný postoj (Carlson, 1995), environmentální estetika tyto znalosti neopomíná. „Základní myšlenka kognitivní polohy je ta, že hodnocení je ovlivňováno podstatou objektů, a tedy znalost jejich původů, druhů či vlastností je nezbytná pro vhodné estetické hodnocení.“ (Carlson, 2002c)²⁴

Ve své práci Carlson uvádí dva způsoby hodnocení jak uměleckých děl, tak přírodních objektů. Prvním z nich je „hodnocení záměru“ (Carlson, 1995, s. 205)²⁵. Je celkem běžné u uměleckých děl, umělecké dílo se hodnotí „...jako něco plánovaného a tudíž jako něco, co je výtvořem konstruktéra.“ (ibid., s. 206) Pokud toto hodnocení použijeme i na přírodní objekty, znamená to, že také hledáme tvůrce a přírodní krásy pak můžeme posuzovat jako umělecké dílo. To je možné,

---

²⁰ „focuses on philosophical questions concerning appreciation of the world at large and, moreover, that world as it is constituted not simply by particular objects but also by environments themselves. Therefore, environmental aesthetics extends beyond the narrow confines of the art world...to the aesthetic appreciation of human-influenced and human-constructed as well as natural environments.“

²¹ „transcend traditional dichotomies, such as subject/object, and diminish the distance between themselves and objects of appreciation, aiming at total, multi-sensory immersion of the former within the latter.“

²² V angličtině „engagement approach“. Překlad tohoto termínu je poměrně problematický, dá se přeložit jako „zainteresovanost“, „zapojení“ nebo „účast“. Z jeho významu je zřejmá opozice vůči nezainteresovanosti a odstupu, tedy přístupu klasické estetiky. Za rady ohledně tohoto tématu děkuji Ondřeji Dadejíkovi z Katedry estetiky FF UK.

²³ „cognitive approach“

²⁴ „The basic idea of the cognitive position is that appreciation is guided by the nature of objects of appreciation and thus that knowledge about their origins, types and properties is necessary for serious, appropriate aesthetic appreciation.“

²⁵ „design appreciation“

přistoupíme-li na fakt, že stvořitelem světa je Bůh. Nicméně tuto myšlenku Carlson problematizuje a dostává se k druhému způsobu estetického hodnocení.

Tím je „hodnocení řádu“ (ibid., s. 208)²⁶. Carlson poznamenává, že estetické hodnocení nejen přírody, ale i některých uměleckých děl je „...utvářeno **příběhy, které o nich vyprávíme.**“ (ibid., s. 217, zvýraznění JV)²⁷ Příběhy, které vyprávíme o hodnocených objektech nejsou ničím jiným než našimi znalostmi o nich, čili jsou kognitivní stránkou hodnotícího procesu. Tyto, na první pohled, mimoestetické vjemy pak dávají přírodě „smysl, významnost a krásu“ (ibid., s. 221)²⁸

Příběhy, které objasňují řád, skrývající se za přírodními objekty, mohou být různého původu, v Evropě to byl po dlouhou dobu všemocný Bůh (viz např. kapitola o středověku), ale od 17. století „...dává alternativní vysvětlení **přírodní věda.**“ (ibid., s. 219, zvýraznění JV)²⁹ Důležitým faktem je to, že přírodní objekty na rozdíl od uměleckých děl nehodnotíme co do jejich kvality a záměru jejich tvůrce.

2.3.4. Tradiční pojetí české krajiny

Tato kapitola nastiňuje pohled na českou krajinu spíše z hlediska sociální hodnoty, nikoli estetické preference, ale považujeme zde za nutné zmínit několik poznámek o vzniku tradiční idealizované hodnoty české krajiny, neboť (jak nám potvrdil i náš výzkum) je mezi lidmi poměrně rozšířená.

Na konci 19. století lze spolu s Librovou lze konstatovat, že „...v 19. století již můžeme mluvit o tom, že *do vědomí společnosti vstoupila krajina jako estetická hodnota v plném obsahovém i značném sociálním rozsahu.*“ (Librová, 1987, s. 52, proložení Librová)

Nutno přiznat, že česká krajina byla v 19. století obrozenci velmi mytizována a idealizována. „Nacionálně uvědomělá část české společnosti téměř postrádala vyšší vrstvy, proto se programově obracela k venkovu a ve venkovském ‚nezkaženém‘, klidném a střízlivém lidu viděla záruku šťastné národní budoucnosti...český národ, postrádající společenské elity, se na prahu skutečného zániku obrodil kulturou venkovského lidu. Tradiční lidová kultura...se stala hlavním stavebním materiálem pro rekonstrukci národní kultury. Je však snadno pochopitelné, že národ, který se cítí obětí cizího násilí si vlastní podobu idealizuje. Obraz venkova pěstovaný obrozeneckými umělci proto v mnohém neodpovídal realitě.“ (Löw, Míchal, 2003, s. 415)

---

²⁶ „order appreciation“

²⁷ „is shaped by the stories we tell about it“

²⁸ „meaning, significance and beauty“

²⁹ „is the alternative account given by natural science“

Obraz českého sedláka plného citu ke své zaslíbené zemědělské krajině je poměrně častým prvkem v obrozenecké a rurální literatuře. Librová na tento fakt poukazuje ukázkou z románu J. Š. Baara (1869-1925) Jan Cimbura, ve kterém se starý sedlák Cimbura dojemně loučí s krajem, ve kterém prožil svůj život. Ukázkou doplňuje následným komentářem : „Citovaný román a celá řada jiných děl různých uměleckých žánrů vytvořila tak *imago českého sedláka*, jehož základním atributem je poetická láska k přírodě a ke krajině.“ (Librová, 1987, s. 94, proložení Librová). Tato obdivovaná (i vlastenecky idealizovaná) krajina přelomu 19. a 20. století „...nebyla výsledkem estetických záměrů zemědělců, ale prostě funkčním výrobním optimumem v tehdejších historických podmínkách, za daného výrobního způsobu a daného stavu vlastnictví půdy.“ (ibid., s. 95, proložení Librová).

O vlastnostech a vzhledu této krajiny se zmiňujeme z několika důvodů. Jedním z nich je pevně zakořeněná představa o kráse a malebnosti české krajiny, která je spojená s velkou různorodostí této krajiny. Nepřísluší mi soudit, do jaké míry je to způsobeno skutečným vzhledem naší krajiny a do jaké míry je to idealizovaný sociální konstrukt (čímž nechci krásu, malebnost a specifika krajiny České Republiky vůbec zpochybňovat), ale je zajímavé si tyto myšlenky připomenout, a to citací Ludvíka Vaculíka, a to z konce 20. století : „*Kolik obrazů, písní a osudů se odehraje na několika kilometrech naší krajiny! Jdeme jen přes kopec, a jsme jinde. Kdežto Maďar, o ubohém Rusu ani nemluvě, naškrundá kilometrů sto, a je tam kde byl.*“ *„Krajina – to je první bod osudu národa“* *„Myslím, že v českém vědomí se krajina vyvinula až v samostatnou bytost se svou povahou, tváří a silou; proč naše hymna začíná popisem krajiny, u něhož v praxi i přestává?“* (Löw, Michal, 2003, s. 446, proložení Löw, Michal).

Zde bychom si dovolili malou odbočku do historie a zmínili, že již Alexandr von Humboldt, přírodovědec zcestovalý mnoha exotickými zeměmi označil pohled z Milešovky jako třetí nejkrásnější na světě. (Stibral, 2005)

Dalším důvodem, proč bylo více prostoru věnováno české zemědělské krajině přelomu 19. a 20. století je podle nás fakt, že, ač je to krajina zemědělská, přeci jen svými měřítky a zastoupeními nezemědělských prvků (solitérní stromy, meze, lesíky, voda) jakož i zvlněným reliéfem (alespoň na některých územích ČR) se dá považovat za jakousi prostší střeoevropskou variantu arkadské krajiny³⁰.

---

³⁰ Zde se naskytá dvojí interpretace : 1) Česká krajina skutečně byla variací na arkadskou krajinu a zmiňovanou idealizaci můžeme vysvětlovat také podvědomou biologickou libostí nebo 2) idealizace české krajiny je velmi hluboce zakořeněná a autor této práce je toho živým důkazem, když ji přirovnává ke krajině arkadské.

2.4. Možné přístupy k estetickému vnímání

Cílem naší práce je také zjistit, jaký interpretační rámec se hodí pro studium estetického vnímání JETe. Estetické přístupy si můžeme (zjednodušeně) rozdělit na dva směry. **Klasický** a **kontextuální**. Podrobně si je představíme v následujících kapitolách. Je třeba zdůraznit, že problematika estetického vnímání Jaderné elektrárny Temelín spadá do sféry mimouměleckého estetična, tedy jevů, které se vyznačují tím, že „...estetická stránka u nich není centrální, ale převážně doprovází jevy s jiným základním účelem než estetickým.“ (Henckmann, Lottner, 1995, s. 37). Jak jsme již zmínili v úvodu, jde nám především o vnímání JETe jakožto stavby v rámci krajiny.³¹

2.4.1. Klasický přístup

Klasický přístup vychází z kantovské formalistické estetiky a drží se scénického vnímání krajiny. Důraz je kladen především na estetický postoj, princip nezainteresovanosti a estetickou distanci. Způsoby nahlížení jsou v zásadě podobné pro přírodní i umělecké estetično³². Nastíňme si tedy principy tohoto postupu.

Estetický postoj je definován jako „připravenost nebo dispozice člověka k rozvíjení nebo udržování estetické zkušenosti.“ (ibid., s. 147) Estetično, další z klíčových pojmů je ve stejném prameni definováno takto : „...označuje za prvé v širším smyslu vše smyslově vnímatelné, za druhé pak to, co je vnímáním, resp. zkušeností, spojenými s potěšením, a za třetí to, co je při vnímání nebo v představě doprovázeno nezaujatou libostí.“ (Henckmann, Lottner, 1995, s. 36-7) V širokém pojetí termínu estetično nás nejvíce zajímá estetický postoj pozorovatele ke světu.

Tento postoj, kdy je člověk připraven esteticky vnímat a hodnotit okolní vjemy (v našem případě se pohybujeme ve sféře jevů spadajících do mimouměleckého estetična) má své zákonitosti. Již dlouhou dobu je mnohými autory jako jedna z podmínek estetické zkušenosti zmiňována estetická distance. „Distance estetická se od 18. století chápe jako konstitutivní podmínka zkušenosti s krásou v přírodě a umění.“ (ibid., s. 30). Distance může být chápána ve

---

³¹ Zde přiznáváme, že orientace našeho výzkumu v sobě implicitně obsahuje důraz na kontextuální vnímání a tudíž preferenci kontextuálního přístupu v estetice (jinak by tomu bylo, kdybychom k JETe přistupovali např. fenomenologicky). Nicméně, jak uvidíme v rozboru výzkumných otázek a výsledků, dotazovaní měli velký prostor pro vyjádření vlastního názoru, ze kterého jsme se snažili interpretovat, jaký estetický přístup při vnímání JETe převažuje a jak tedy toto vnímání interpretovat.

³² Jak ukázaly předchozí kapitoly, v druhé polovině 20. století byl tento přístup ve vztahu k přírodním jevům velmi kritizován. V současnosti se používá spíše pro oblast uměleckého estetična. Nicméně i přesto považujeme za zajímavé, pokusit se zjistit, zda nelze klasické postupy nalézt při estetickém vnímání JET.

více rovinách, pro nás je důležitá vnitřní distance od jakýchkoli intencí a neestetických silných emocí. V tomto smyslu je estetická distance „vnitřní, vědomě zaujímaný postoj“ i „strukturální podmínka estetické zkušenosti“ (ibid.)³³

K osvětlení distance, nezainteresovanosti a dalších principů klasické estetiky použijeme příklad cestovatele, který se přibližuje k Jaderné elektrárně Temelín. Říkejme mu např. Karel. Když Karel zpozoruje chladicí věže elektrárny, ještě k nim nezaujímá žádný postoj. Ani je vůbec nemusí nijak hodnotit. Může je pouze vzít na vědomí a dále ignorovat. Ovšem taková reakce není příliš pravděpodobná pro člověka, který je, dejme tomu, vidí poprvé v životě. Je pravděpodobné, že Karel je začne nějakým způsobem hodnotit. Může k nim zaujímat různá stanoviska, podle svých názorů a přesvědčení a vedle toho je bude hodnotit i esteticky. V tomto případě mluvíme o estetickém hodnocení, které je ovlivněno mnoha faktory (osobnostními, sociálními, objektivně-vizuálními) a je pravděpodobné, že toto hodnocení je ovlivněno i jinými Karlovými intencemi. Karlův vztah k pozorované elektrárně je směsicí nejrůznějších pocitů.

Ovšem Karel může k věžím jaderné elektrárny zaujmout opravdu nezainteresovaný estetický postoj. U pojmu nezainteresovanosti se na chvíli zastavme. „Zásadním faktorem umožňujícím to, abychom estetický zážitek mohli označit za nezainteresovaný, je pak vyjmutí objektu z praktických souvislostí, z ‘utilitárně-manipulačního’ světa.“ (Zuska, 2001, s. 47-8) Pro bližší osvětlení pojmu nezainteresovanosti, ač se v zásadě shoduje s Kantovým pojetím, dejme ještě jednou slovo citovanému autorovi. „Nezainteresovanost v estetickém slova smyslu pak znamená přesun zájmu, pozornosti, zaměření na jiné aspekty světa, a tedy potlačení zájmu o ‘předestetické’ kvality, hodnoty, faktory, vlastnosti objektů, s nimiž se setkáváme. Ztráta zájmu o praktickou, užitnou či třeba ekonomickou hodnotu objektu znamená při estetickém zaměření nabytí zájmu o jeho hodnoty estetické, přičemž současné zaměření, simultánní zájem o obě uvedené oblasti hodnot je...nemožný...“ (Zuska, 2001, s. 46).

Dochází-li tedy k estetickému prožitku, vědomí se dostává do stavu sebereflexe a uvědomuje si své pocity. Zároveň můžeme vědomí rozdělit na dvě části : „...na část, která reflektuje, tj. aktivní reflektující vědomí...“ (ibid., s. 41) a druhou část, která „...je **předmětem** tohoto vědomí...“ (ibid., zvýraznění Zuska). Zde je právě důležitá zmiňovaná sebereflexe, neboť, dle Zátky, si reflektující (aktivní) část vědomí uvědomuje reflektované vědomí. Opět použijme k osvětlení delší citaci : „...**předmětem** reflektujícího vědomí je **vztah** reflektovaného vědomí k jeho

---

³³ Jinak pojímaná distance (sociální a prostorová) stála vlastně u zrodu zobrazení krajiny ve výtvarném umění. První, kdo zobrazoval umělecky určité krajiny byli lidé, kteří v dané krajině ani nežili, ani se nevěnovali zemědělskému způsobu života. Sociální hodnota krajiny se vůbec konstitovala spíše ve vrstvách, které ztratili přímý každodenní zemědělský kontakt s krajinou.

předmětu – nosiči estetického subjektu. Pro estetickou recepci je tedy zcela zásadním faktor sebereflexe vnímatele a 'zvnitřnění' estetického subjektu...“ (ibid., s. 42, zvýraznění Zuska). Při tomto estetickém prožitku se mluví o estetickém postoji pozorovatele směrem k estetickému objektu.

Tento klasický přístup zdůrazňuje estetickou distanci (uvědomění si, že pozoruji) a nezainteresovanost jako základní součásti estetického postoje a zdůrazňuje nemožnost současně zaujímat estetický postoj (v klasickém smyslu) a postoje jiné.

Pro naše téma je poměrně důležitý pojem ošklivosti v estetice, tedy negativní rozměr v estetice. „Ošklivost je totiž také estetická kategorie a negativní estetický soud zůstává **estetickým** soudem o estetickém objektu.“ (ibid., s. 37, zvýraznění autor)³⁴

2.4.2. Kontextuální přístup³⁵

Druhý možný přístup (možných přístupů je nespočetně, my jsme zvolili tyto dva) vychází z principů environmentální estetiky a kritiky příliš scénického vnímání krajiny. Do určité míry je protikladem výše zmíněného klasického přístupu. V krajině každodenního života se těžko zaujímá nějaká psychická distance. „Na rozdíl od pouhého estetického vnímání krajiny s jejími různými vlastnostmi (krásná, vznešená, malebná, idylická atd.) nezáleží zkušenost s přírodní a městskou krajinou, imanentní každodennímu životu, v distanci, ale v bezprostřední účasti, nezakládá se pouze na optických a akustických vjemech, nýbrž i na spolupůsobení ostatních smyslů, životní zkušenosti a životního procesu.“ (Henckmann, Lottner, 1995, s. 108)

V tomto prostředí se spíše uplatní principy environmentální estetiky, zdůrazňující vědomosti, zainteresovanost, mnohovrstevnost a mnohosmyslovost. Velmi důležitým konceptem, který chceme v naší práci použít, je Carlsonovo **hodnocení řádu** (1995). Hodnocení řádu je vlastně estetické hodnocení založené na určitém kontextu, v rámci kterého hodnocený objekt (přírodu, krajinu,...) vnímáme.

Z kritiky příliš scénického vnímání přírody vychází také snaha o sémanticky orientovanou estetiku a konstituování objektivní estetiky především pro krajinářské potřeby. Vychází z díla Bohuslava Dvořáka, interpretovaného Igorem Míchalem (Míchal, 2001; Löw, Míchal, 2003). Jedná se o tzv. estetický teorém Bohuslava Dvořáka, jehož základ vysvětluje Dvořák takto :

---

³⁴ Ač zmiňujeme kategorii ošklivosti právě v této kapitole, je nutno připomenout, že kategorie ošklivosti patří i do ostatních estetických přístupů.

³⁵ Důrazem na zainteresovanost, každodenní zkušenost, hodnoty a znalosti spojené s estetickým hodnocením se kontextuální přístup přibližuje kulturně-ekologickým teoriím obytnosti (viz. Ortová 1996, 1997 a 1999) i fenomenologickému přístupu ke krajině a architektuře Norberga-Schulze (1994).

„Podmínkou vzniku i vývoje estetických hodnot krajiny jako estetického objektu je sémantické zprostředkování struktury hodnot vnější podobou krajiny, a to hodnot mimoestetických (esteticky nespécifických) i dříve osvojených hodnot estetických.“ (Löw, Míchal, 2003, s. 83, proložení Löw, Míchal) Ponechme stranou to, zda je tato teorie skutečně cestou k objektivnímu estetickému hodnocení krajiny. Pro nás je velmi zajímavá a nosná myšlenka, že estetické hodnoty vznikají „...na základě sémantického zprostředkování hodnot, a to zdaleka nejen hodnot estetických“ (ibid., s. 84)

Tento přístup lze zařadit do rámce kontextuální estetiky, ve které jde o „čtení“ určitých orientačních rámců či příběhů, ukrytých za vizuální stránkou. Právě tento přístup může být velmi platný při výzkumu estetického vnímání takového krajinného prvku jako je JETe. Jaderná elektrárna může být vnímána jako vizualizace určitých hodnot, nejen ekologických (na které je v rámci environmentální estetiky často kladen důraz), ale i sociálních a kulturních hodnot různých částí společnosti. Je zřejmé, že sémantické zprostředkování hodnot, skrývajících se za JETe (či krajinou s JETe) je ovlivněno také kognitivními a emočními vlastnostmi subjektu, jakož i jeho sociálním postavením a historií. Otázka by se tedy dala formulovat takto : Jaké hodnoty JETe zprostředkovává a jak tyto hodnoty ovlivňují samotné estetické hodnocení?

3. Sociální a krajinné změny v ČR

3.1. Socio-kulturní proměny venkova

Vzhledem k umístění JETe ve venkovském prostoru jižních Čech se v této kapitole věnujeme změnám, které probíhaly v českém venkovském prostředí ve 20. století. Ve snaze dokumentovat historické změny a trendy „tvrdými daty“ střídáme „ohnisko“ našeho zaměření od samotného Vltavotýnska, přes českobudějovický okres, Jihočeský kraj až po území ČR³⁶. Tento fakt je způsoben nedostatkem přesných dat pro různé oblasti.

3.1.1. Nástin historie Vltavotýnska³⁷

Stejně jako na většině území ČR je doloženo i v okrese České Budějovice pravěké osídlení. Nejrozšířenější bylo v době bronzové, v následujícím železném období intenzita osídlení klesá a oblast je opouštěna.

Větší pozornost můžeme Vltavotýnské oblasti věnovat od 13. století (ačkoli již od 11. stol. je Vltavotýnsko majetkem pražského biskupství). Ve 13. století vrcholí středověká kolonizace a ustanovuje se základní sídelní struktura oblasti, do krajiny se promítají nejen technologické inovace (těžký pluh umožňující trojpolní systém), ale i relativní politická stabilita Přemyslovského státu. Ve 13. a 14. století také vrcholí kultivace zamokřených území Soběslavska a Protivínska (v jejichž středu leží Vltavotýnsko).

Bez větších úhon přežilo Vltavotýnsko období husitských válek a následné 16. století. Velkou ranou pro region byla, stejně jako pro celou Evropu, třicetiletá válka. Týn nad Vltavou byl mnohokrát vypálen, drancován a zpusťšen, v roce 1654 se udává ve městě pouze 106 obydlených domů z celkových 250. V okolí byla opuštěna více než čtvrtina selských, chalupnických i domkářských hospodářství (Sudová, Procházka, 2007).

Přes časté přesuny vojsk a požáry můžeme konstatovat, že v 18. a 19. století dochází k rozvoji celé oblasti, jakož i celého okresu. Barokní využití krajiny probíhá na další kvalitativní úrovni. V 18. století se zintenzivňuje její celkové využití, šlechtické velkostatky doplňují nové technické

---

³⁶ V celé této kapitole používáme data z několika již neexistujících států (Rakousko-Uhersko, Československá republika, Československá socialistická republika, Československá federativní republika). Vždy se jedná o data (krajinná či sociální) pro území současné ČR.

³⁷ Naše pojetí pojmu Vltavotýnsko je spíše volným vymezením oblasti v okolí Týna nad Vltavou, nejedná se přesně o území mikroregionu Vltavotýnsko, spolku obcí ležících ve správním obvodu obce s rozšířenou působností Týn nad Vltavou.

stavby v krajině (pivovary, špýchary...). Barokní krajina získává větší měřítko, které se postupem času s rostoucí intenzitou využívání zmenšuje. Barokní krajina byla krajinou obydlenou, velmi silně využívanou, promyšlenou a záměrně doplňovanou. Novými, velmi rozšířenými krajinnými prvky jsou aleje, pravidelně kosené louky a drobná sakrální architektura.

Do jihočeské krajiny se zapsal také specifický stavební styl zvaný jihočeské selské baroko, jehož centrum se nacházelo na severovýchod od Českých Budějovic (ale zasahoval až do Vltavotýnska). Nejznámější ukázkou tohoto stylu je obec Holašovice (asi 10 km na východ od Českých Budějovic), která je zapsaná do seznamu památek UNESCO.

V 19. století pokračuje intenzivní využívání krajiny spojené s častými stavbami drobné sakrální architektury (kapličky, boží muka...). Přes všechny události, které pomohly rozvoji Vltavotýnska (1854 zřízení okresu Týn nad Vltavou, 1898 zavedení železnice do Týna nad Vltavou), si tato oblast udržuje stále svůj rurální charakter. Vzhledem k nedostatku nerostných zdrojů se průmysl dostává do oblasti velmi pomalu.

Od konce 19. století přes první polovinu století 20. dochází v českých zemích k postupné mechanizaci v zemědělství, rozsáhlejšímu používání hnojiv a zintenzivňování výnosů. Dochází také k růstu dopravní sítě a po vzniku Československé republiky ke změnám ve vlastnictví velké části zemědělské půdy. Ta je po pozemkové reformě rozdělována větším i menším rolníkům.

I. i II. světovou válku přežilo Vltavotýnsko bez větších pohrom (vzhledem k nedostatku průmyslu ani nebylo cílem Spojeneckých náletů) a po II. světové válce se zde setkáváme s převážně zemědělskou oblastí s několika průmyslovými závody v Týně nad Vltavou, s drobnozrnnou krajinnou strukturou protkanou hustou sítí cest a četnými body drobné sakrální architektury. Vzhledem ke své geografické pozici se Vltavotýnska nedotkl předválečný odsun Čechů ani poválečný odsun Sudetských Němců, který zpřetrhal kontinuitu osídlení a využívání krajiny na velké části území současné ČR.

3.1.2. Sociální změny v Evropě ve 20. století

V průběhu druhé poloviny 20. století dochází v Evropě k prudkému sociálnímu posunu. Technické inovace umožňují industrializaci zemědělství, což má za následek stále menší zaměstnanost v oboru. Současně s tím dochází k opouštění venkovského prostoru - více než polovina obyvatel bydlí ve městech. Výrazně roste materiální kvalita života, vzdělání obyvatel a zaměstnanost ve službách. V souvislosti s masivním poklesem zaměstnanosti v zemědělství a růstem počtu obyvatel ve městech někteří autoři (ze zahraničních např. britský historik Eric Hobsbawm, z českých pak botanik Jiří Sádlo) mluví o konci neolitu (neolitického způsobu vztahování ke krajině), tedy o konci období, jehož ekonomika byla založena na zemědělství. Toto období trvalo v Evropě přes 7 000 let (nejstarší nálezy dokládající usedlý zemědělský způsob

života na území ČR jsou staré asi 7 500 let, na Blízkém Východě byly nalezeny památky staré asi 10 000 tisíc let). Po době dlouhé několik tisíc let přestává být zemědělský vztah k půdě ve 20. století v Evropě dominantním způsobem vztahování se ke krajinnému prostoru. Samozřejmě nelze srovnávat zemědělství prvotních neolitiků a zemědělství vrcholného středověku či baroka, ale stav, kdy se většina společnosti věnovala zemědělství a bydlela v malých sídlech, trval skutečně několik tisíciletí.

Tabulka č. 1 Zaměstnanost dle odvětví v prostoru EU 27

	1998	2006
služby	64,7	68,6
průmysl	27,5	25
zemědělství	7,8	6,4

Zdroj : EU

Vlivem růstu hektarových výnosů, mezinárodního obchodu a nezemědělských tlaků na zemědělskou půdu dochází k úbytku zemědělské půdy, ale v mnohem větší míře dochází k opouštění venkovské krajiny a venkovských sídel. V ČR žije ve městech asi 73,6% z celkových 10 381 130 obyvatel³⁸.

3.1.3. Poválečný vývoj se zaměřením na okres České Budějovice

Celoevropské sociální změny probíhající ve 20. století, především po II. světové válce, měly vzhledem ke specifickým politickým podmínkám v bývalém socialistickém Československu svůj zvláštní charakter. Budeme se jimi zabývat již přímo ve vztahu k oblasti Vltavotýnska, respektive širší oblasti českobudějovického okresu.

Po roce 1948 a převzetí moci komunisty se rozběhla velká vlna společenských změn. Proběhlo znárodnování obchodů, živností a průmyslu. Dobovým požadavkem byla rozsáhlá industrializace, která se v následujících desetiletích projevila na Vltavotýnsku stavbou několika průmyslových závodů (např. Jitex, n. p. Stavokonstrukce).

Největší změny proběhly ale v zemědělství. Po počátečním přerozdělování půdy drobným rolníkům a lživých tvrzení komunistických představitelů o budoucnosti rolníků (Lapka, Gottlieb, 2000) dopadla na venkov po roce 1950 tvrdě vlna kolektivizace. V první vlně, v 50. letech jsou rolníci nejrůznějšími způsoby (mezi nimiž nechybí ani vystěhovávání či dlouholetá vězení) nuceni

³⁸ Jedná se o stav k 31. 12. 2007. Město a venkov jsou definovány pouze podle počtu obyvatel daného sídla, město více než 2000 obyvatel, venkov méně než 2000.

Data z ČSÚ, [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/EA00270E3E/\\$File/401908ri02.xls](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/EA00270E3E/$File/401908ri02.xls).

ke vstupu do jednotných zemědělských družstev a vzdávání se své půdy, na které hospodařily generace jejich předků. V roce 1950 bylo z počtu obyvatel trvale činných v zemědělství 100% rolníků, v roce 1960 pak 9,2%. O dalších 9 let později tvořili rolníci pouze 5,7% ze všech pracovníků trvale činných v zemědělství. V roce 1979 tento poměr klesl na 1,1% a v roce 1988 na necelé 0,4% (viz tabulka č. 2).

Tabulka č. 2 Počet rolníků v České socialistické republice

rok	1950	1960	1969	1979	1988
počet soukromě hospodařících rolníků	1 404 000	78 000	39 000	6 000	2 000
v zemědělství trvale činných osob	1 404 000	848 000	688 000	556 000	551 000

Zdroj : Lapka, Gottlieb (2000)

Na konci 50. let končila nejtvrďší vlna kolektivizace zemědělství. Následující 60. léta přinesla do krajiny s pozměněnými vlastnickými vztahy, ale ještě ne tolik pozměněnou krajinnou strukturou, nový obsah. V 60. letech dominuje zemědělství „intenzifikace, koncentrace, specializace a později i kooperace“ (ČSÚ, 1974, s. 9). Ve sjednoceném, státem řízeném zemědělství se naplno rozjíždí závod o vyšší hektarové výnosy, mechanizaci a intenzitu zemědělské výroby. Společně s tím se také zvyšuje snaha o industrializaci republiky, obzvláště průmyslově zaostalejších krajů, kterým byl také kraj Jihočeský. V roce 1970 konstatuje publikace Sčítání lidu, domů a bytů tento fakt : „Jihočeskému kraji tak byla věnována zvýšená pozornost. Charakter kraje se během 25 let zásadně změnil. Typicky zemědělský kraj s neustálým vylidňováním pro nedostatek pracovních příležitostí ustoupil mohutnému rozvoji průmyslu.“ (ibid., s. 6).

Samotná oblast Vltavotýnska nebyla „mohutným rozvojem průmyslu“ dotčena tolik jako větší centra. Již v roce 1960 se však Týna nad Vltavou dotkla reorganizace státní správy a místní okres byl zrušen. Území bývalého okresu Týn nad Vltavou bylo rozděleno mezi okresy Písek, Tábor a České Budějovice, ke kterým připadl samotný Týn a oblast, kterou v současnosti nazýváme Vltavotýnskem.

V 70. letech pokračují v celém kraji (i celé ČSSR) trendy nastolené v letech 60., tedy „koncentrace, specializace a uplatňování nových velkovýrobních technologií.“ (ČSÚ, 1982, s. 12) Spolu se zvětšováním jednotlivých polí, rušením mezí, samostatných krajinných prvků (stromy, apod.), ničením remízků a rostoucí chemizací zemědělství probíhá také centralizace a koncentrace na úrovni družstev.

Tabulka č. 3 Počet JZD a státních statků v Jihočeském kraji

rok	1960	1970	1980
počet JZD	1 321	388	175
počet státních statků	23	10	10

Zdroj : ČSÚ 1972, 1984

Výměra zemědělské půdy v Jihočeském kraji byla v roce 1980 asi 590 tisíc ha, což bylo asi 52% rozlohy kraje. „Socialistický sektor“ vlastnil a obhospodařoval v roce 1970 96,5% zemědělské půdy, v roce 1980 pak 97,1%. (ČSÚ, 1974; ČSÚ, 1982)

Ačkoli socialistické hospodářství slavilo především úspěchy, například růst hrubé zemědělské produkce kraje mezi lety 1960 a 1972 o 41,5%, i oficiální statistiky dokládají bezohledné hospodaření v krajině. Úbytek zemědělské půdy mezi lety 1960 a 1980 tvořil 35 550 ha (čili asi 5,7% z plochy v roce 1960), na úbytku se podílela „jak devastace, tak investiční výstavba“ (ČSÚ, 1982, s. 12).

Ačkoli byla první vlna kolektivizace nejbrutálnější vůči lidem, největší negativní vliv na přírodu a krajinu měly teprve následující desetiletí, s vrcholem v 70. a 80. letech. Industrializace výroby, používání chemie a zvětšování ploch polí (obecně světový jev v zemědělství), znásobené ještě centrálním plánováním a praktickou neexistencí hospodaření na vlastním majetku (čili i snižováním zodpovědnosti), zasadily na mnoha místech velkou ránu nejen zemědělské půdě, ale i okolní přírodě a obrazu krajiny vůbec.

Centralizace neprobíhala jen v zemědělství, ale i na úrovni místních samospráv. Jejím vrcholem byla 70. léta, v roce 1980 počet samosprávných obcí klesl téměř na třetinu stavu z roku 1961.

Tabulka č. 4 Samosprávné obce a obyvatelstvo okresu České Budějovice 1961-2001

	1961	1970	1980	1991	2001
počet obcí	176	114	61	103	107
počet částí obcí	336	332	319	311	319
počet obyvatel kraje	143 920	150 965	164 516	173 386	178 201
podíl městského obyvatelstva v %	57,7	64,8	74,6	74,5	73,4

Zdroj : ČSÚ, 2003

3.1.4. Dopad změn na rurální společnost

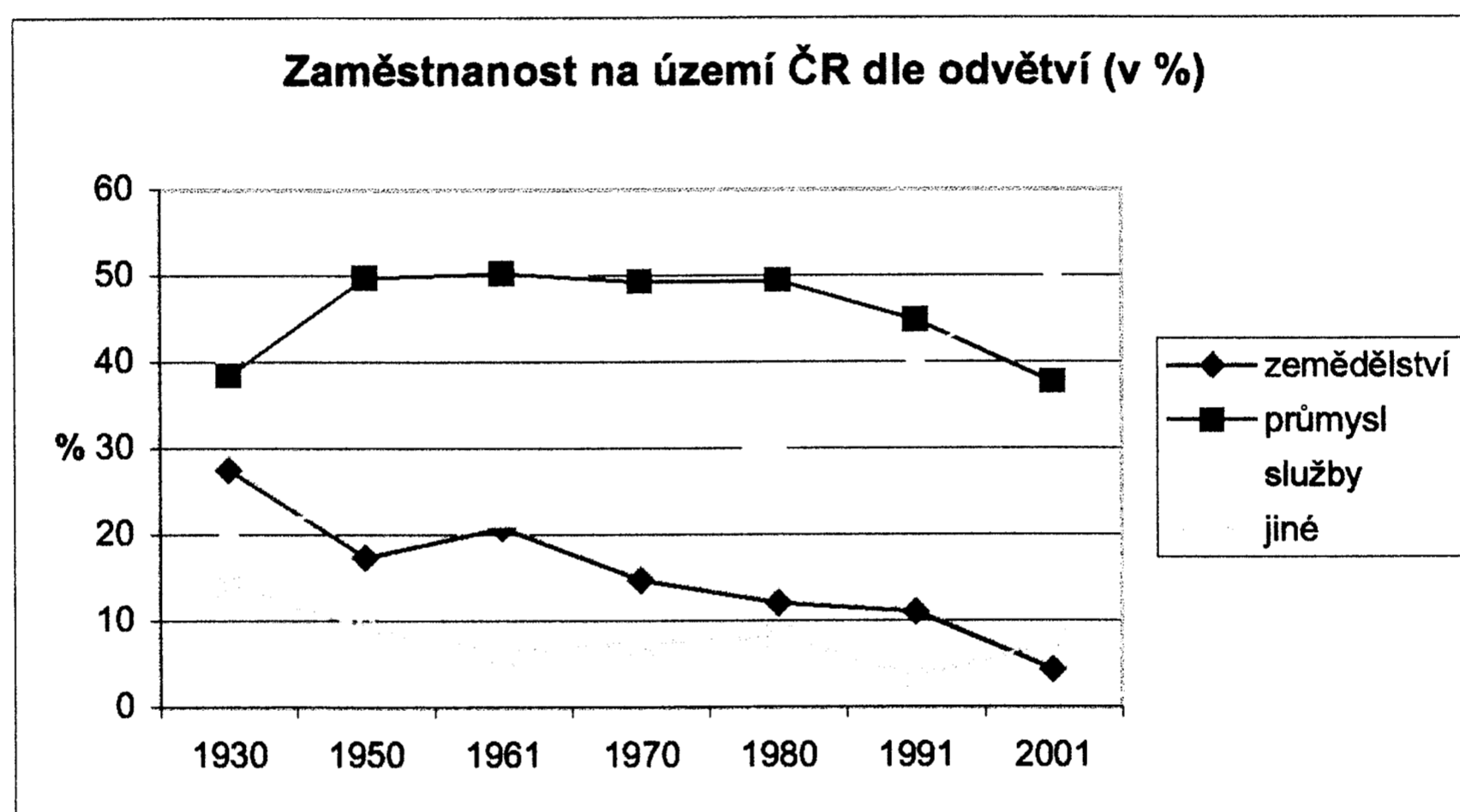
Rurální společenstva³⁹ definujeme jako venkovské společnosti s převahou neformální sociální kontroly, přímých nezprostředkovaných vazeb, zaměstnaností v zemědělství a opíráním se o

³⁹ Více k tématu rurální kultury a rurální sociologie např. Lapka, Gottlieb (2000).

tradici (která ovšem neznamená automaticky to staré, ale spíše to ozkoušené). V rurálních společnostech je nutná znalost lokálního prostředí a místních podmínek k úspěšnému živobytí.

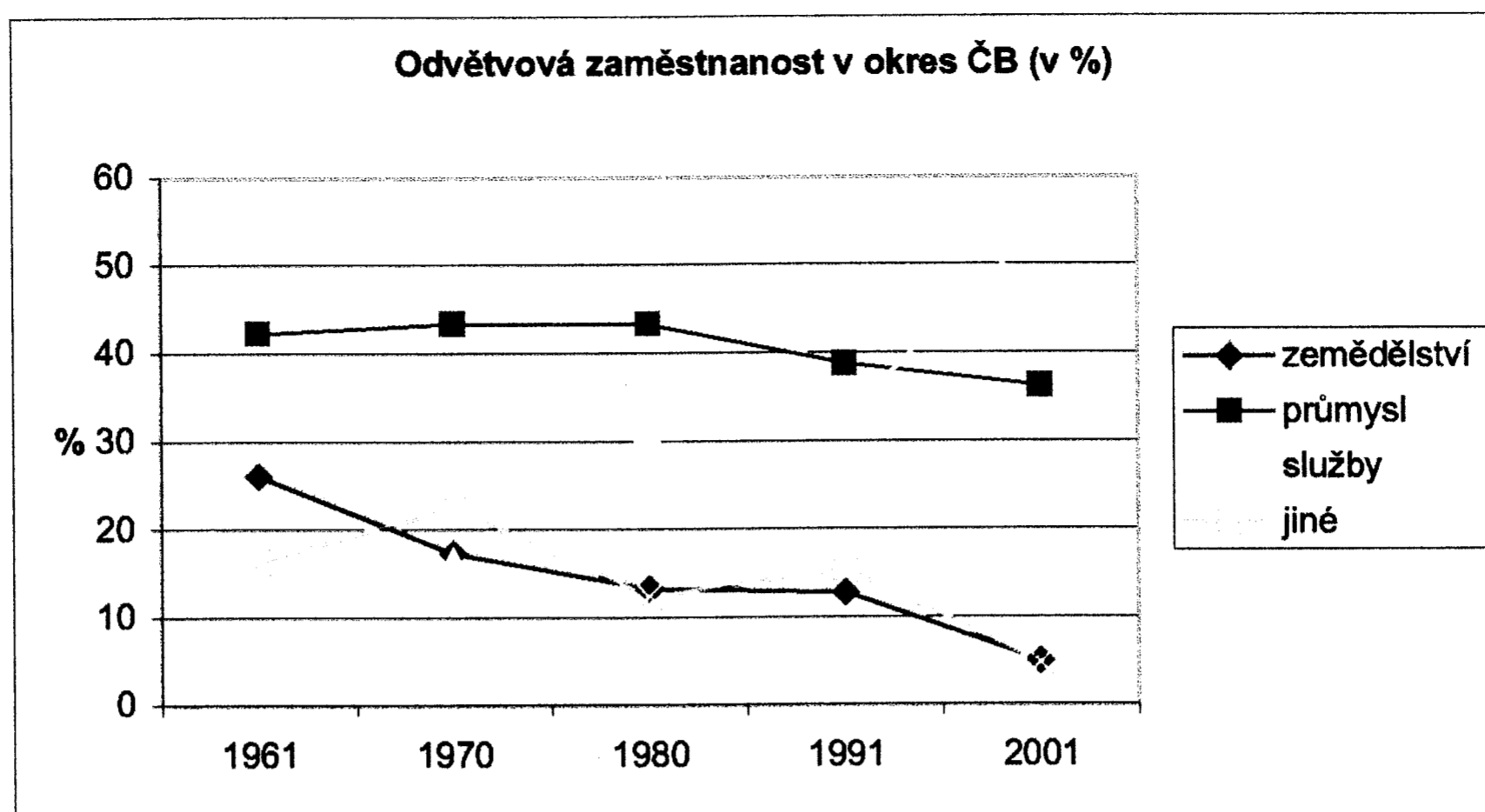
Výše zmiňovaná „tvrdá data“ ukazují změny, které proběhly v jihočeském regionu od roku 1948 do roku 1980. Rurální charakter společnosti byl výrazně narušen kombinací celoevropských společenských trendů násobených bezohledností socialistického režimu. Snaha o industrializaci a celkový materiální rozvoj společnosti mění zaměstnaneckou strukturu okresu České Budějovice, která kopíruje celostátní trendy. Udrží si však svou stálou specifiku (i podle posledních známých výsledků), tj. vyšší zaměstnanost v zemědělství a nižší v průmyslu než je průměr ČR (respektive ČSR).

Graf č. 1 Zaměstnanost na území ČR dle odvětví

Zdroj dat : ČSÚ

Graf č. 2 Zaměstnanost na v okrese České Budějovice

Zdroj dat : ČSÚ

Tabulka č. 5 Zaměstnanost dle oborů na území ČR a v Českobudějovickém okrese⁴⁰

		1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001
ČR	zemědělství	27,6	17,5	20,9	14,8	12,1	11,1	4,4
	průmysl	38,5	49,8	50,3	49,4	49,5	44,9	37,7
	služby	20,5	23,5	22,4	28,3	30,2	40,4	50,3
	jiné	14,3	9,2	6,4	7,5	8,2	3,6	7,6
ČB	zemědělství	-	-	26,2	17,4	13,3	12,8	5
	průmysl	-	-	42,4	43,5	43,4	38,8	36,3
	služby	-	-	14,9	16,6	30,8	32,9	54
	jiné	-	-	16,5	22,5	12,5	15,5	4,7

Poznámka : údaje v %

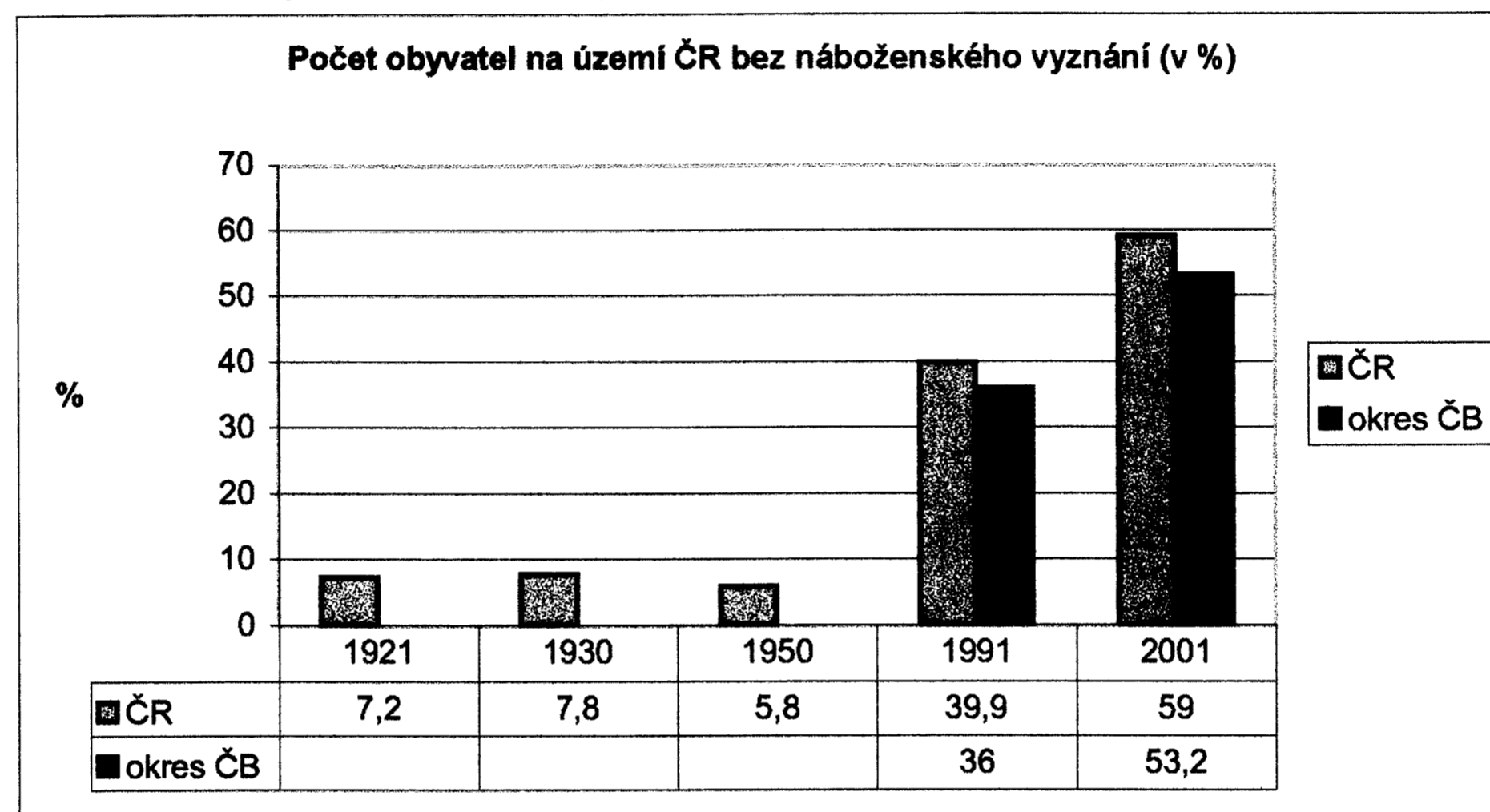
Zdroj dat : ČSÚ

Zemědělskou kolektivizací a mechanizací výroby byl narušen tradiční rolnický vztah k půdě, oslabovaný i snižováním počtu zaměstnanců v zemědělství. Samostatnost venkova byla omezována také snižováním počtu samosprávních obcí (tvorba „střediskové soustavy“). Centrální plánování omezovalo demokratické rozhodovací procesy.

⁴⁰ Pro území bývalého okresu ČB nejsou data k rokům 1930 a 1950 k dispozici. Vysvětlení termínů : zemědělství zahrnuje i rybářství a lesnictví; průmysl zahrnuje i stavebnictví; kategorie jiné zahrnuje ostatní povolání i nezjištěné údaje. Bohužel pro okres ČB velké zastoupení kategorie „jiné“ v letech 1961-1991 ztěžuje interpretaci, ale s velkou pravděpodobností můžeme převážnou část této kategorie interpretovat jako různé služby.

Jedním z tradičních pilířů rurálního společenstva byla víra v Boha. Zde se musíme opřít o data z let 1950 a 1991, v letech 1961-1980 se otázkami víry v Boha Sčítání lidu nezabývalo. Zatímco v roce 1950 je uváděno 5,8% obyvatelstva bez vyznání (pro území ČR), v roce 1991 je bez vyznání již téměř 40% obyvatel a k tomu je nutno brát v úvahu ještě 16% obyvatel, kteří na tuto otázku neodpověděli. Pro okres České Budějovice se uvádí 36% bez vyznání a 15,3% neodpovědělo⁴¹. Samozřejmě nemůžeme tato data přenést na rok 1980, ale když se podíváme na vývoj náboženského přesvědčení v ČR na konci 20. století (viz graf č. 3), můžeme s velkou pravděpodobností konstatovat, že počet obyvatel bez vyznání byl okolo roku 1980 nižší než v roce 1991, ale rozhodně již nebyl zanedbatelný.

Graf č. 3 Obyvatelstvo dle vyznání

Zdroj dat : ČSÚ

3.1.5. Vývoj od 80. let 20. století

V důsledku stavby JETe dochází k dočasným změnám ve struktuře zaměstnanosti Vltavotýnské oblasti a poměrně velkému importu pracovních sil přes hranice okresů, ale v rámci celého dvacetiletí a celého okresu České Budějovice jsou tyto změny poměrně nepatrné, mnohem více se projevují celospolečenské politické změny a jejich dopad na sociální strukturu společnosti.

V 80. letech výrazně stoupla v Týně nad Vltavou zaměstnanost ve stavebnictví (viz tabulka č. 6), a to na úkor průmyslu a služeb. Více než dvojnásobný růst je výrazný vezmeme-li v úvahu zaměstnanost v tomto oboru v celém okrese, která zůstává téměř stejná po dobu 20 let, tj. 10,1 % v roce 1980, v roce 1990 pak 10,7 % a 10,8 % v roce 2001. Podobně se drží také zaměstnanost ve

⁴¹ Pro úplnost textu a grafu uveďme ještě počet obyvatel, kteří neodpověděli na otázku o náboženství při SLDB v roce 2001. Jedná se o 8,8 % pro celou ČR a 13,1 % pro okres ČB.

stavebnictví v celé ČR (8,5 – 7,6 – 8,7 %). V 90. letech se i zaměstnanost ve stavebnictví v Týně opět přibližuje celorepublikovému průměru.

Tabulka č. 6 Zaměstnanost v Týně nad Vltavou 1980-2001 (v %)

	1980	1991	2001
zemědělství	10	8,5	2,8
průmysl	40,4	31,3	36,9
stavebnictví	8	19	12,4
služby	30,7	27,3	42,9
jiné	10,9	13,9	5,1

Zdroj dat : ČSÚ

Přírůstek obyvatel v Týnu nad Vltavou mezi roky 1980 a 1991 činil 1 120 obyvatel, tedy 19 % z počtu obyvatel v roce 1980 (5 711). V následujícím desetiletí tento trend přetrval a v roce 2001 měl Týn nad Vltavou 8 143 obyvatel. Přírůstek celého okresu byl v letech 1980-1991 5,4%, v letech 1991-2001 pak 2,8%. V roce 2008 má Týn 8 324 obyvatel, čili můžeme konstatovat, že se jeho počet v podstatě ustálil.

V roce 1991 dojíždělo za prací (na stavbě) do Temelína 5 801 lidí, což je počet, který se výrazně projeví v regionu Vltavotýnska, ale nikoli v celém českobudějovickém okrese.

Sociální změny po roce 1989 v okrese poměrně přesně kopírují změny v celé ČR. Jedná se o stálé snižování zaměstnanosti v zemědělství a průmyslu a zvyšování zaměstnanosti ve službách (viz grafy č. 1 a 2)

Na celostátní úrovni dochází po roce 1989 k politickým změnám, které umožňují návrat soukromě hospodařících rolníků a decentralizaci místní samosprávy, ale celoevropské sociální trendy (industrializace zemědělství, opouštění venkova,...) nepřejí obnově rurální kultury. Postavení soukromě hospodařících zemědělců je v rámci zaměstnanosti v celé ČR poměrně marginální (viz tabulka č. 7). Stejně tak stále klesá počet věřících (viz graf č. 3)

Tabulka č. 7 Počet rolníků v ČR 1992-1996

rok	1992	1994	1996
soukromě hospodařících rolníků	13 000	31 000	33 000
v zemědělství trvale činných osob	346 000	216 000	211 000

Zdroj : Lapka, Gottlieb, 2000

V roce 1994 hospodařili soukromí rolníci asi na ¼ rozlohy zemědělské půdy v ČR. Tento stav platí i v současnosti, počet rolníků (zemědělských podnikatelů a soukromě hospodařících rolníků) klesl

na necelých 26,5 tisíce v roce 2007. Vyjdeme-li z údajů Ministerstva zemědělství ČR, které udává pro rok 2004 zaměstnanost v zemědělství asi 141 tisíc osob (asi 2,9%), tvoří soukromí rolníci asi 19 % zaměstnanců v zemědělství.

3.2. Krajinné změny na území ČR

Některé dopady sociálních, kulturních a politických změn na krajinu jsme nastínili již v předchozí kapitole (především ve vztahu k zemědělství). Tato kapitola vychází z dat o využití české krajiny⁴² (land use), pro úroveň celého území ČR, Jihočeského kraje i českobudějovického okresu. Na datech o využití krajiny chceme poukázat na další socio-kulturní a ekonomické změny ve společnosti.

Vzhledem k nedostatku prostoru nemůžeme (ani nechceme) shrnout vývoj české krajiny od počátku neolitu. Nástin historického vývoje můžeme najít u oblasti Vltavotýnsko v předchozí kapitole, vývoj české krajiny je podrobně popsán v mnoha publikacích⁴³.

Tabulka č. 8 Land use území ČR 1845-2007 (v % plochy)

	1845	1897	1929	1948	1961	1970	1980	1990	2000	2007
OP	48,2	51,6	50,6	49,9	42,7	42,1	41,7	41	39,1	38,5
TTP	17,4	14,2	13,4	12,9	12,6	11,8	10,8	10,5	12,2	12,4
ZP	66,8	67,3	65,5	64,7	57,9	56,6	55,4	54,5	54,3	53,9
LP	28,9	28,9	30	30,2	32,7	33	33,3	33,3	33,4	33,6
JP	4,3	3,8	4,5	5,1	9,4	10,4	11,3	12,2	12,3	12,5
Celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroje dat : LUCC, ČSÚ

Vysvětlení používaných zkratk :

OP – omá půda, TTP – trvalé travní porosty (pastviny louky), TK – trvalé kultury (chmelnice, vinice, sady, zahrady), LP – lesní půda, ZaP – zastavěné plochy, VP – vodní plochy, OsP – ostatní plochy (velmi různorodé – např. hřbitovy, doly, sportovní areály, dopravní plochy,

⁴² Data v této kapitole pocházejí ze dvou zdrojů. Data pro roky 1961, 1970, 1980 a 2007 z dat ČSÚ. Data pro roky 1845, 1897, 1929, 1948, 1990 a 2000 z projektu sledování Land use/cover change na PřF UK, vedoucí projektu Ivan Bičík (www.luccprague.cz), konkrétně pak z výstupu tohoto projektu, Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845-2000), www.lucc.ic.cz. Zde patří poděkování správci databáze Janu Kabrdovi za spolupráci a poskytnutí dat.

⁴³ Např. Löw, Michal (2003); Sádlo a kol. (2005); Vávra (2006); Němec, Pojer (2007).

přírodní rezervace,...), ZP – zemědělská půda (orná půda + trvalé travní porosty + trvalé kultury), JP – jiné plochy (vodní + zastavěné + ostatní plochy).

Vzhledem k nepřesnosti některých dat neuvádíme pro celou republiku podrobná data o všech druzích ploch. Ale můžeme uvést data alespoň pro krajní body našeho srovnání.

Plocha trvalých kultur stoupla z 1,1% v roce 1845 na 3% v roce 2000. Jednoznačný je také nárůst zastavěných ploch, z 0,6% (1845) na 1,7% (2007). Rozloha ostatních ploch stoupla z původních 2,3% na 8,8% v roce 2007.

3.2.1. Léta 1845-1990

Z výše uvedené tabulky můžeme zvýraznit některé hlavní body⁴⁴. Na přelomu 19. a 20. století byla největší plocha české krajiny zemědělsky využívána. S tím rostla také intenzifikace výroby, mechanizace a využití chemických hnojiv (ve srovnání s předchozím obdobím tradičního rolnictví, nikoli ve srovnání s úrovní po II. světové válce). Více k tomuto období viz Petráň (2000).

Jak již bylo uvedeno v kapitole o sociální percepci české krajiny, máme za to, že právě krajina 2. poloviny 19. století a počátku století 20. je díky shodě okolností (rozšíření krajinomalby; rozvoj měšťanstva; česká politická emancipace, vycházející z idealizované venkovské kultury, pro kterou byla česká krajina náhradou za reálné politické zastoupení u moci) stále preferovanou tvář „klasické“ české krajiny.

Důsledkem I. světové války byl lehký pokles plochy orné půdy, který byl vyvážen následnou pozemkovou reformou a růstem zornění po rozdělení velkých celků šlechtické půdy drobným rolníkům (Bičík, Jeleček, 2001).

Nejvýraznější zásah do tváře české krajiny přinesly následky II. světové války a následná kolektivizace zemědělství. Po odsunu asi 2,7 milionu Němců klesá především v pohraničí plocha orné půdy. Ve světle údajů o změnách land use je třeba uvést na pravou míru pojem „nezměněná struktura krajiny v 50. letech“ (z předchozí kapitoly). Tím míníme fakt, že v neopouštěných zemědělských oblastech se sice v 50. letech 20. století velmi brutálně měnily vlastnické vztahy k půdě, ale struktura samotné zemědělské půdy se měnila až později. Naopak, v oblastech, kde došlo k opuštění zemědělské půdy a jinému způsobu využití můžeme sledovat tento největší skok právě v 50. letech minulého století (viz tabulka č. 8).

---

⁴⁴ Podrobnější čísla a interpretace změn v land use ČR viz práce autorů databáze LUCC, např. Bičík, Jeleček (2001), či Bičík, Jeleček, Štěpánek (2001).

Od roku 1948 do současnosti mírně roste rozloha lesních a ostatních ploch, pokles rozlohy trvalých travních porostů se v roce 1990 zastavil. Síly, které ovlivňovaly hospodaření s krajinou v tomto období zde již byly nastíněny. Jednou z nich byla intenzifikace výroby, která umožňovala pokles zaměstnanosti v zemědělství. V roce 1800 jeden pracovník v zemědělství (v oblasti intenzivního zemědělství v Evropě) uživil tři osoby, v roce 1900 asi pět osob, v roce 1950 asi 10 lidí a v druhé polovině 80. let 20. stol. 45 až 67 osob! (Petráň, 2000, s. 198). Více informací k zemědělství v letech 1948-1990 viz Bičík, Jeleček (2001).

Tabulka č. 9 Land use území Jihočeského kraje (v % plochy)

	1845	1948	1990	2000	2007
OP	40,2	40,8	35	32	31,6
TK	0,4	0,8	1,4	1,4	1,5
TTP	24,1	19,9	13,3	15,9	16
ZP	64,7	61,5	49,6	49,4	49,1
LP	29,9	32,6	37,1	37,2	37,4
VP	3,2	2,9	4,3	4,3	4,3
ZaP	0,5	0,7	1	1	1
OsP	1,8	2,3	8	8,1	8,1
JP	5,5	5,9	13,3	13,5	13,5
celkem	100	100	100	100	100

Zdroje dat : LUCC, ČSÚ

Údaje pro Jihočeský kraj ukazují stejné trendy jako celá ČR. Stálý pokles plochy zemědělské půdy a růst trvalých travních porostů po roce 1990 souvisí se společenskými, politickými a ekonomickými změnami, z nichž vyplývají změny vlastnických vztahů i změny ve způsobech hospodaření s půdou. V méně úrodných oblastech dochází k přeměně orné půdy na trvalé travní porosty či lesní plochy.

Tabulka č. 10 Land use území bývalého okresu České Budějovice (v % plochy)

	1845	1948	1990	2000	2007
OP	45	45	40,5	39	38,7
TK	0,3	1	1,7	1,7	1,8
TTP	21	16,8	11,1	12,5	12,6
ZP	66,3	62,8	53,3	53,1	53
LP	26,8	29,7	32,3	32,4	32,2
VP	4,5	4,2	5,5	5,5	5,6
ZaP	0,5	0,9	1,3	1,4	1,4
OsP	1,8	2,4	7,6	7,6	7,8
JP	6,9	7,5	14,3	14,5	14,7
celkem	100	100	100	100	100

Zdroje dat: LUCC, ČSÚ

Stejně jako v předchozích tabulkách i pro území bývalého okresu České Budějovice můžeme pozorovat, že zatímco v letech 1845-1948 vzrostla rozloha ostatních ploch asi o 10% (v celé ČR o 20%), od roku 1948 do roku 1990 vzrostla rozloha těchto ploch 2x (v ČR téměř 2,5x). Tato čísla dokreslují zásadní změny ve způsobu využívání krajiny. Ač intenzifikace a industrializace zemědělství probíhá od poloviny 19. století (fakticky probíhá od počátku zemědělského způsobu života), po roce 1948 propuká v plné šíři. Scelování pozemků umožňuje větší využití techniky, to spolu s využitím průmyslových hnojiv přináší vyšší hektarové výnosy. V rámci celé ČR bylo největší zornění půdy mezi světovými válkami, v roce 1929 bylo 77,3% orné půdy ze všech zemědělských půd. Po poklesu plochy orné půdy v 50. letech můžeme sledovat až od roku 1990 plynulý nárůst na konečných 75,3%. V okrese České Budějovice roste zornění z poválečných (1948) 71,7% na maximálních 76% (1990). I v rámci Jihočeského kraje je tento trend stejný (s asi o 10% nižšími hodnotami).

3.2.2. Současné jevy v krajině

Na dění v letech 1990-2000 se můžeme podívat ve světle typologie krajin na přírodní, venkovské a městské (průmyslové), dle Cudlínová, Lapka, Líšková (2005). Práce konstatuje nárůst ploch přírodních krajin (Národní parky), převážně přírodních krajin (CHKO), převážně zemědělských krajin (ekologické zemědělství, nechráněné lesy, trvalé travní porosty), městských a průmyslových krajin (hlavně dálnice a zastavěné plochy), ale pokles zemědělských krajin (orná půda, vinice, sady, zahrady).

Tato studie poukazuje na fakt, zřejmý i z našich dat (LUCC, ČSÚ). Po roce 1990 ustupuje intenzivní zemědělství tam, kde to není ekonomicky výhodné, stoupá plocha trvalých travních

porostů (čímž stoupá i ekologická stabilita) a velmi mírně stoupá i plocha lesů a zastavěné plochy. Intenzifikace výroby a volný mezinárodní obchod způsobují, že zemědělská půda stále ustupuje, počet obyvatel zaměstnaných v zemědělství klesá. Krajina získává kromě své hlavní produkční funkce ještě funkce jiné, které v současnosti již na některých místech převažují. Můžeme je shrnout pod zkratku PET, což znamená Příroda, Estetika, Turismus (Lapka, 2008a). I samotné zemědělství na mnoha místech přestává plnit především svoji produkční funkci, ale zemědělci se stávají spíše správci krajiny. To se často týká ekologického zemědělství, spojeného s „měkkou“ turistikou. Tento příklad PET funkce krajiny využívá (a zároveň) udržuje struktury venkovských krajín (např. pastviny, louky, solitérní stromy, malé orné plochy). V této souvislosti musíme připomenout naši domněnku, že tradiční idealizovaný obraz české krajiny konce 19. století zůstává stále velmi živým a preferovaným motivem. Pro naše vizuální vnímání je jedno, zda se horská louka seče kvůli senu pro zvířata, či zda je kosena dobrovolníky nebo z dotací EU kvůli udržení tváře krajiny a niky pro vzácné druhy rostlin. Právě rostoucí vliv PET složek krajiny (na bydlení, turismus, ekonomiku) v sobě obsahuje i rostoucí důležitost estetických hodnocení různých krajín.

Rozvoj tohoto PET konceptu jasně ukazuje odtržení běžného života většiny lidí od krajiny (a ještě více od práce v ní). Rozvoj PET konceptu krajiny se však může velmi rychle zhroutit tlakem sociálních změn či potřebou větší produkce (potravin, biopaliv, biomasy).⁴⁵

Další z jasných trendů v současné krajině je vyšší specializace a diferenciací krajín. Zatímco dříve si i přes všechny rozdíly byla struktura využívání půdy na všech místech ČR podobnější, dnes se čím dál více odlišuje, což je dáno především ekonomickými podmínkami a rozvojem dopravy. Tyto jevy snižují nutnost soběstačnosti a umožňují specializaci čím dál tím větších oblastí (bezzásahová PETosféra, těžební krajina, industriálně-skladovací krajina, intenzivně zemědělská krajina, ...). Na příkladu různých změn využití půdy v katastrálních území čtyř vesnic v ČR tento jev podrobně popisuje Mareš (2009).

3.2.3. Koeficient ekologické stability území ČR

Abychom příliš neopomněli biologickou stránku vývoje krajiny v ČR za posledních 160 let, podívejme se na vývoj koeficientu ekologické stability na našem území (dle Löw, Míchal, 2003). Koeficient ekologické stability (KES) je nástroj ukazující míru antropogenních zásahů do krajiny. Je vypočítán jako poměr relativně ekologicky stabilní půdy (les + TTP + zahrady + sady + vinice + vodní plochy) vůči plochám antropogenně výrazněji přeměněným (zastavěné plochy + orná půda + chmelnice). Čím vyšší číslo, tím je stav krajiny bližší přírodnímu stavu.

---

⁴⁵ Více k tomuto tématu viz Vávra (2009).

Tabulka č. 11 Koeficient ekologické stability území ČR

	1845	1897	1929	1948	1960	1970	1990	2000
KES ČR	0,97	0,85	0,90	0,88	1,09	1,09	1,10	1,18

Zdroj : Löw, Míchal, 2003

Na první pohled nás fakt zvyšujícího se KES může naplnit mírným optimismem, ale vzhledem ke své schematicnosti s sebou nese několik problémů. Vzhledem k tomu, že jednotlivým krajinám jsou přiděleny určité hodnoty dle jejich ekologické stability (podrobně Löw, Míchal, 2003), velmi malá plocha s vysokou hodnotou vyváží v celku velké území s nízkou hodnotou ekologické stability. Při rozdělení na menší jednotky se jasně ukáže již zmiňovaný rozvoj specializovaných (a ekologicky zranitelných) krajin.

4. Podrobný popis zájmového území

4.1. Geografická pozice a rozloha

Jaderná elektrárna Temelín leží v Jihočeském kraji, asi 23 km severoseverozápadně od Českých Budějovic, asi 5 km jihozápadně od Týna nad Vltavou a 15 km východně od Vodňan. Geomorfologicky leží v Táborské pahorkatině. Pro ni je typický parovinný ráz, členěný na ploché hřbety a denudanční plošiny. Areál JETe se nachází na jedné z denudančních plošin, v nadmořské výšce asi 507 m n. m. (Komise pro hodnocení..., 2001). To má za následek velmi dobrou viditelnost z okolí. „Do vzdálenosti 10 km od ní [myšlena JETe] se nevyskytují žádné výrazné výškové body.“ (Energie z Jižních Čech, s. 3)

Oplocená plocha, na které se rozkládá JETe, má rozlohu asi 123 ha. Celkový výměr, který vlastní ČEZ, je asi 143 ha, což souvisí s původním plánem na vybudování rozlehlejší elektrárny o čtyřech výrobních blocích. Elektrárna má od roku 1985 vlastní ochranné pásmo, které zasahuje do katastrálních území Temelín, Sedlec, Malešice, Temelínec, Kočín, Březí u Týna nad Vltavou, Zvěrkovice, Křtěnov a Bohunice. Od roku 1997 je určena zóna havarijního plánování (pro případ radiační havárie). Tato zóna má dvě části, vnitřní a vnější. Vnitřní část tvoří kruh o poloměru 5 km, vnější kruh s poloměrem 13 km. Oba kruhy mají svůj střed ve středu kontejneru 1. výrobního bloku. (Komise pro hodnocení..., 2001)

V současnosti leží JETe ve správní oblasti obce s rozšířenou působností Týn nad Vltavou. Vnější zóna havarijního plánování pokrývá téměř celou oblast mikroregionu Vltavotýnsko.

4.2. Dodatky k historickému vývoji oblasti

Vývoj oblasti jsme již nastínil v kapitole o sociálních změnách, na tomto místě k němu připojujeme jen některé dodatky z druhé poloviny 20. století.

Zemědělská kolektivizace a moderní výstavba se místní krajině také samozřejmě dotkly : „...poválečná socialistická výstavba panelových sídlišť a další občanské vybavenosti, která vědomě narušovala historickou zástavbu, likvidovala staletým vývojem utvářený organismus, degradovala architektonický projev do úrovně uniformních, odcizených a beztvarych hmot betonových konstrukcí.“ (Katalog nemovitých památek..., 2003). Zmiňme ilustrativní příklad Týna nad Vltavou, „...kde panelové sídliště vytváří monstrózní protipól členité architektury historického jádra dále narušeného výstavbou obchodního domu. Dojem odcizenosti podtrhává transitní komunikace dělící město na dvě zcela nesourodé části.“ (ibid.)

Přes tyto všechny nepříznivé vlivy zůstaly jižní Čechy vcelku tradiční rurální kulturní krajinou (na poměry ČR). Ve srovnání se zbytkem ČR jsou poměrně nedotčené průmyslovou činností, s relativně čistým ovzduším a zdravými lesy. O to výrazněji působí z historického, krajinářského a kulturně-ekologického hlediska stavba Jaderné elektrárny Temelín.

4.3. Obyvatelstvo

V dosahu 5 km od JETe (vnitřní pásmo) se nachází 5 administrativních obcí a k nim přidružených 25 osad, celkem asi 11300 obyvatel. V další zóně, tedy pásu od 5 do 13 km se rozkládá 23 administrativních obcí a 48 přidružených osad. V tomto pásmu bydlí asi 18700 obyvatel. (zdroj dat : Komise pro posouzení..., 2001). Počty obyvatel a vzdálenosti od JETe Dřítně, Temelína, Týna nad Vltavou a Českých Budějovic jsou přesně zmíněny v kapitole o výzkumu. V mikroregionu Vltavotýnsko žije 14 087 obyvatel (ČSÚ, 2008).

Z větších sídel nedaleko JETe zmiňme např. Vodňany⁴⁶ (6 600 obyvatel, vzdálenost 15 km od JETe), Protivín (4 996 obyvatel, 11 km), Písek (29 529, 22 km) a Hlubokou nad Vltavou (4 798 obyvatel, 15 km).

Jihočeský kraj má nejmenší hustotu zalidnění ze všech krajů ČR, pouhých 63 obyvatel na km² (ibid.). Na druhou stranu, bývalý Českobudějovický okres má vyšší hustotu zalidnění (109 obyvatel na km²), což není o tolik méně než hustota zalidnění ČR (132 obyvatel na km²) (Komise pro posouzení..., 2001). Toto číslo je ovšem hodně zvýšeno přítomností téměř stotisícových Českých Budějovic.

4.4. Stavba Jaderné elektrárny Temelín a její dopady

4.4.1. Ostatní jaderné elektrárny na území ČR a SR

Na území bývalé ČSSR byly postaveny celkem čtyři jaderné elektrárny. První z nich byla Jaderná elektrárna Jaslovské Bohunice. Ta se sestávala vlastně ze tří samostatných elektráren o celkem 5 reaktorech. První část (zvaná A-1) byla budována v letech 1958-1972. V roce 1979 byla po vážné havárii odstavena. Další část Jaslovských Bohunic (V-1) se stavěla v letech 1972-1981. První reaktor byl odstaven na konci roku 2006, odstavení druhého reaktoru je plánováno na letošní rok. Další dva reaktory (V-2) byly stavěny v letech 1976-1985, jejich odstavení je plánováno na rok 2015. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Jaslovské_Bohunice)

---

⁴⁶ Počty obyvatel k 1. 1. 2009, dle Ministerstva vnitra ČR, <http://www.mvcr.cz/soubor/statistiky-pocet-obcaneleden09-xls.aspx>

Druhou jadernou elektrárnou, tentokrát postavenou na území bývalé ČSR, byla Jaderná elektrárna Dukovany. Stavba elektrárny začala v roce 1978, poslední blok byl uveden do provozu v roce 1987. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Dukovany)

Obou dalších elektráren se dotkly změny společenských podmínek po roce 1989. Energetika již nebyla chloubou socialistického režimu a stavba jaderné elektrárny se stala záležitostí podstatně složitější.

Stavba slovenské Jaderné elektrárny Mochovce začala v roce 1982, ale v roce 1991 byla pozastavena pro nedostatek financí. V roce 1995 byla stavba opět v provozu a v roce 1999 byly oba bloky uvedeny do provozu. Zajímavostí je, že v roce 1985 začala stavba dalších dvou bloků, ty ale dodnes nebyl spuštěny. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Mochovce)

4.4.2. Chronologie stavby JETe

Ve druhé polovině 70. let se hledala lokalita pro další jadernou elektrárnu v ČSSR, a to konkrétně v Jižních Čechách. Pro umístění v Jižních Čechách jsou zmiňovány tyto faktory : „velká koncentrace výkonů uhelných elektráren na severu Čech a nutnost jejich postupného nahrazení; potřeba energetického zařízení na jihu Čech; malá industrializace v této oblasti a dostatek pracovních sil; dostupnost chladící vody z Vltavy“ (Komise pro posouzení..., 2001, s. 7). Původně se uvažovalo o lokalitě Malovice (asi 15 km jihozápadně od Temelína), v roce 1980 byla doporučena lokalita Temelín. V roce 1981 byla uzavřena dohoda mezi ČSSR a SSSR o výstavbě jaderné elektrárny a v roce 1983 zahájeny přípravné práce na staveništi. V roce 1985 bylo vydáno územní rozhodnutí a stanoveno ochranné pásmo Jaderné elektrárny Temelín. V té době se již počítalo se stavbou 4 bloků, první měl být hotov v roce 1992, čtvrtý v roce 1997. V roce 1987 byla zahájena výstavba provozních objektů, rok na to byla dokončena první chladící věž.

V lednu 1990 byly pozastaveny práce na 3. a 4. bloku, v březnu téhož roku rozhodla federální vláda (premiérem Marian Čalfa) o dostavbě pouze 1. a 2. bloku. V březnu 1993 opět schválila dostavbu JETe tentokrát již vláda ČR (premiérem Václav Klaus). Zakonzervovány byly 3. a 4. blok.

V roce 1997 bylo ustanoveno pásmo havarijní připravenosti o šířce 13 km (viz výše). V květnu 1999 opět rozhodovala vláda (v čele s Milošem Zemanem) o budoucnosti JETe, schváleno bylo dokončení dvou bloků.

Palivo do 1. bloku bylo zavezeno v červenci 2000 a v prosinci téhož roku byl tento blok připojen do rozvodné sítě. Zkušební provoz v něm byl zahájen v červnu 2002. Téhož měsíce byl zavezen palivem i 2. blok JETe. Ten byl k rozvodné síti připojen v prosinci 2002 a v dubnu 2003 byl zahájen jeho zkušební provoz. V listopadu 2006 byla Jaderná elektrárna Temelín

zkolaudována. (časové údaje viz http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Temelín a tabulka Historie výstavby JE Temelín na <http://kostelec.czu.cz/temelin/>)

4.4.3. Krajinné a sociální změny spojené se stavbou

Některé sociální změny (především ve struktuře zaměstnanosti) jsme již uvedli dříve, tato část je zaměřena především na přímá svědectví a dopad na nejbližší vesnice.

„Je to již téměř dvacet let, co se připravuje, staví a montuje Jaderná elektrárna Temelín. Za své tu vzalo pět vesnic, krajina byla pozměněna. Někteří pocítili i strach. Byť vše se zřejmě dělo v mantinelech daných platnými paragrafy, s lidmi se příliš nediskutovalo.“ (Komise pro posouzení., 2001, s. 215)

Tento citát ve stručnosti přesně vystihuje změny vyvolané stavbou Jaderné elektrárny Temelín. Stavbě elektrárny muselo ustoupit těchto 5 vesnic : Temelínec, Křtěnov, Podhájí, Březí u Týna nad Vltavou a Knín. Občané se o stavbě JETe dozvěděli v roce 1980 a začalo desetiletí plné nejistot, planých nadějí a marného boje za zachování obcí. Přípomínkou této historie je webová stránka <http://www.zaniklepodhaji.cz>, dílo Jany Havlíkové, rodačky z Podhájí. Z tohoto pramene přebírám většinu informací v této kapitole. Nejzajímavějšími svědectvími jsou citace z místní kroniky.

V záznamu z roku 1982 o tom místní kronikář František Vrzák píše : „*Energie je v moderním životě nezbytná a nelze si bez ní představit pomalu žádnou lidskou činnost. Je nezbytná pro pokrok ve vědě a technickém rozvoji a lidská společnost bez ní už nemůže existovat. To, že energie získaná štěpením atomového jádra je v současné době nejpříjemnějším řešením, to lze pochopit, ale pro to, aby mohla proudit do sítě maximálně 30 roků z tohoto gigantu, musí být obětován a devastován krásný kus jihočeské krajiny, vesnice s téměř tisíciletou historií, úrodná pole a lidská práce mnoha generací. Kdyby v útrokách země pod vesnicí bylo uhlí nebo jiné nerosty, chápali bychom, že musíme ustoupit. Ale energie, ta protéká celou energetickou soustavou. Což by se nenašlo místo, kde by nebylo tolik hodnot zničeno pro pouhých třicet roků? Kam se postaví další, když všichni tvrdí, že jiného místa není?*“ (<http://www.zaniklepodhaji.cz/kronika/>)

V roce 1983 dochází k velkým přesunům obyvatel. Obyvatelům místních vesnic bylo nabídnuto několik možností, stěhování do panelových bytů, koupě domu jinde, stavba nového rodinného domu či, pro starší, stěhování do domova důchodců. Jako první byl vystěhován Křtěnov, z něhož do dneška zbyl kostel s hřbitovem, fara, bývalá škola a bývalá hospoda. To vše v těsném sousedství elektrárny.

V průběhu 80. let se vystěhovávají další lidé ze zmiňovaných vesnic, celá oblast se mění na velké staveniště, některé opouštěné domy jsou rovnou demolovány, jiné užívají pracovníci pracující na stavbě JETe.

Po roce 1989 dochází k určitým změnám, jsou zastaveny práce na 3. a 4. bloku. Otevírají se hranice a je možno více srovnávat se zahraničím. K této situaci se váže poměrně výstižný zápis kronikáře o cestě zastupitele NV Temelín, pana Špíglera, do Francie⁴⁷ : „Z jeho zprávy uveřejněné ve zpravodaji vyplývá, že jednak se staví tak, aby nemusela být žádná obec či obyvatelé vysídlení a také o určitých výhodách, které získávají obce či města v jejich těsné blízkosti se elektrárna nachází. Konstatuje, že kdyby se stavělo podobným způsobem u nás, nemuselo dojít k vysídlení osad Temelínec, Křtěnov, Březí, Podhájí a Knína. Pak by také případné výhody z provozu elektrárny získávali občané těchto osad. Takto tito vysídlení občané, kteří nesli největší oběť pro toto velíkášství bývalého systému jsou o tyto případné výhody ošizeni a při tehdejších cenových relacích v porovnání se současnými cenami doslova okradeni.“ (<http://www.zaniklepodhaji.cz/kronika/>)

I v 90. letech vládne částečná nejistota, jedná se např. o změně ochranného pásma, což by dovolovalo několika zbylým obyvatelům Knína a Podhájí zůstat ve svých domovech. Ani toto se nakonec nestalo. Kronikář zmiňuje i tento zajímavý fakt : „Vesnice Temelín, jejíž jižní část zasahovala do takzvaného ochranného pásma byla výsečí vyjmuta a zádní část Podhájí, která byla již mimo pásmo, byla do něj začleněna.“ (ibid.)

V dubnu 1997 odcházejí poslední obyvatelé obce Podhájí. Malou náplastí za zbourané vesnice je fakt, že společnost ČEZ zaplatila rekonstrukci Křtěnovského kostela a opravy kapliček a křížů ve zbouraných vesnicích.

Závěrečné slovo patří opět kronikáři obce Podhájí : „Rok 2000 bude již jenom vzpomínkovou epizodou na místa, kde celá staletí budovali naši předkové svoje obydlí, rekultivovali půdu pro zemědělskou činnost. To vše si vyžádalo mnoho tvrdé práce a odříkání“ ... „Nastupující letopočet 21. století by měl být začátkem uvedení elektrárny do provozu. Podle současných odborných posudků, by měla být v provozu třicet roků. Její současná cena v relaci s ostatními cenami je téměř sto miliard a o něco menší bude cena likvidace. Nastupující generaci a jejím dětem bude dána možnost posoudit, zda-li bylo vhodné vynaložit tolik finančních prostředků na tak krátkou dobu. To vše posoudí historie, zda-li daň, kterou jsme přinesli ztrátou svých domovů, je adekvátní tomuto rozhodnutí.“ (ibid.)

V souvislosti se stavbou JETe a jeho vlivem na sociální dynamiku v okolí nelze pominout ani velké stavební změny v Týnu nad Vltavou. Celkové hodnocení shrnuje práce (Komise pro posouzení..., 2001) takto : „Zrušením a poškozením výše uvedené sídelní struktury [myšleno zbourání 6 vesnic, nová vodní díla, zásahy v Týně nad Vltavou a zničení řady prehistorických nalezišť] vznikla na jedné straně kulturně zdevastovaná krajina o ploše cca 15 km², na straně

---

⁴⁷ Prostým pohledem na podrobné fotomapy Evropy (např. <http://maps.google.com>) zjistíme, že francouzské či německé jaderné elektrárny několikakilometrové zóny bez obyvatel kolem sebe nemají. Antonín Pelíšek (2006) dle paměti Františka Vrzáka uvádí dokonce původní variantu 5km pásma bez obyvatel, která byla později zmenšena.

druhé došlo k záchraně dvou význačných kulturních památek – byl zrekonstruován jeden kostel a obnovena jedna bývalá tvrz (renesanční zámek).“ (s. 156)

Změny v krajině, které se udály v souvislosti se stavbou JETe byly skutečně výrazné. Nejde pouze o již zmiňovaných 123 hektarů, na kterých se elektrárna nachází. Stavby silnic, stavby přehrad, bourání vesnic, poničení archeologických nálezů. Výraznost krajinných změn vyzní ještě více, podíváme-li se na krajinu jako na palimpsest (Cílek, 2007; Hynek, 1996). Palimpsest je středověký rukopis psaný na již popsaný pergamen, jehož původní text byl smazán. Tato analogie ukazuje historicitu krajiny. Také v krajině se v průběhu času jednotlivé vrstvy pokládají na sebe a přepisují. Někdy lze přes vrstvu současnou nahlédnout vrstvy minulé. Někdy je naopak smazání předchozí vrstvy tak důkladné, že je její poznání znemožněno. Je bez debat, že stavbu JETe doprovázelo velmi důkladné mazání krajinného pergamenu a jeho výrazný přepis. Zásah do paměti krajiny byl velmi silný⁴⁸.

Dalším zajímavým zdrojem informací, který svou podrobností a zaměřením přesahuje rámec naší práce, je kniha *A po nás planina* (Pelíšek, 2006), osobní, lokální i politická historie 20. století sepsaná dle kroniky psané podhájským kronikářem Františkem Vrzákem. Okolnosti stavby JETe očima jednoho z místních obyvatel poskytují velmi zajímavou, i když neveselou četbu, jak je patrné již z tématu i z citací z kroniky Františka Vrzáka výše.

Počet obyvatel, kteří museli opustit své domovy⁴⁹ kvůli stavbě JETe odhadujeme na 700-800, ale je možné, že skutečný počet je ještě vyšší (viz pozn. pod čarou).

4.4.4. Vodní díla

Pro účely JETe vznikla v blízkém okolí i dvě vodní díla. Vodní nádrž Kořensko leží kousek pod soutokem Lužnice a Vltavy, asi 6 km na sever od elektrárny. Vodní nádrž Hněvkovice se nachází na Vltavě, necelých 6 km od JETe na východ. Obě byly postaveny v letech 1986-1992.

---

⁴⁸ Více o paměti krajiny např. Cílek (2005) nebo Sádlo (1998).

⁴⁹ Vzhledem k obtížné dostupnosti tohoto údaje, jsme jej vypočítali porovnáním počtu obyvatel obcí, které byly nejvíce dotčeny stavbou JETe a vodních nádrží (Březí, Knín, Křtěnov, Podhájí, Temelínec, Jaroslavice, Purkarec, Buzkov, Hněvkovice na levém břehu Vltavy) v letech 1980, 1991 a 2001. U obcí, které nebyly zničeny zcela, je těžké odhadnout přesný úbytek obyvatel, způsobený stavbou JETe a ne jinými faktory, proto uvádíme rozpětí odhadu, kde spodní hranice je počet obyvatel pouze ze zcela zničených domů, horní i s kompletním úbytkem obyvatel v částečně dotčených vesnicích. Je ale pravděpodobné, že skutečný počet obyvatel, kteří se museli kvůli stavbě JETe stěhovat byl ještě vyšší, vzhledem k dalším stavebním úpravám v okolních vesnicích, spojených se stavbou JETe (např. rozšiřování silnice v Dřítině). Počty obyvatel dle Statistických lexikonů obcí ČSSR a ČR z let 1984, 1994 a 2005.

Bohužel i stavba nádrže Hněvkovice s sebou přinesla ničení domovů. Nejen, že byl výrazně změněn charakter řeky (zmizelo staré meandrující koryto), ale kvůli stavbě byly částečně zbourány obce Buzkov, Purkarec a Hněvkovice, úplně pak obec Jaroslavice.

4.4.5. JETE jako cíl protestů a vášní

Po roce 1989 se mohly začít projevat naplno vášně, které elektrárna vzbuzovala. Jaderná elektrárna Temelín se stala terčem kritiky zahraničních i domácích environmentálních organizací a místních občanů. Ze zahraničí se nejsilnější kritika ozývala především z Rakouska, jehož hranice jsou ovšem elektrárně nejbližší (v nejbližším místě asi 55 km – u Nových Hradů). V Rakousku situace dospěla až k občasným blokádám hranic a referendu v lednu 2002, „ve kterém se celkem 915 220 rakouských občanů (15,53 % oprávněných voličů) vyslovilo pro podmínění vstupu Česka do EU odstavením Temelína“ (http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Temelín).

Předtím ovšem situaci částečně zklidnila tzv. dohoda z Melku. V prosinci 2000 byl premiérem Zemanem a rakouským kancléřem Schüssелеm, za účasti komisaře pro rozšíření Evropské unie Verheugena, podepsán protokol v Melku, který sliboval Rakousku velmi dobrou informovanost o dění v JETE a mezinárodní dohled na hodnocení vlivů na životní prostředí. Na oplátku se Rakouská vláda zavazovala k tomu neprovokovat k blokádám hranic a nespojovat vstup ČR do EU s Jadernou elektrárnou Temelín. V listopadu 2001 byl tzv. „ukončen“ melkský proces, čímž je myšleno, že výše zmíněné myšlenky vstoupily do praxe, dospělo se i „ke shodě o dobrovolném a nadstandardním posouzení vlivu Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí.“ (Komise pro posouzení..., 2001, s. 215)

Protitemelínské akce se v Rakousku ve větším počtu opět rozběhly v roce 2006 po kolaudaci Temelína. V ČR jsou nejhlasilnějšími kritiky JETE Jihočeské matky a různé environmentální organizace (Greenpeace, Hnutí DUHA).

Je pravdou, že počet drobných havárií a odstávek je ve srovnání s jinými jadernými elektrárnami poměrně vysoký (např. ve srovnání s Jadernou elektrárnou Dukovany), ale tyto poruchy nejsou na Mezinárodní stupnici jaderných událostí INES⁵⁰ výše než je stupeň 1 (Technická porucha nebo odchylka od schváleného režimu)⁵¹. Tento stav může být interpretován dvojím způsobem, pravděpodobně je způsoben směsí obojího. Jednou možností je fakt, že vyšší počet problémů, kterým se věnují média, je způsoben nadstandardní informovaností a vysokou sledovaností. Druhým faktorem je také to, že JETE byla donedávna poměrně krátkou dobu v provozu a velká část těchto problémů jsou normální počáteční technické poruchy takto složité stavby.

---

⁵⁰ Více o stupnici INES viz např. http://en.wikipedia.org/wiki/International_Nuclear_Event_Scale.

⁵¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Temelín

Zajímavá je i ambivalentní reakce lidí na mediální zprávy o poruchách či odstávkách v JETE. Reakce jsou v zásadě dvojí : jedna vítá každou neplánovanou odstávku, protože ji považuje za důkaz toho, že je provoz dobře hlídán. Naopak, tyto neplánované odstávky a technické problémy jsou také považovány za evidentní selhání techniky, či neschopnost obsluhy.

4.5. Krajinářské hodnocení okolí JETE⁵²

Okolí JETE se dá popsat jako intenzivně zemědělsky využívaná venkovská krajina, částečně urbanizovaná s novou infrastrukturou a fragmentací. Dle koeficientu ekologické stability se jedná o území ekologicky labilní s nutným trvalým vkladem antropogenní energie pro udržení funkce stávajícího krajinného systému, s velkým narušením přírodních hodnot a ekologických funkcí. (Komise pro posouzení, 2001). „Podle Míchalovy typologie se jedná o kulturní krajinu antropogenizovanou, zatímco větší část jihočeské krajiny patří k typu kulturní krajiny harmonické.“ (ibid., s. 143). Současný stav je výsledkem kombinace intenzivního zemědělství a změn způsobených stavbou JETE.

Tyto údaje potvrzují i údaje o využití půdy v mikroregionu Vltavotýnsko.

Tabulka č. 11 Land use mikroregionu Vltavotýnsko v roce 2007 (v % plochy)

OP	TK	TTP	ZP	LP	VP	ZaP	OsP	JP	Celkem
47,9	1,7	10,6	60,2	27,5	2,4	1,3	8,5	12,3	100

Zdroj dat : ČSÚ, 2008

4.6. Aktivity společnosti ČEZ v regionu

Společnost ČEZ se snaží o pozitivní vystupování na veřejnosti a nejinak je tomu i v jihočeském regionu. Tato snaha je zesílena v blízkém okolí JETE. „Jaderná elektrárna Temelín patří mezi nejvýznamnější výrobní podniky na jihu Čech a její postavení se odráží i v jejích filantropických aktivitách na území tohoto kraje. Skupina ČEZ chce být místním komunitám dobrým sousedem, a proto Jaderná elektrárna Temelín podporuje formou sponzorského partnerství obce a města ve svém okolí.“ (Energie z Jižních Čech..., s. 19).

V rámci projektu Oranžový rok, který funguje od roku 2006, spolupracuje JETE s 21 obcemi v nejbližším okolí. Jedná se především o sponzorství kulturních a sportovních akcí. (Energie z jižních...) V roce 2007 byl projekt Oranžový rok podporován ze strany JETE 9,1 miliony

⁵² Více k typologii krajin a krajinářskému hodnocení viz např. Löw, Míchal (2003) nebo Muranský (1975).

korun. V rámci projektu Oranžové hřiště podpořila Nadace ČEZ vznik 12 sportovních hřišť v 10 lokalitách v jihočeském regionu. Nadace ČEZ také podporuje rozvoj infrastruktury obcí a měst v bližším okolí JETE částkou 10 milionů korun ročně (opravy silnic, rekonstrukce veřejných budov, opravy drobné sakrální architektury). Nadace ČEZ finančně podporuje také školy a různé neziskové organizace z regionu⁵³.

Informace o finanční podpoře a snaze být dobrým sousedem potvrzuje většina dotazovaných (povědomí o podpoře obcí ČEZem je relativně velké) i dva z nejlépe informovaných respondentů – starostové Dřítně a Temelína. Mimo výše zmiňované informace je např. ČEZ partnerem dobrovolných hasičů (např. Dříteň, Temelín), jeho logo je v blízkém okolí elektrárny často viditelné (např. i na hospodě v Temelíně).

Přítomnost společnosti ČEZ je v blízkém okolí elektrárny (minimálně v širší zóně havarijního plánování) velmi dobře viditelná. Zdá se, že snaha být dobrým (či alespoň hodným a štědrým) sousedem společnosti vychází. Ozývají se ale i kritické ohlasy, poukazující na to, že se zcela zapomnělo na lidi, kteří byli vystěhováni ze zbouraných vesnic a kteří na stavbu doplatili nejhůře.

Vystihuje to odpověď jedné respondentky, která ČEZu vytýká nevelkou účelnost dotací vedených ve smyslu „chléb a hry“ – kulturní akce v místech co nejbližší JETE, spojené s „...pořizováním fotografií ‘šťastných lidí’ u oranžové cedule s logem ČEZ a JETE.“ Tyto akce „...slouží jako reklama pro elektrárnu. Největší výhody požadují a využívají ti, které elektrárna živí a nijak se jich nedotkla ani samotná stavba.“ Pocit, že se na vystěhované občany a vystěhovaná místa zapomnělo, je, myslím, zcela oprávněný⁵⁴.

V JETE pracuje v současnosti 942 zaměstnanců společnosti ČEZ, a. s.⁵⁵

---

⁵³ Tyto informace pocházejí od Milana Nebesáře, manažera vnějších vztahů Skupiny ČEZ a z Tiskové zprávy Nadace ČEZ z 28. 8. 2007

⁵⁴ Není od věci zde uvést zisk Skupiny ČEZ (do které patří i 3 zahraniční elektrárny), který za rok 2007 činí 42,8 miliard Kč po zdanění. (<http://www.cez.cz/cs/investori/informacni-povinnost-emitenta/1033.html>)

⁵⁵ Informace platná k 12. 1. 2009, poskytnutá paní Janou Gribbinovou z Útvaru komunikace JETE.

5. JETe očima předchozích výzkumů

Jaderná elektrárna Temelín byla předmětem různých výzkumů již od počátku stavby. V této části si jen připomeneme některé výzkumy týkající se Jaderné elektrárny Temelín, jejich výsledky, týkající se také naší práce budou probírány v diskusi.

V roce 1983 byla zpracována prognostická studie „Krajinně ekologické důsledky výstavby a provozu Jaderné elektrárny Temelín“. I v důsledku změny společenské situace po roce 1989 se dost předpokladů nesplnilo. (Bartoš, Kušová, Těšitel, 2004)

O 10 let později byl zjišťován postoj obyvatel k JETe v rámci projektu „Proměny jižních Čech 1992-1993“. Srovnání některých výsledků s pozdějšími studiemi ukázalo zajímavé tendence ve vývoji postoje obyvatel jižních Čech k JETe. (Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004)

5.1. Posouzení vlivů JETe na životní prostředí

V roce 2001 zpracovala Komise pro hodnocení vlivu Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí studii „Posouzení vlivů Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí“ (Komise pro..., 2001). Shrňme si v krátkosti její výsledky.

Vliv na ovzduší a klima je konstatován jako „málo významný“ (ibid., s. 38, 51). Vliv na hydrosféru, půdu a hominy je považován za „nevýrazný a přijatelný“ (ibid., s. 93, 113). Také radiační hygiena je konstatována jako dostatečná. Při normálním provozu „nezpůsobí vypustě radioaktivních látek“ do ovzduší, vodotečí, ani vodních rezervoárů „ozáření obyvatelstva vedoucí k ohrožení zdraví.“ (ibid., s. 137) Stejně tak nehrozí kontaminace potravinového řetězce. Ani ukazatele neradiačního znečištění životního prostředí „nebudou zřejmě poukazovat na případné riziko pro obyvatele.“ (ibid., s. 138).

Studie konstatuje, že pohoda obyvatel bydlících v okolí JETe „byla ovlivněna už během výstavby a lze očekávat další vývoj postojů obyvatel. Uplatňují se zde jak postoje negativní (vlivem např. zásahů do krajiny, medializace protijaderných aktivit), tak postoje pozitivní (vlivem dalších pracovních příležitostí, podpory komunálních investic a jiných aktivit.“ (ibid., s. 139) Je vznesen požadavek sociologického šetření v dané oblasti, což, jak zmíníme níže, se stalo.

Vliv samotného provozu JETe na „...faunu, floru, ekosystémy včetně lesních porostů a agrocenóz v důsledků emisí látek do ovzduší, vody a půdy je možno pokládat za málo významné...“ (ibid., s. 162) Naproti tomu vliv výstavby JETe se dá pokládat za významný „...zejména v důsledku změn vyvolaných náhradními rekultivacemi v povodí Stropnice a v důsledku úpravy hydrologických poměrů v pramenné oblasti Palečkova potoka, částečně Strouhy.“ (ibid.)

Vliv JETE na krajinný ráz je „...v souhrnu velmi nepříznivý a velmi významný zejména z důvodu realizace pohledově určujících objektů ve spojení s potlačením původního měřítka a historické struktury krajiny (likvidace sídelní struktury). Jde o důsledek již v zásadě dokončené stavby, územně a stavebně povolené a většinově realizované v období před účinností legislativy k ochraně krajinného rázu.“ (Komise pro posouzení..., 2001, s. 164, podtržení Komise pro posouzení...)

Další hodnocenou oblastí je vliv JETE na kulturní statky. Zpráva konstatuje, že tento vliv „...je možno pokládat za významný s ohledem na značný zásah do historické kulturní krajiny během výstavby...“ (ibid., s. 165) V souvislosti s provozem JETE nejsou očekávány výrazné dopady na kulturní památky či hmotné kulturní statky. Problematictější je to s kulturními statky nehmotnými. „Provozem elektrárny nebude docházet k ovlivnění kulturních hodnot nehmotné povahy, s výjimkou obtížně specifikovatelných dopadů vnímatelných změn v estetické kvalitě krajiny na obyvatelstvo.“ (ibid.)

Problematika nakládání s radioaktivními odpady je také hodnocena jako málo riziková, nakládání s vyhořelým palivem „...nepředstavuje významná rizika pro životní prostředí.“ (ibid., s. 182).

Celkové hodnocení vlivu JETE zní takto : „Vliv jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí lze hodnotit jako nízký, nevýrazný a přijatelný...“ (ibid., s. 235). Nejlépe z tohoto hodnocení vychází vliv na ovzduší a klima a na hydrologické podmínky. Pro nás jsou nejdůležitější dvě oblasti vlivu JETE. Prvním je faktor pohody, který je v rámci vlivu na obyvatelstvo hodnocen nejhůře. Dalším je vliv na krajinný ráz, který je hodnocen vlastně nejhůře ze všech vlivů na životní prostředí. (viz graf Klíčové problémy posuzovaných okruhů a jejich vzájemné posouzení, ibid., s. 222).

5.2. Sociálně-ekologické a psychologické dopady

V rámci dohody z Melku je realizována „Koncepce soustavného sociologického šetření vybrané populace (časová a srovnávací analýza. Zkoumání a hodnocení názorových postojů obyvatel ve vztahu k JE Temelín)“ (Rynda a kol., 2006, s. 1). Tento výzkum probíhá kontinuálně od roku 2002 kombinací různých výzkumných metod (biografické rozhovory, rozhovory s experty, dotazníkové šetření) v geografickém rámci Jihočeského kraje. Ústředními pojmy, z jejichž pohledu je výzkum veden, jsou pojmy kvalita života (quality of life) a subjektivní pohoda (subjective well-being). Více k vysvětlení těchto pojmů v práci (ibid., s. 69-75).

Pro nás důležité výsledky tohoto výzkumu budeme probírat v diskusi, zde zmiňme pouze některé obecné závěry tohoto výzkumu. Práce konstatuje vliv JETE jakožto permanentně latentní

stres a poukazuje na schopnost adaptace na stres, ale i na její křehkost. „Pro místní obyvatele znamená jaderná elektrárna **život v riziku, který si dobrovolně nezvolili**...Lze tedy vyslovit hypotézu, že **se obyvatelé** jižních Čech s Jadernou elektrárnou Temelín **smířili**. Pouze pocit jejich **duševní pohody** se jeví být trvale, byť spíše latentně **narušen**...**Pocit přímého ohrožení** jadernou elektrárnou **takřka zmizel** a **transformoval se** zřejmě do **pocitu stálého podvědomého neklidu**.“ (ibid., s. 67) Práce konstatuje i to, že „...**na absolutní většině obyvatel Jihočeského kraje má v současnosti JETe pouze latentní vliv a že proces adaptace je ukončen**.“ (ibid., s. 96) Ovšem dlouhodobá adaptace může být snadno narušena : „...jakýkoli další stresor a zejména významnější událost v provozu JETe, jeho dostavba nebo stavba jaderného úložiště a podobně může latentní stres skokově aktivizovat;“ (ibid.). Co se týče kvality života obyvatel, „JETe nepředstavuje narušení objektivně hodnotitelné kvality života obyvatel regionu, je však pro významnou skupinu...narušením subjektivně vnímané duševní pohody, jež podle respektované definice Světové zdravotnické organizace vedle tělesné a sociální pohody spoludefinuje lidské zdraví a spoluurčuje kvalitu života“ (ibid.). Zároveň zpráva konstatuje, že „trvá nedůvěra v demokratičnost rozhodovacích procesů, v politické rozhodování...a částečně nedůvěra v informace obecně...“ (ibid., s. 97).

6. Výzkum estetické percepce JETe

6.1. Teoretické ukotvení

Výzkum se zaměřuje na estetické vnímání a hodnocení Jaderné elektrárny Temelín. Nejde nám o statistické zpracování a zodpovězení otázky, jak se líbí občanům žijícím v dohledu, na to nemáme potřebný vzorek. Cílem našeho kvalitativního výzkumu je jít pod povrch prostého hodnocení líbí/nelíbí. Jde nám o to, zjistit, které faktory nejvíce ovlivňují vizuální vnímání JETe; chceme nahlédnout do souvislostí tohoto vnímání, odhalit jaké neestetické intence toto vnímání ovlivňují a v neposlední řadě se při interpretaci získaných dat pokusit o testování relevance dvou odlišných estetických přístupů. Naše práce by se dala označit jako pilotní výzkum, na který mohou navazovat další výzkumy, již zaměřené více kvantitativně.

Někomu se může tato problematika zdát předem jasná – jaderná elektrárna přece nemůže být hezká. Ale stejně jako tomu je např. s estetickým hodnocením přírody, které se zdá mnoha lidem na první pohled samozřejmé a všeobecně platné, i zde se při podrobnějším zkoumání problému dostáváme k nesamozřejmosti lidského vnímání. I proto tato práce obsahuje poměrně obsáhlou historicko-teoretickou část, která by měla bořit zdání povrchních samozřejmostí.

Při samotném výzkumu jsme se pokusili operacionalizovat 4 hlavní faktory, které dle našich předpokladů a podle literatury nejvíce mohou ovlivňovat vizuální vnímání Jaderné elektrárny Temelín. Zde je nutno si opět připomenout, že se jedná o stavbu, která zabírá asi 123 ha, jejíž dominantou jsou 4 chladicí věže, vysoké 155 metrů a kvůli níž bylo zbouráno 5 vesnic a provedeny rozsáhlé změny v krajině. Čili se pohybujeme na úrovni, která razantně překračuje měřítko místní krajiny.

Vybrané faktory jsou tyto : měřítko, znalost krajiny, symbolizace a rušivost. V průběhu výzkumu se objevil další často zmiňovaný faktor, který je kombinací velikosti a otevřenosti krajiny, tímto faktorem je viditelnost. Vzhledem k jeho úzkému propojení s měřítkem je probíráme oba společně jako jeden.

V rámci interpretace výsledků se chceme zaměřit na to, zda v tomto případě lze uplatňovat postupy a hodnocení klasické estetiky; jak funguje alternativní kontextuální estetický přístup a jaké jsou vůbec spojitosti mezi estetickými a mimoestetickými faktory při vnímání něčeho co je každodenní součástí našeho prostředí.

6.1.1. Měřítko

Měřítko je jediným faktorem, který se dá považovat za čistě objektivní vlastnost, pozorovaného objektu. Oplocený areál elektrárny se rozkládá na území asi 123 ha, každá chladicí věž (jsou 4) má výšku 155 metrů.

Krajina se vyznačuje tím, že je pojmána celostně. Při pohledu na určitou krajinu neoddělujeme automaticky jednotlivé krajinné prvky od sebe, abychom je vnímali samostatně, ale vnímáme je jako celek. „Naše vnímání pracuje holistickým způsobem. To co vnímáme může být popsáno jako Gestalt, celek, který je víc než součet jeho částí.“ (Antrop, 1997, s. 107)⁵⁶. Zmiňovaná citace je jednou ze základních premis Gestalt psychologie, jež poukazuje na holistický způsob fungování lidského vnímání. Jendou z dalších premis je zákon vertikální dominance, jenž se dá ilustrovat na příkladu dvou stejně dlouhých čar, jedné vodorovné, jedné vertikálně orientované. Ač jsou stejně dlouhé, když je nakreslíme těsně u sebe, vertikální vypadá delší. Antrop a Van Eetvelde poukazují na fungování tohoto principu v krajině : „Pouze vertikální objekty v krajině zůstávají ve stejné perspektivě, když se mění perspektiva, ze které jsou pozorovány. Vertikální prvky v krajině fungují většinou jako orientační body, obzvláště, když jsou osamělé.“ (Antrop, van Eetvelde, 2000, s. 44-5)⁵⁷

Jak jsme již zmínili, JETE leží ve výšce asi 507 m. n. m. a v blízkém okolí není žádná výrazná krajinná dominanta podobné výšky. Je tedy solitérním, velmi dobře viditelným krajinným prvkem. Právě viditelnost je faktorem, který je velmi důležitý, ale těsně propojený s měřítkem. Viditelnost je jakýsi doplňující faktor měřítka. Výška 155 metrů spolu s reliéfem jižních Čech činí z JETE dominantu viditelnou na vzdálenost desítek kilometrů. Práce (Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004) uvádí, že alespoň částečně vidí JETE asi 60% Jihočechů. Ze svého bydliště vidí celou elektrárnu 5% Jihočechů, chladicí věže téměř 40% a jen páru z chladících věží asi 15%. Elektrárnu nevidí asi 40% Jihočechů. (Viz graf „Viditelnost jaderné elektrárny Temelín z místa bydliště (2003) in Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004, s. 29)

Otázka vlivu přímé viditelnosti z místa bydliště je v části našeho výzkumu poměrně nezajímavá. Většina dotazovaných JETE z oken svých domů či bytů nevidí, ale stačí ujít pár set metrů či JETE takřka kamkoli nějakým dopravním prostředkem a JETE je velmi dobře viditelný. Toto se týká především respondentů z Temelína, Dřítně a okolních obcí. U obyvatel Týna nad Vltavou je otázka přímé viditelnosti již zajímavější, neboť u většiny města vidět JETE opravdu není a mezi

---

⁵⁶ „Indeed, our perception works in a holistic manner. What we perceive can be described as a Gestalt, a whole which is more than the sum of its composing parts.“

⁵⁷ „Only vertical objects in the landscape keep a constant perspective when viewed from different perspectives. In the landscape, most vertical elements are used as landmarks, especially when isolated.“

JETe a Týnem leží zalesněný kopec. Nicméně blízkost a každodennost JETe je stále ještě poměrně velká. Naproti tomu ve vzdálenějších Českých Budějovicích je problematika přímé viditelnosti opodstatněnější. JETe z téměř celého města vidět není. To že jsou České Budějovice lokálním centrem zároveň implikuje fakt, že spíše lidé z okolních obcí jezdí do ČB než naopak. Tudíž každodenní (či takřka každodenní) vizuální vnímání tu hraje menší roli než v okolních sídlech a JETe je častěji vnímána zprostředkovaně přes média. Některé rozdíly, které by mohly být podmíněny každodenností vizuálního vjemu se nám ve výzkumu ukázaly. Nicméně je nutno si přesně vyjasnit, že jde o každodenní možnou viditelnost ze svého bydliště (obce) či blízkého okolí a nikoli o viditelnost z oken svého domu/bytu.

6.1.2. Rušivost

Předchozí kapitola poukázala na měřítko chladících věží elektrárny a jejich velkou viditelnost. To dohromady nastoluje otázku, jak jsou vnímány v kontextu krajiny, ve které se nacházejí. Klíčovým faktorem zde je tedy zasazení do krajiny, které, jak doložíme následujícími odkazy na literaturu, můžeme označit jako rušivost.

Lidské stavby jsou jedním z výrazných krajinných prvků současné kulturní krajiny. Jsou také často jedním z faktorů, které jsou zkoumány při výzkumu oblíbenosti určitých typů krajín, např. práce o preferenci zemědělských krajín v Belgii (Rogge, Nevens, Guinck, 2007). Průmyslové stavby jsou obecně (v rurálních krajínách) chápány implicitně jako negativní lidský prvek (např. Arriaza a kol., 2004).

Vliv na krajinný ráz je zmíněn i v práci Posouzení vlivů jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí. Kromě konstatování změny land-use celkové plochy elektrárny (asi 140 ha) se věnuje také vizuálnímu vlivu JETe. „V kontextu narušení vizuálních vjemů se projevuje hmotová i výšková dominance areálu (chladící věže 158 m cca 3x přesahují průměrnou členitost krajiny), jde o plochy a objekty velkého měřítka. V blízkých horizontech dochází k překrytí určujících vizuálně vnímatelných prostorů kulturní krajiny ve všech pohledových směrech, poloha areálu Jaderné elektrárny Temelín ve vrcholové části místního rozvodí i po úpravách posiluje jeho dominanci...Výstavba Jaderné elektrárny Temelín tak znamená velmi nepříznivé a velmi významné vlivy zejména z důvodu realizace pohledově určujících objektů ve spojení s potlačením původního měřítka krajiny...“ (Komise pro posouzení..., 2001, s. 155) Celkově shrnuto je krajinařské vnímání JETe velmi negativní. „Vlivy na krajinný ráz jsou velmi významné a velmi nepříznivé. Jde o existenci dominantní stavby technického charakteru, vymykající se měřítkem a nesouměřitelné s harmonickými vztahy v krajině území, které bylo v rámci výstavby již trvale poznamenáno.“ (ibid., s. 156)

O Jaderné elektrárně se dá hovořit z pohledu krajinné ekologie jako o výjimečné krajinném prvku, který má dalekosáhlý vliv : „...jedná se o krajinnou složku, která rozhoduje o dynamice vývoje celého krajinného systému.“ (Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004, s. 25)

Při hodnocení rušivosti v krajině se můžeme inspirovat také pojetím elektrárny jako tělesa v práci (Antrop, 1997). Ač se tato práce věnuje tradičním zemědělským krajinám, pojetí tělesa které je „...komplexní entita složená z různých částí, která formuje celkově rozeznatelnou strukturu nebo jednotku.“ (Antrop, 1997, s. 112)⁵⁸ je vhodné i pro jadernou elektrárnu. V rámci celostního vnímání krajiny je důležitým kritériem tělesa jeho kontext, neboli „způsob jakým je těleso integrováno ve svém širším prostředí“ (ibid., s. 113)⁵⁹.

V souvislosti s výše zmíněnými zdroji lze očekávat, že faktor rušivost bude v sobě obsahovat několik rovin. Jednou z nich je čistě pohledová rovina zasazení do krajiny. Druhou rovinou je vizualizovaná nevhodnost (či překvapivě vhodnost) zasazení JETe do konkrétní krajiny, která v sobě zahrnuje negativní vlivy stavby, nepatřičnost industriálního land-use v rurální krajině apod. Půjde tedy pravděpodobně o vztah estetických a mimoestetických hodnot. Je velmi pravděpodobné, že tyto roviny budou úzce propojené a rozlišovat mezi nimi bude obtížné.

6.1.3. Známost krajiny

Další z faktorů sledovaných v našem výzkumu je označen jako známost krajiny. I tento termín vyžaduje podrobnější vysvětlení. Vycházíme z překladu anglického termínu familiarity použitého ve výzkumu estetického hodnocení různých variant vývoje přírody v Nizozemí a rozdílů v tomto hodnocení u různých skupin obyvatel (Van den Berg, Vlek, Coeterier, 1998). Termín familiarity lze překládat jako známost, znalost, obeznámenost i nenucenost nebo srdečnost.

Nejednoznačnost tohoto termínu dobře vystihuje i vícevrstevnost námi sledovaného faktoru. Známost krajiny je subjektivní faktor, který v sobě obsahuje více vrstev a může být poměrně silně citově zabarven.

První vrstva by se dala označit jako znalost krajiny. To je minimální základ společný všem dotazovaným, což je zřejmé již z míst dotazování. Druhou důležitou vrstvou tohoto faktoru je pocit domova. Pocit domova ovšem u respondentů se vzdálenějším místem bydliště již nesouvisí s krajinou blízkého okolí JETe (např. u respondentů z Českých Budějovic). Naproti tomu u dotazovaných z velmi blízkého okolí (např. Temelín, Dříteň) má své opodstatnění. Souvisí např. s pocitem bezpečí, který se spíše hodí do kategorie psychické pohody (viz Rynda a kol., 2006).

---

⁵⁸ „complex entity composed of different elements and forming a whole recognisable structure or unit.“

⁵⁹ „the way the ensemble is integrated in its larger environment“

Dalším prvkem, který také spadá do známosti krajiny je znalost krajiny ještě před stavbou JETe. Vezmeme-li v úvahu, jak výrazný zásah do mnoha sfér krajiny a lidských životů byla stavba JETe, jeví se jako důležitá součást faktoru známosti krajiny. Masivní a poměrně bezohledné stavební postupy, stejně jakožto nemožnost jakkoli proces stavby ovlivnit, bourání vesnic a ostatní negativní jevy spojené se stavbou by mohly indikovat, že tento faktor bude mít velký vliv a to poměrně negativní.

Na druhou stranu, je to již 25 let od počátku stavebních prací a 20 let od dokončení první chladicí věže. Celá jedna generace již zná krajinu pouze s elektrárnou. K ilustraci změn v postojích lidí dejme slovo práci (Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004). Ukazuje srovnání výzkumů v letech 1993 a 2003 a konstatuje, že v rozmezí 10 let vzrostl počet lidí, kteří považují JETe za „nutné zlo“, mírně vzrostl počet lidí, ve kterých vyvolává pocity „neklidu“, naopak výrazně poklesl pocit „ohrožení“ (ibid., s. 27). Autoři to konstatují takto : „...můžeme konstatovat, že pocit přímého ohrožení jadernou elektrárnou zmizel. Přetrvává však zřejmě v latentní formě – transformoval se do pocitu podvědomého neklidu. Pocit neklidu je neustále aktivován tím, že lidé elektrárnu, nebo alespoň její chladicí věže či páru z nich vystupující na oblohu, mají stále na očích.“ (ibid., s. 28). Dále k tomu dodávají : „Obyvatelé jižních Čech se smířili s existencí jaderné elektrárny Temelín. Pocit ohrožení transformovali do pocitu neklidu. Co se jeví být narušeno, je pocit jejich duševní pohody.“ (ibid., s. 30). O pocitu duševní pohody více v kapitole věnované ostatním výzkumům JETe. Od výzkumu v roce 2003 uplynulo již 5 let a dá se očekávat další posun v hodnocení a postojích obyvatel směrem k toleranci JETe a jejímu zařazení do rámce běžného života.

6.1.4. Symbolizace

Vysvětlení tohoto faktoru začneme poněkud oklikou. Lidský život se odehrává v určité konkrétní krajině, v našem případě krajině, jejíž výraznou dominantou je Jaderná elektrárna Temelín. Sádlo konstatuje, že každá složka krajiny (v našem případě člověk) „...dělá svou existencí tři věci: krajinu fyzicky spoluvytváří, krajinu registruje – čte, a krajinu převáří.“ (Sádlo, 1998, s. 96). Naše práce se věnuje vizuálnímu vnímání, tedy čtení krajiny. Lidé vnímají své okolí a dávají mu významy skrze svou kulturu, specificky lidský způsob vztahování se ke světu. Součástí kultury je i schopnost symbolizace. Zdá se tedy zřejmé, že faktor symbolizace by mohl zajímavě osvětlit vztah lidí k JETe.

Symbolizace má za cíl odhalit s čím si lidé spojují jadernou elektrárnu Temelín, jaké v nich vyvolává pocity či zda je pro ně symbolem něčeho⁶⁰. Přímo k tomu směřovala otázka v rozhovoru „Jaké pocity ve vás jaderná elektrárny vyvolává? Co pro vás symbolizuje?“ Tato poměrně otevřená otázka, do které se vejde cokoli od „symbolu bezohlednosti“ až k pocitu „obdivu k technice“ nakonec nepřinesla tolik informací, jak jsme původně očekávali.

6.1.5. Relevance estetických přístupů

Ve druhé kapitole jsme nastínili dva estetické interpretační rámce. Předpokládáme, že kontextuální přístup v tomto případě lépe osvětluje faktory, které ovlivňují estetické vnímání JETe. Také předpokládáme, že v případě estetického vnímání JETe bude i u respondentů převládat kontextuálně estetický přístup (respektive bude tento přístup vhodnější k interpretaci jejich výpovědí). Přesto se budeme snažit neztratit citlivost a odhalit i jevy, které spadají do sféry klasické estetiky.

6.2. Lokality

Počty obyvatel v lokalitách (Dříteň, Temelín, Týn nad Vltavou, České Budějovice) dle statistik Ministerstva vnitra ČR. (<http://www.mvcr.cz/clanek/pocty-obyvatel-v-obcich.aspx>)

6.2.1. Dříteň

Obec Dříteň leží asi 20 km na severozápad od Českých Budějovic. Od chladicích věží JETe je vzdálena asi 4,5 km. Pod Dříteň spadají okolní vesnice Chvalešovice, Libív, Malešice, Radomilice, Strachovice, Velice, Záblatí a Záblatíčko. Dohromady mají 1461 obyvatel (stav k 1. 1. 2008).

Obec působí prosperujícím dojmem, staví se nové řadové domky na severu obce. V obci jsou i nové bytové domy, dům s pečovatelskou službou, právě probíhala rekonstrukce školy.

Dříteň leží svou velkou částí v dolíku, chladicí věže JETe jsou viditelné ze severní části, ze zbytku obce ne.

Při stavbě JETe bylo v katastru obce zbouráno 17 domů a zemědělských usedlostí (sdělení starosty). Taktéž se jí dotkla přestavba komunikací.

Přítomnost JETe je v obci dobře viditelná, ČEZ je partnerem místních dobrovolných hasičů a fotbalistů.

---

⁶⁰ Jsme si vědomi, toho, že pocity spojované s elektrárnou nejsou to samé jako její symbolická rovina, ale v rámci našeho výzkumu můžeme obojí spojit do jedné kategorie.

6.2.2. Temelín

Obec Temelín se nachází v těsném sousedství jaderné elektrárny stejného jména. Od chladících věží je vzdálena necelé 3 km. Oficiálně spadají pod obec Temelín i tato okolní sídla : Březí u Týna nad Vltavou, Knín, Kočín, Křtěnov, Lhota pod Horami, Litoradlice, Podhájí, Sedlec, Temelínek, Zvěrkovice. Nicméně, Březí u Týna nad Vltavou, Křtěnov, Knín, Podhájí a Temelínek jsou vesnice, které zanikly kvůli stavbě JETe. Celkem má Temelín 831 obyvatel (k 1. 1. 2008).

Temelín, obdobně jako Dříteň leží svou větší částí v terénní prohlubni, chladicí věže JETe jsou vidět z východního kraje vesnice a z domů u nádraží, které se nachází na severním konci Temelína.

Obdobně jako v Dřítěni je přítomnost ČEZu v obci dobře viditelná, jeho logo se vyskytuje na hospodě, je partnerem obecního úřadu i dobrovolných hasičů. Samotné obce Temelín se stavba dotkla dopravním zatížením a podobnými rušivými prvky, které jsou při tak obrovské stavbě běžné (hluk, prach, atd.). Ovšem v blízkém okolí došlo ke zbourání 5 vesnic (viz výše uvedené).

6.2.3. Týn nad Vltavou

Město s 8468 obyvateli (stav k 1. 1. 2008) se nalézá v jižních Čechách, necelých 30 km severně od Českých Budějovic. Od JETe je Týn nad Vltavou vzdálen asi 5,5 km. Ovšem vzhledem k terénu jsou chladicí věže elektrárny vidět pouze ze severního konce města, který se nachází na kopci.

ČEZ se ve městě angažuje, např. opravou místní sportovní haly. ČEZ je také generálním partnerem projektu Vltavotýnský oranžový rok 2008 (více o projektech ČEZu viz kapitola Aktivity ČEZu v regionu).

Týna nad Vltavou se samotná stavba jaderné elektrárny nedotkla, ale změny spojené se stavbou se ho dotkly silně. V letech 1987-1990 byl postaven v historickém centru obchodní dům Prior (nyní OD Bety), kvůli této stavbě byla zbourána část historické zástavby. Na severovýchodě města (v lokalitě Hlinecká) bylo postaveno panelové sídliště. Byla postavena také nová základní a mateřská škola, kulturní dům a jiné veřejné stavby.

6.2.4. České Budějovice

Regionální centrum, město s 96190 obyvateli (údaje k 1. 1. 2008). Krajské město, od jaderné elektrárny je vzdáleno asi 24 km. Chladicí věže JETe jsou vidět pouze z několika míst z okrajových částí města.

ČEZ se podílí na pořádání různých kulturních akcí ve městě (např. podpora festivalu Múzy na vodě, Hudební slavnosti Emmy Destinové, ledová plocha na náměstí Přemysla Otakara – dle informací z magistrátu ČB), ale jeho přítomnost není samozřejmě tak viditelná, jako v obcích bližších JETe.

6.2.5. Ostatní lokality

Proti původnímu záměru se do výběrového souboru respondentů dostali i obyvatelé jiných lokalit než 4 výše zmíněných. Vzhledem k faktu, že nám nešlo o vyhodnocení výzkumu vzhledem k bydlišti dotazovaných, ponechali jsme je v našem souboru.

Stručný popis výše zmiňovaných 5 lokalit v Jihočeském kraji⁶¹ :

Olešník – vesnice ležící asi 8 km na jih od JETe, počet obyvatel 734.

Litoradlice – vesnice nacházející se asi 3 km na východ od JETe, oficiálně je částí obce Temelín

Mydlovary – vesnice, asi 10 km na jih od JETe, 302 obyvatel.

Zahájí – vesnice, asi 10 km na jih od JETe, počet obyvatel 393.

Strpí – vesnice ležící asi 11 km jihozápadně od JETe; oficiálně součást Čičenic ty mají dohromady 486 obyvatel.

Vodňany – město, ležící asi 15 na západ od JETe, Vodňany mají 6601 obyvatel.

6.3. Metodologie

Výzkum proběhl v jižních Čechách v průběhu srpna 2008, v rámci výzkumu proběhlo 36 rozhovorů přímo, 5 dotazovaných bylo osloveno elektronickou poštou.

Dotazování proběhlo na zmíněných 4 lokalitách, s jednou výjimkou. Výběr tazatelů proběhl metodou kombinací kvótního a náhodného výběru (náhodný výběr při udržení určitého rozdělení podle věku a pohlaví, které by odpovídalo rozložení obyvatel Jihočeského kraje) a metodou „sněhové koule“ (dotazování doporučují další respondenty).

Celkově byly získány informace od 41 lidí. Byly zaznamenávány tyto osobní údaje : věk, pohlaví, bydliště a zaměstnání dotazovaných⁶². Tyto informace byly zaznamenávány anonymně.

---

⁶¹ Data k 1. 1. 2008, ze statistik MV ČR, <http://www.mvcr.cz/clanek/pocty-obyvatel-v-obcich.aspx>

⁶² Věk, pohlaví a bydliště byly důležité pro náš výzkum, povolání dotazovaných bylo zjišťováno spíše orientačně a v našem výzkumu není nikde použito.

Cílem není komplexní statisticky zpracovaný výzkum, jako spíše pilotní průzkum, který ukazuje, jak vůbec může vypadat estetické hodnocení JETe a jaké vjemy v něm hrají hlavní roli. Na základě námi zjištěných informací by se mohl postavit další výzkum, nyní již kvantitativně orientovaný.

Rozhovory probíhaly metodou polostandardizovaných rozhovorů s 10 orientačními otázkami :

- 1) Jaký je váš názor na Jadernou elektrárnu Temelín. Co se vám jako první vybavuje?
- 2) Dotkla se stavba nebo provoz JETe nějak vás osobně?
- 3) Máte vy nebo vaše obec nějaký prospěch z JETe?
- 4) Jak vnímáte JETe? Vnímáte ji ještě? Jak často se na ni díváte?
- 5) Jaké pocity ve vás JETe vyvolává? Co pro vás symbolizuje?
- 6) Přemýšlíte někdy nad tím, jestli je JETe hezká? Proč je či není?
- 7) Jak dlouho zde bydlíte? Kde jste bydlel/a předtím?
- 8) Kde se cítíte doma?
- 9) Uvědomujete si, že by se váš pohled na JETe za posledních 10 či 15 let nějak změnil?
- 10) Jak se díváte na možnost rozšíření JETe?

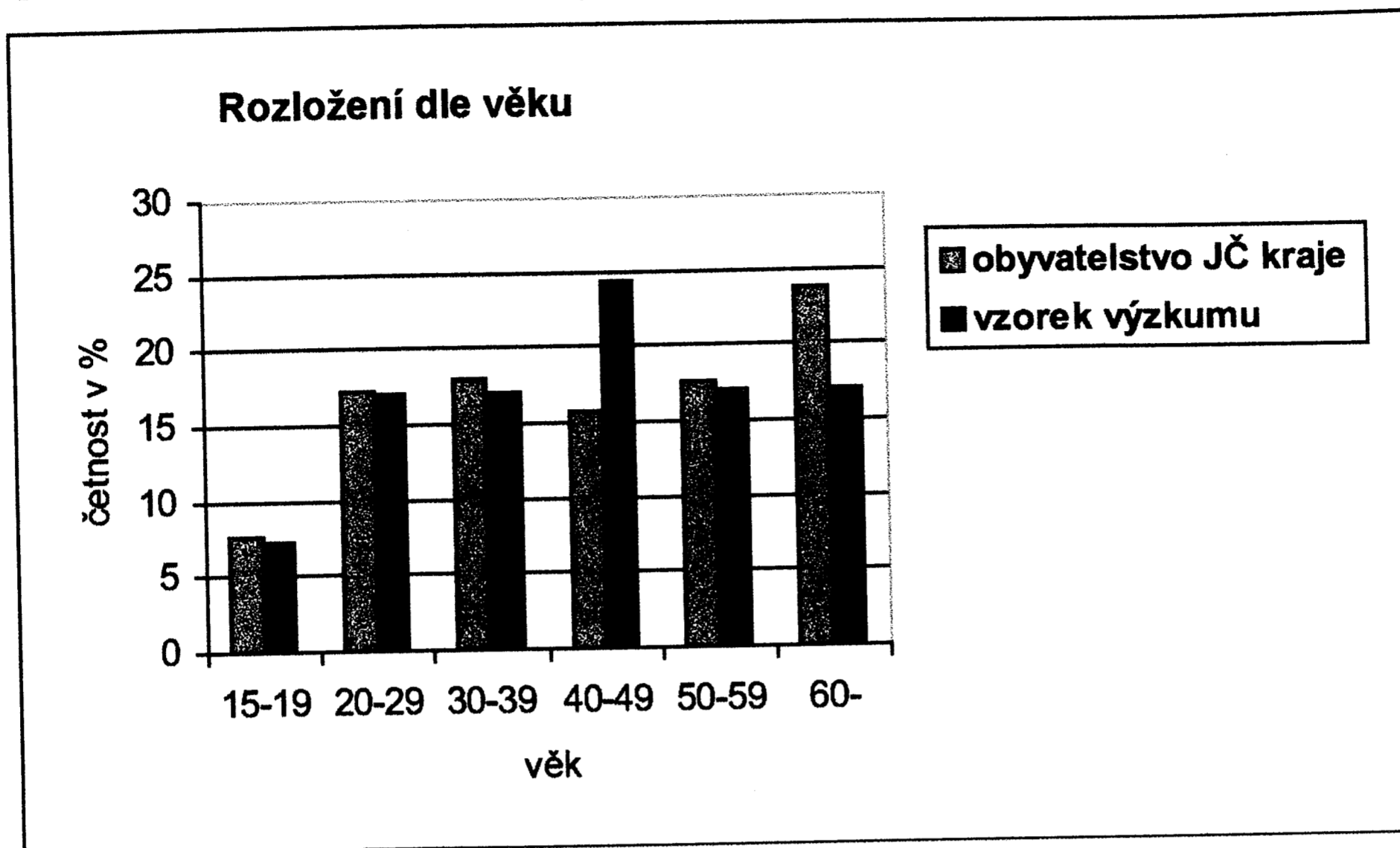
Dále byl zaznamenán věk, pohlaví, povolání, bydliště a místo setkání s dotazovaným.

6.3.1. Struktura respondentů dle věku a pohlaví

Celkem bylo do výzkumu zahrnuto 41 respondentů. Vzhledem k počtu respondentů a vzhledem k účelu výzkumu nebylo nutné, aby věková křivka ani rozdělení podle pohlaví přesně odpovídalo rozložení v jihočeské populaci, ale snažili jsme se alespoň přibližně tyto ukazatele kopírovat. Jak ukazuje graf č. 4, věkové rozdělení vzorku přibližně odpovídá věkovému rozložení

populace. Výraznější odchylky ve věkových rozmezích 40-49 a nad 60 lze vysvětlit lepší dostupností a vyšší komunikativností mladších respondentů.

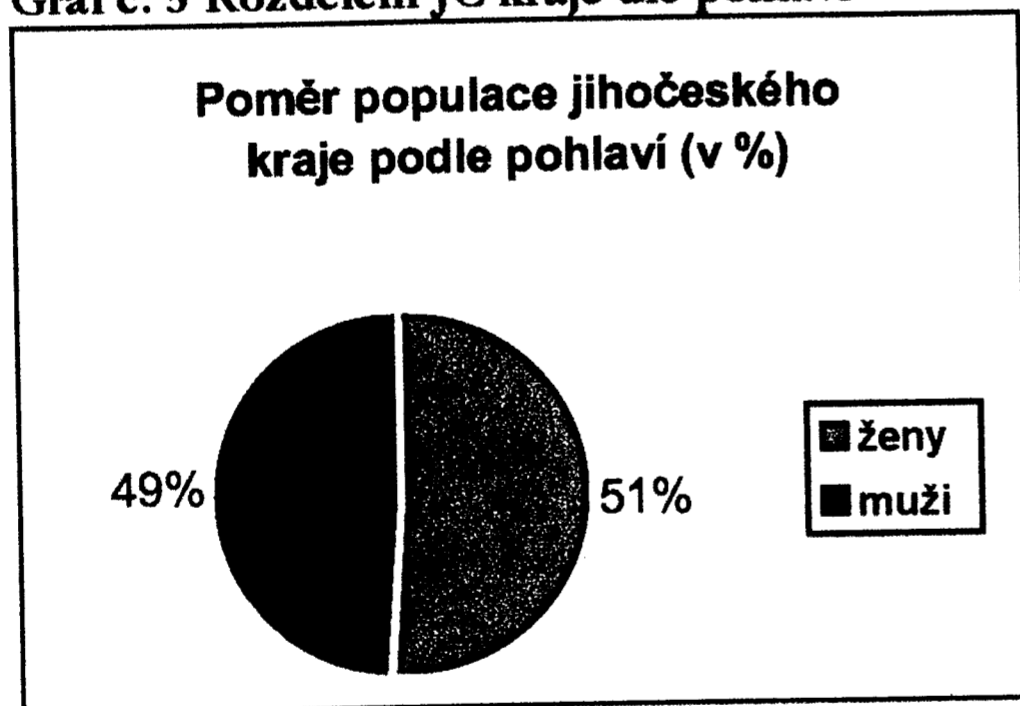
Graf č. 4 Rozložení dotazovaných dle věku

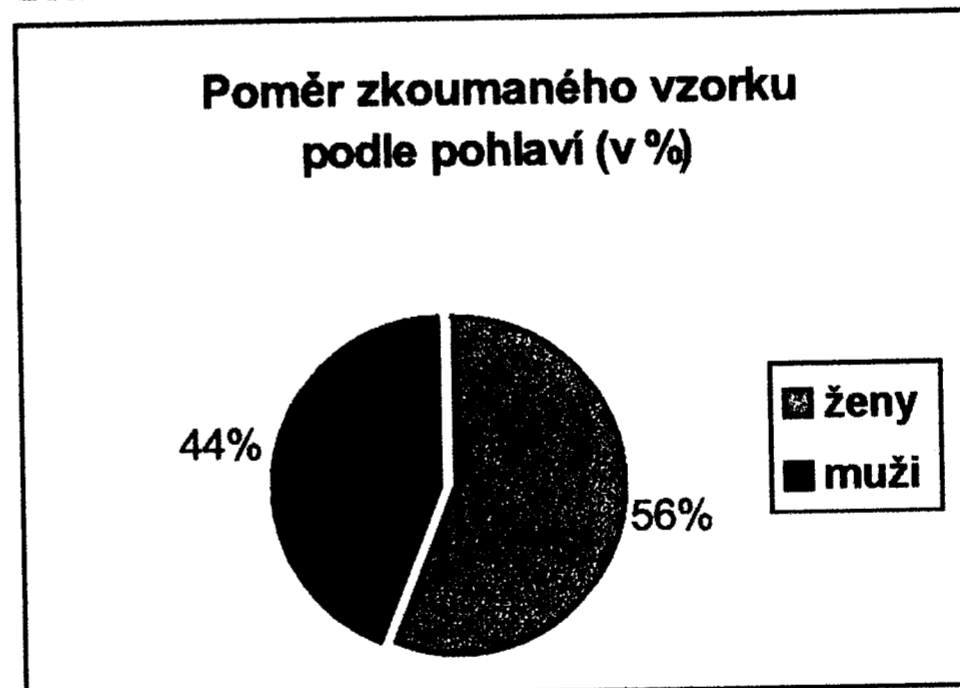
zdroj dat : ČSÚ

Rozdělení podle pohlaví také přibližně kopíruje skutečný stav populace Jihočeského kraje, jak dokládají tyto grafy.

Graf č. 5 Rozdělení JČ kraje dle pohlaví

Graf č. 6 Rozdělení našeho vzorku dle pohlaví

zdroj dat pro oba grafy : ČSÚ

6.3.2. Rozdělení respondentů podle lokalit

Záměr výzkumu vybrat z každé lokality přibližně 10 respondentů se při realizaci mírně pozměnil. Vzhledem k pohybu obyvatel byli dotazováni také obyvatelé, kteří v dané lokalitě

nebydleli, nicméně všichni⁶³ měli společné bydliště Jihočeský kraj, většinou poměrně blízké okolí JETe. Proto jsme je ve výzkumu ponechali.

V Dřítňi bylo provedeno 11 rozhovorů, v Temelíně 13, v Týnu nad Vltavou 6, v Českých Budějovicích 5, v informačním centru JETe Vysokém Hrádku 1 a e-mailem 5 rozhovorů. Do komunikace e-mailem jsou počítány i rozhovory, které byly domluveny v určité lokalitě, ale kvůli volbě respondentů proběhly elektronicky.

Tabulka č. 12 Bydliště respondentů

bydliště	počet respondentů
Vltavotýnsko	24
širší zóna (do 15 km)	8
České Budějovice	7
mimo Jihočeský kraj	2

Tabulka č. 12 ukazuje rozložení respondentů podle místa bydliště. Bydliště respondentů se liší od původního plánu (počítalo se pouze se 4 lokalitami), ale při bližším prozkoumání zjistíme, že rozdíl není tak velký jak se zdá. Do užší oblasti Vltavotýnska (mikroregion) spadalo 24 respondentů (Dřítň 9, Temelín 6, Týn nad Vltavou 7, Litoradlice 2). V širší zóně (15 km) bydlí 8 dotazovaných (Olešník 3; Mydlovary, Zliv, Strpí, Zahájí a Vodňany po 1 dotazovaném). Mimo region žijí dva respondenti, ovšem i je jsme zařadili do našeho výzkumu. Jeden z nich bydlí v Praze, ale v Týnu nad Vltavou se vyskytuje pravidelně (jak sám uvedl : „na letní byt“), druhý respondent žije v současnosti v zahraničí, ale větší část svého života prožil v Temelíně. Počet respondentů podle velikosti sídel samozřejmě neodpovídá skutečnému stavu v jihočeském regionu, ale nejde nám o přesné statistické zpracování.

6.4. Podrobné výsledky a diskuse

Je nutné upozornit, že vzhledem k počtu respondentů (41) a kvalitativní metodě textové analýzy polostandardizovaných rozhovorů nelze brát naše závěry jako statisticky prokázaná data, ale spíše jako nástin určitých zajímavých trendů či jevů, týkajících se vizuálního vnímání Jaderné

---

⁶³ Výjimkou byli 2 dotazovaní.

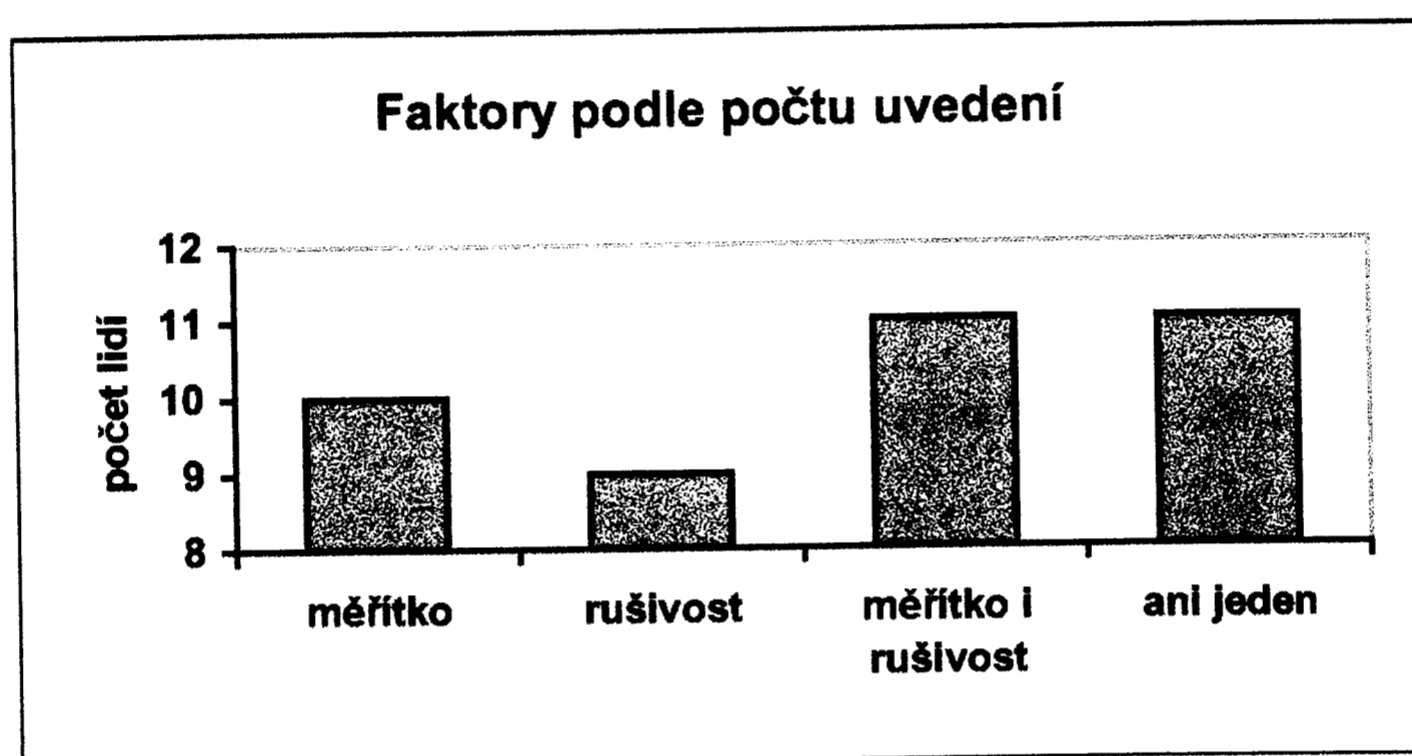
elektrárny Temelín a jejího zasazení do venkovského prostoru. Dosažené výsledky by se mohly stát základem pro další studie.

6.4.1. Faktory měřítko a rušivost

V rozhovorech jsme tyto faktory dotazovaným nenabízeli, ale snažili se je vystopovat a označit v zápisech rozhovorů. Uvedme si některé typické příklady faktoru rušivosti : „je to zásah do krajiny“, „komíny jako pěst na oko“, „nehodí se sem...ale vlastně se nehodí nikam“. Měřítka v sobě spojuje velikost a viditelnost : „betonové monstrum“, „obludná stavba“, „je brozně na ráně u silnice“, někdy se naskytne spojení měřítka a rušivosti v jedné citaci : „je to monstrum co nezapadá“.

Pouze měřítko bylo zmíněno 10x, pouze rušivost 9x. Oba faktory uvedlo 11 lidí, ani jeden faktor také 11 dotazovaných. Rozdělení je uvedeno také v grafu č. 7.

Graf č. 7 Vizualní faktory

Implicitně v dané problematice očekáváme pouze negativní zabarvení těchto faktorů, ale není tomu zcela tak (i když většinou ano). Faktor měřítko byl uveden celkově 21x, z toho 14x v negativním kontextu, 6x neutrálně (prosté konstatování velikosti a viditelnosti)⁶⁴ a 1x střídavě negativně a neutrálně (dle nálady). Rušivost byla z celkového počtu 20x téměř vždy (18x) uváděna v negativním kontextu, pouze 1x byla specifikována rušivě pouze z určitých míst („Od Dobčic mi sedí do panoramatu, od Tábora ne.“) a 1x specifikována dle nálady pozorovatele.

⁶⁴ Z těchto 6 neutrálních nalažení měřítka by se daly ještě oddělit 2 případy, kdy bylo měřítko zmiňováno s celkovým pozitivním estetickým hodnocením elektrárny („je to pěkná stavba“), ale vzhledem, k tomu, že toto pozitivní hodnocení nebylo zaměřeno přímo na faktor měřítka (velikost, viditelnost věží), necháme je (pokud nebude zmíněno jinak) v kategorii neutrální.

6.4.2. Známost krajiny

Krajina domova

Práce (Rynda a kol., 2006) konstatuje, že adaptační proces na JETe je již ukončen a elektrárna má na většinu obyvatel pouze latentní vliv. V souladu s tím vyznívá naše zjištění, že 36 dotazovaných se cítí doma ve svém místě bydliště a JETe jim tento pocit nijak nenarušuje. Pouze 3 dotazované uvedly, že jim přítomnost JETe tento pocit narušuje. Ve dvou případech se jednalo o respondentky staršího věku (54, 61 let). „*Starší lidé to berou jako zásah do osobního zdraví*“ znělo odůvodnění dotazované z Českých Budějovic. „*Nikdy jsem si tu úplně nezvykla a elektrárna to ještě dorazila*“ uvedla obyvatelka Temelína. Jedná se o zásah do subjektivně vnímané duševní pohody ve smyslu (ibid.), ale v rámci celého vzorku jde o velmi malý počet. Třetí respondentka (44 let) uvádí jako svůj současný domov Týn nad Vltavou, kde již 17 let žije, ale za skutečný domov stále považuje vesnici Podhájí, z které se musela kvůli stavbě JETe vystěhovat. „*Domov má člověk jen jeden a tím je pro mě Podhájí.*“ U zbývajících 2 dotazovaných je vzhledem k bydlišti mimo region otázka domova irelevantní.

Znalost krajiny

Tato část faktoru známost krajiny se ukázala jako velmi nosná. 28 dotazovaných uvedlo, že znalo místní krajinu před stavbou JETe. Krajinu neznalo 13 dotazovaných, 7 vzhledem ke svému věku, 6 se přistěhovalo do současného bydliště až v průběhu stavby či po dostavbě elektrárny. Vzhledem k tomu, že pocit domova nebyl ve valné většině případů narušen (tato část faktoru nemá velkou výpovědní hodnotu) budeme dále používat místo pojmu „známost krajiny“ termín „znalost krajiny“ (který, jak se zdá, naopak velkou výpovědní hodnotu má).

6.4.3. Kombinace faktorů měřítko, rušivost a znalost krajiny

Měřítka a znalost krajiny

Z 10 tázaných, kteří uvádějí jako faktor měřítko, znalo krajinu před stavbou 6 lidí, 4 neznali. Pouze 4 lidé uvádějí měřítko v negativním kontextu (3 z toho krajinu znali). Naopak, z 6 lidí, kteří uvádějí měřítko neutrálně (z toho 2 až pozitivně-viz výše), neznali krajinu 3 (3 znali).

Rušivost a znalost krajiny

Samotnou rušivost uvedlo 9 dotázaných. 8 z nich znalo krajinu před stavbou, pouze 1 dotázaná nikoli. Rušivost je až na jednu výjimku (rušivost pouze z některých míst pohledu) chápána ve všech případech negativně.

Měřítko + rušivost a znalost krajiny

Oba faktory uvedlo 11 lidí. 7 z nich znalo krajinu před stavbou, 4 neznali. Také v tomto případě jsou všechna měřítka i rušivosti (až na jednu výjimku – dle nálady) vnímány negativně. U jedné dotazované je neznalost vzhledem k historii rodiny (stěhování z Podhájí) dosti problematická.

Ani měřítko, ani rušivost

Ani jeden faktor nezmínilo 11 lidí. Krajinu znalo 7 respondentů, 4 neznali. Ze 7, kteří znali, jsou navíc 3 respondenti ve věku 30 a méně let. U tohoto věku je také znalost trochu problematická, ale necháváme ji dle vyjádření samotných respondentů.

6.4.4. Měřítko a rušivost z pohledu znalosti krajiny

Z 28 dotázaných, kteří znali prostředí před stavbou, jich 14 zmiňuje negativní vliv stavby na místní krajinu (6 lidí zmiňuje zbourané vesnice, 3 necitlivé stavební zásahy v Týnu nad Vltavou, 2 stavbu Hněvkovské přehrady, 2 stavební zásahy v Dřítňi a 1 obecná devastace krajiny), 2 dotazovaní mluví o odsunu z vesnic neutrálně (poukazují na to, že si někteří i pomohli) a další tázaný se zmiňuje o znalosti bývalých vesnic. 15 z 28 lidí, kteří znali místní krajinu, tedy zmiňuje bývalé vesnice, které ustoupily stavbě. Naproti tomu, ze 13 respondentů, kteří krajinu neznali, se o těchto vesnicích zmiňuje pouze 1 dotazovaná ze 7, kteří ji neznali kvůli věku (její rodina se musela stěhovat z Podhájí). Ze 6, kteří krajinu před stavbou neznali vzhledem k době přistěhování, se o bývalých vesnicích zmiňuje pouze jeden dotazovaný. 11 respondentů, kteří krajinu znali, o negativních zásazích v minulosti nemluví.

Znalost krajiny před stavbou a vnímání negativních zásahů

17 lidí tedy zmiňuje negativní zásahy do krajiny, vystěhovávání obyvatel či alespoň znalost místa. V jejich výpovědích se objevuje 10x rušivost (9x negativně, 1x dle místa pohledu) a 8x měřítko (6x negativně, 2x neutrálně).

Znalost krajiny před stavbou, bez komentování negativních zásahů

Ve výpovědích 11 lidí, kteří znali krajinu před stavbou, ale nemluví o negativních změnách, se objevuje 5x rušivost (negativně) a 5x měřítko (4x negativně, 1x neutrálně).

Neznalost krajiny před stavbou

Celkem 13 lidí neznalo krajinu před stavbou. 7 rodáků kvůli věku, 6 se přistěhovalo. Ve výpovědích 7 mladých lidí se pouze 1x objevuje zmínka o bývalých vesnicích (rodinná historie), u 6 přistěhovavších také 1x (bez negativních spojitostí, pouze komentář, že tam ty vesnice ležely).

V rozhovorech se 7 mladými lidmi se objevuje 2x faktor rušivost (negativně) a 3x měřítko (1x negativně, 2x neutrálně). V rozhovorech s přistěhovavšími se máme 5x měřítko (3x negativně, 1x neutrálně a 1x dle nálady) a 3x rušivost (2x negativně, 1x dle nálady).

Znalost krajiny jako signifikantní faktor

Shrneme-li si výše zmíněné kombinace (nyní bez ohledu na zmiňování negativních vlivů stavby), zjistíme, že ve skupině 28 tázaných, kteří znali krajinu před stavbou, se objevuje faktor rušivost 15x (14x negativně, 1x dle místa pohledu) a měřítko 13x (11x negativně, 2x neutrálně).

Lidé, kteří krajinu neznali (je jich 13), zmiňují rušivost 5x (4x negativně, 1x dle nálady) a měřítko 8x (4x negativně, 3x neutrálně, 1x dle nálady).

Celkový počet faktorů s ohledem na počet dotazovaných je u obou skupin (znalí x neznalí) v podstatě stejný. Nicméně u skupiny, která krajinu před stavbou JETe neznala, lze poukázat na menší negativní konotace spojené s faktorem měřítko a menší výskyt faktoru rušivost (který je takřka vždy negativní).

Věkový posun v kategorii znalost

Znalost krajiny před stavbou jsme odvozovali od samotného vyjádření respondentů. Vezmeme-li v úvahu, že stavba JETe a stěhování obyvatel bylo v plném proudu již do poloviny 80. let, dotazování, kterým je dnes kolem 30-ti let znali krajinu před stavbou jen jako malé děti. V našem výzkumu se jedná o skupinu 4 respondentů, kteří sami uvedli, že krajinu znali před stavbou. V jejich odpovědích se pouze 1x objevuje faktor rušivost (negativně); 3 z nich odpovídají, že nepřemýšlí o tom, zda je JETe hezká (pouze jedna respondentka hodnotí JETe esteticky negativně). Ani jeden z dotazovaných si JETe s ničím nespojuje, ani pro něj nic nesymbolizuje, vnímají ji jako zvyk. Pouze 1 dotazovaný zmiňuje negativní zásahy do krajiny při stavbě (Hněvkovská přehrada).

Pokud by znalost krajiny nebyla určena pouze vyjádřením respondenta (respektive pokud by otázka podrobněji zkoumala i faktickou znalost místní krajiny před stavbou a věk respondenta v době začátku stavby), vystupoval by faktor znalost krajiny jako ještě výraznější činitel, který nejvíce ovlivňuje estetické vnímání JETe.

6.4.5. Elektrárna jako... (symbolizace)

Faktor symbolizace (k němuž se váží i různé pocity) byl ze všech faktorů nejproblematictější, ačkoli se to na začátku výzkumu nezdálo. Na základě analýzy rozhovorů jsme si rozdělili respondenty do 3 hlavních skupin, podle postoje k JETe. Jedná se o skupinu a) která JETe vnímá jako samozřejmost, b) která si zvykla a c) které JETe stále vadí.

Elektrárna jako samozřejmost

7 dotázaných vnímá JETe jako samozřejmost či součást prostředí. Tato skupina se vyznačuje nízkým věkem a tím, že ani jeden z dotázaných krajinu před stavbou neznal. Objevuje se zde 2x rušivost (negativně) a 3x měřítko (1x negativně, 2x neutrálně). 2x se vyskytuje názor, že JETe není hezká. 1x zčásti ironicky, zčásti velmi trefně je JETe označena jako „*symbol Jižních Čech*“.

Elektrárna jako zvyk

Nejpočetnější skupina, celkem 27 dotazovaných. JETe lidem nevadí, většina poukazuje na zvyk. Dá se rozdělit na několik podskupin :

7 lidí poukazuje pouze na zvyk, bez jakýchkoliv negativních pocitů, negativních faktorů hodnocení (pouze 2x měřítko – neutrální) či negativního estetického hodnocení. Všechny 7 znalo krajinu již před stavbou. Zajímavým faktorem je věk, není zde nikdo mezi 33 a 58 lety, pouze pod nebo nad tyto hranice.

Jako průmysl bez jakýchkoli dalších spojitostí označují JETe 3 lidé. Znali 2, neznal 1. Objevuje se zde pouze 1x rušivost (navíc jen podle místa pohledu).

Pragmaticky jako průmysl, ale s pozitivním vizuálním hodnocením ji hodnotí 2 dotazovaní. Znal 1, neznal 1. Z faktorů zde lze nalézt 2x měřítko (v pozitivním smyslu).

Celkem 15 respondentů také poukazuje na to, že jde o zvyk, ale shodně tvrdí, že JETe hezká není (je ošklivá). V tomto souboru krajinu před stavbou 11 lidí znalo, 4 neznali. Respondenti zmiňují 10x rušivost (9x negativně, 1x dle nálady) a 11x měřítko (10x negativně, 1x dle nálady). Symbolizace a pocity spojené s JETe jsou zastoupeny 4x : 1) JETe příklad sociálních změn v regionu – lidé byli dřív chudší a skromnější, nyní se vše promíchává a kraj ztrácí to, co bylo specifické 2) vzpomínka na komunistické počátky stavby 3) pomník minulosti – „*je to bohužel pomník*“, který to „*tu bude bydlet dlouho*“ 4) vnímání dle nálady – někdy jako monument s měsícem

či sluncem vedle chladících věží, „za tmy jako město, které osvětluje oblohu“ a někdy pouze zvyk a kulisa.

Elektrárna vadí

7 lidí uvádí, že jim JETe stále vadí. Všech 7 znalo krajinu před stavbou. Zajímavé je, že 3 bydlí v Českých Budějovicích, 1 v Týně nad Vltavou (dotazovaná, která se musela stěhovat z Podhájí), 1 v Praze (se vztahem k Týnu nad Vltavou), 1 v Temelíně a 1 v Litoradlicích. Toto není zdaleka jediný poznatek, který poukazuje k faktu, že více vadí JETe lidem, kteří nebydlí v jejím těsném okolí a není pro ně každodenní kulisou. V odpovědích těchto 7 respondentů se 7x objevuje rušivost (negativně) a 2x měřítko (negativně).

Lidé, kterým JETe vadí, mají evidentně vyhraněnější názor, se specifickými pocity a symboly si JETe spojuje 6 lidí : 1) „symbol bezohlednosti a ekonomické zvrůle“, předtím symbol komunismu 2) „povedlo se jim zdevasotvat krajinu...stojí to tu jako šibenice“ 3) pocity nebezpečí a hrozby 4) symbolizuje „megalománii, bezmocnost obyčejných lidí se domoci svých práv a neomezenou moc energetického gigantu i vládnoucí garnitury“ 5) jsou to „nicneříkající betonové stavby...jako na Marsu nebo Venuši“, pro starší lidi je to jako zásah do osobního zdraví, pocit smutku, „je to jako kdyby v Českých Budějovicích někdo zboural Černou věž“ 6) „monument bývalého režimu spojený s dnešními kapitalisty“.

Celkově si pouze 10 lidí spojuje JETe s nějakými vyhraněnými pocity, či pro ně něco symbolizuje. Pomineme-li zčásti ironicky myšlený „symbol Jižních Čech“, jedná se čistě o negativní spojitosti. To, že pouze 10 lidí ze 41 si JETe spojuje s negativní symbolizací, lze interpretovat tím, že adaptace na JETe už proběhla (viz Rynda a kol., 2006) a pokud je JETe vnímána negativně, tak ve skrytější formě (ibid.; Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004).

Dohromady se tedy 34 dotázaných vyjádřilo, že JETe je pro ně zvyk či součást prostředí. Postoje 17 z nich by se daly charakterizovat : nelíbí se mi, ale nevadí mi (z čehož je problematický jeden hlas, kdy se respondentka pohybuje na hranici samozřejmost x JETe vadí mi). Zbýlých 17 ji nehodnotí esteticky vůbec, či dokonce pozitivně (2x). Pouze 7 respondentů se vyjadřuje tak, že jim JETe vadí. Z těchto výsledků lze usuzovat, že pokračuje trend, který je pozorovaný od roku 1993, od prvních výzkumů. Jde o transformaci pocitu „ohrožení“ do pocitu „neklidu“ a chápání JETe jako „nutného zla“, také lze pozorovat pokles a opět nárůst pocitu „rozumného řešení“ a nárůst pocitu „úspěch techniky“. Stejně tak narůstají „jiné pocity“, z nichž některé jsou shodné s našimi zaznamenanými (např. megalománie, bezmoc, či stav bez nějakých zvláštních pocitů) (Těšitel, Kušová, Bartoš, 2004; Těšitel, Kušová, Bartoš, 2005; Bartoš, Kušová, Těšitel, 2006)

Vztah k JETe v závislosti na znalosti krajiny

Pokud se zaměříme na vztahy mezi znalostí krajiny a obecným vztahem k JETe, dojdeme k faktu, že neznalost krajiny před stavbou jasně implikuje vyšší schopnost akceptovat JETe (viz tabulka).

Tabulka č. 13 Vztah znalosti krajiny a postoji k JETe

	celkem	znalost krajiny	neznalost krajiny
JETe jako samozřejmost	7	0	7
JETe jako zvyk	27	21	6
JETe vadí	7	7	0

6.4.6. Estetické vnímání JETe

Tato oblast je úzce propojena s výše popsáním rozbořením faktoru symbolizace. Impulsem byla otázka v rozhovoru : „Přemýšlíte někdy nad tím, jestli je JETe hezká?“ Odpovědi lze shrnout do dvou větších skupin, ty se dále dělí na menší. Část respondentů odpověděla přímo, že NEPŘEMÝŠLÍ a následně buď JETe nehodnotila, či hodnotila. Druhá skupina na otázku neodpověděla a přímo přešla k hodnocení.

Přímá odpověď NE

21 dotazovaných odpovědělo, že NE, jejich následující sdělení lze rozdělit takto :

Neutrálně hodnotilo (respektive nehodnotilo) 16 dotázaných. Jsou zde 2 problematické hlasy, oba uvádějí jako faktor rušivost (1x dle nálady, 1x dle místa). Rozhodli jsme se, tyto hlasy vzhledem k jejich nejednoznačnosti (která ovšem u obou případů obsahovala i variantu neutrálního hodnocení) zařadit do této kategorie. Nikdo z ostatních faktor rušivost neuvedl. Faktor měřítko, byl uveden 5x (z toho 4x neutrálně a 1x dle nálady). 9 tázaných krajinu před stavbou znalo, 7 neznalo.

3 respondenti hodnotili negativně zasazení do krajiny, nikoli samotný vzhled. U všech 3 se objevuje faktor rušivost (negativně), všichni 3 krajinu před stavbou znali.

2 tázaní odpověděli, že o této otázce nepřemýšlí a vzápětí hodnotili JETe esteticky negativně. Faktor měřítko figuruje 1x (negativně), faktor rušivost také (také negativně). Oba krajinu před stavbou znali.

Bez přímé odpovědi

1 respondentka hodnotila negativně zasazení do krajiny, nikoli vzhled samotný. Byly zmíněny faktory rušivost 1x a měřítko také 1x (oba v negativním smyslu). Dotazovaná krajinu před stavbou znala.

4 tázání hodnotí pozitivně JETe jako průmyslovou stavbu (*„je to pěkná stavba, i hezčí než jiné elektrárny“*). Zmiňují 3x měřítko (2x negativně, 1x neutrálně), 2x rušivost (negativně). Krajinu před stavbou JETe znali 3, neznal 1.

Největší počet, celkem 15 respondentů, hodnotilo JETe esteticky negativně (*„je to vzhledově šlepy“*, *„nelíbí se mi na pohled“*, *„obludná stavba“*). Faktor rušivost byl zmíněn 11x (negativně), měřítko také 11x (negativně). Krajinu před stavbou znalo 10 respondentů, 5 neznalo.

6.4.7. Některé vybrané mimoestetické poznatky

Prospěch obce

Na otázku, zda má obec, kde dotazovaný bydlí, nějaký prospěch z přítomnosti elektrárny bylo dotázáno 37 lidí. 24 odpovědělo ANO (dotace, práce), 2 neví (oba z Dřítně). 11 odpovědělo, že obec prospěch nemá (Mydlovary, Vodňany, Zliv, Temelín, Týn nad Vltavou, 6x České Budějovice). V menších obcích je tedy informovanost o činnostech ČEZu poměrně dobrá.

Osobní zkušenost s JETe

Na otázku : Dotkla se nějak Vás osobně stavba JETe? odpovědělo 33 dotazovaných, že NE, 8 ANO (vystěhování z domova, vyvlastnění půdy, zbourání domu, ale i osobní prožívání stavebních úprav v obci). Ve výpovědích těchto lidí se objevuje 6x faktor rušivost (negativně) a 2x měřítko (negativně), 1x pocit narušení domova.

Na otázku : Máte Vy nebo člen rodiny nějaký prospěch z JETe? odpovědělo kladně 11 tázaných. Jako prospěch bylo hodnoceno zaměstnání sebe i členů rodiny (i bývalé zaměstnání), čili poměrně široká možnost. Ve výpovědích těchto dotazovaných ohledně vizuálních faktorů se objevuje 7x rušivost (6x negativně, 1 podle místa pohledu) a 6x měřítko (5x negativně, 1 neutrálně). Zdá se tedy, že osobní prospěch z JETe nikterak kladně vizuální vnímání neovlivňuje.

Vnímané riziko

Rozhovor dával poměrně hodně prostoru k vyjádření vlastních pocitů a názorů, které dotazovaní považovali za důležité. Téma strachu a rizika se objevilo pouze 5x. 2x jako strach z nemoci („každý druhý v okolí umírá na rakovinu“), 1x téma vědomého odsouvání rizika v mysli (v souvislosti s poukazy na problémy s bezpečností), 1x hrozba havárie („jsme hrozně na ráně“ – je zajímavé, že toto zaznělo v Českých Budějovicích, které byly nejdál od JETe) a 1x spíše humorným vystižením způsobu života s JETe za zády („modlíme se, aby to nebouchlo“). Tento poměrně malý počet je v souladu se závěry předchozích prací Rynda a kol. (2006); Bartoš, Kušová, Těšitel (2005), Těšitel, Kušová, Bartoš, (2006) a Těšitel, Kušová, Bartoš (2004).

Problém elektřiny

11 dotazovaných poukazovalo na drahou elektřinu a dávné nesplněné sliby. 2 lidé mluvili o slibovaném vytápění zdarma (viz také Bartoš, Kušová, Těšitel, 2004). Oproti tomu pouze 2 dotazovaní poukazovali na to, že slib levné elektřiny nikdy po roce 1989 nepadl a že za drahou elektřinu může trh a místní dodavatel, což ČEZ není.

Nicméně tyto dávné sliby si lidé dobře pamatují a spolu se způsobem rozhodování o stavbě JETe to napomáhá stavu, že „trvá nedůvěra v demokratičnost rozhodovacích procesů, v politické rozhodování...“ (Rynda a kol., 2006, s. 97).

JETe jako orientační bod

6 dotazovaných zmiňuje, že JETe slouží také jako orientační bod v krajině („vždycky jsem Temelín brala jako orientační bod v krajině“, „z dálky si člověk uvědomí : tam jsem doma“). Krajinu před stavbou znalo 5 respondentů, 1 tázaná ji neznala. Faktor rušivost je zastoupen 3x (2x negativně, 1x dle místa pohledu), měřítko 5x (3x negativně, 2x neutrálně). 2 dotazovaní považují JETe za samozřejmost a součást prostředí, 4 kladou důraz na zvyk. Společné pro všechny dotazované je to, že bydlí v menších sídlech s častější viditelností JETe (2x Olešník, Strpí, Dříteň, Mydlovary, Zahájí).

Možná dostavba

Při rozhovoru byl zjišťován i názor na možnou dostavbu JETe. Dotázaných na tuto otázku bylo 38 respondentů. Jejich odpovědi by se daly rozdělit do kategorií PROTI, PRO a NEVADÍ.

PROTI se vyjádřilo 12 dotazovaných. Rušivost jako faktor zde figuruje 8x (negativně), měřítko 3x (negativně). Výrazným faktorem je znalost krajiny, krajinu před stavbou znalo 10 tázaných, 2 neznali.

6 respondentů se vyjádřilo PRO dostavbu. Faktor rušivost se zde objevuje 2x (1x negativně, 1x dle nálady), měřítko 5x (3x neutrálně, 1x negativně a 1x dle nálady). Krajinu před stavbou znali 4 lidé, 2 ji neznali.

Nejčastěji se objevuje odpověď ve smyslu, že dostavba NEVADÍ, celkem 20x. Faktor měřítko se objevuje 10x (9x negativně, 1x neutrálně), rušivost 9x (negativně). 11 dotázaných znalo krajinu před stavbou, 9 nikoli.

Více než 2/3 respondentů nejsou proti dostavbě JETe. Často zmiňovanými důvody byla tvorba pracovních míst, souhlas s jadernou energetikou („je to čistá energie“) a fakt, že JETe už stojí a navíc byl původně plánován se 4 bloky („dva nebo čtyři bloky, to už je jedno“, „už je to jedno, jestli čtyři nebo osm věží“). Zdá se, že obyvatelé nejbližšího okolí nejsou proti dostavbě (pokud se výrazně nedotkne jejich života a budou z toho mít profit). Naopak, z 12 respondentů, kteří se vyjádřili proti stavbě, byli 3 z Týna nad Vltavou a 5 z Českých Budějovic. Zvláště v Českých Budějovicích je patrný pocit ohrožení, který je nedostatečně kompenzovaný.

Je více než pravděpodobné, že případná dostavba by na dlouhou dobu zatížila okolní obce nadměrným hlukem a provozem. Tento fakt spolu s dalšími 2 či 4 věžemi (podle zvažovaných plánů ca 180-200 m vysokými, které by stály asi 1,5 km od vesnice Temelín, čili směrem na severovýchod od stávajících věží) a pravděpodobně velmi silnou mediální kampaní (pro i proti) by mohl být spouštěčem, který by mohl „latentní stres skokově aktivizovat“ (Rynda a kol., 2006, s. 96).

6.5. Shrnutí výsledků

6.5.1. Estetický kontext

Sledované faktory

Jako nejvýznamnější faktor se ukázal faktor **znalost krajiny**⁶⁵. To bylo samozřejmě způsobeno i tím, že na tento faktor byl přímo tázán každý respondent. Nicméně lze vystopovat, že lidé, kteří krajinu znali před stavbou, častěji dávají negativní konotaci faktoru měřítko.

Faktor rušivost byl negativně vnímán takřka ve všech případech, měřítko nikoli (i když ve většině ano). Ukázalo se, že faktory měřítko a rušivost byly zmiňovány poměrně často, naopak faktor symbolizace poměrně málo. Dá se konstatovat, že lidé vnímají JETe kvůli její velikosti a viditelnosti, velmi často také jako rušivý prvek, ovšem mnohem méně si ji spojují s nějakými zvláštními pocity či symbolizacemi. Máme za to, že to je v souladu s tendencí zvykání si na JETe a jejího akceptování, jak to popisují výzkumy zmiňované v naší práci.

Také poměrně velký počet lidí, kteří neuvedli žádný faktor, svědčí o tom, že se JETe stává běžnou součástí prostředí (i mentálního obrazu okolního prostředí). To potvrzují i odpovědi dotazovaných, kteří kvůli svému věku znají místní krajinu jen s JETe.

Faktor symbolizace je takřka vždy vyslovován v negativním smyslu. Je úzce provázán se znalostí krajiny před stavbou.

Pokud je JETe hodnocena esteticky negativně, je toto hodnocení výrazně spojeno se zmíněním faktorů měřítko a rušivosti v negativním smyslu

Poměrně velký počet lidí se vyhýbá otázce po estetickém hodnocení a nezmiňuje je ani ve faktorech rušivost či měřítko. I zde se zdá, že má vliv neznalost krajiny, ale i zde je tato interpretace problematická.

Je také třeba zmínit, že JETe byla několikrát zmiňována jako orientační bod a spojována s místem domova. I toto svědčí o tom, že se stává součástí prostředí (poměrně často zmiňovaný „zvyk“ jakožto hlavní přístup k JETe) i pro lidi, kteří krajinu znali i před stavbou.

Klasický estetický přístup

Zdá se, že klasický estetický přístup v případě JETe opravdu příliš nefunguje. Pravděpodobně nejvýznamnějším důvodem je neustálá přítomnost a blízkost JETe, která neumožňuje nutný odstup a naladění pozorovatele. Jednou z mála stop, kterých by bylo možno se zachytit je část

---

⁶⁵ Zde by bylo třeba ještě ověřit, zda je to skutečně dáno znalostí a ne pouze věkem, ale naše výsledky svědčí opravdu ve prospěch faktoru znalost krajiny.

výpovědi jednoho respondenta který poukazuje na náladovost vnímání a ve své výpovědi dává prostor imaginaci („Vnímám ji...někdy jako určitý monument (třeba v situaci, kdy se vedle chladících věží nachází měsíc či slunce), za tmy ji vnímám jako město, které osvětluje oblohu...“).

Celkově však můžeme konstatovat, že klasický estetický přístup pro interpretaci estetického vnímání JETE⁶⁶ není vhodný.

Kontextuální estetika

Vhodnějším interpretačním rámcem pro náš výzkum je kontextuální pojetí, které dává prostor hodnocení řádu a mimoestetických hodnot. Zde jsou jednoznačnou výpovědí faktory symbolizace, veskrze negativní. Do kontextuálního pojetí spadá hodnocení elektrárny jako průmyslové stavby i veškeré vnímání JETE jako rušivého prvku v krajině.

Estetické hodnocení JETe nelze oddělit od znalosti JETe a vnímání v kontextu krajiny. Toto dokazují např. negativní konotace faktoru rušivost, měřítko. Na druhou stranu nelze říci, že by znalost krajiny přímo ovlivňovala estetické hodnocení, ve smyslu, že by lidé spojovali estetické hodnocení JETe s bezohledností stavby, často vnímanou nedemokratičností (při rozhodování o stavbě) či podobnými mimoestetickými hodnotami. Tyto jevy spíše ovlivňují obecný postoj k JETE.

Nicméně hodnocení jakéhosi „řádu“, který JETe narušuje je patrný nejčastěji právě ve faktorech měřítko a rušivost.

6.5.2. Shrnutí mimoestetických jevů

Vliv stavby JETe je velmi dobře doložitelný v oblasti Vltavotýnska, a to přímo v odpovědích našich respondentů (8 negativně, 11 pozitivně) i ve statistických datech z této oblasti. Ale již na úrovni okresu se tento vliv rozplývá a sociální i krajinné změny zanikají ve strukturálních změnách daných celospolečenskými politickými změnami po roce 1989.

Je nutno konstatovat relativně příznivý (či rezignovaný) postoj k případné dostavbě JETe. Je pravděpodobné, že zde by hrál důležitou roli poměr ztráty (stres) x zisk obyvatel. Také faktor rizika v průběhu let stále oslabuje. Zajímavý je názor 5 dotazovaných, kteří poukazují na fakt, že JETe je ekologická (ve smyslu šetrnosti vůči životnímu prostředí). Vzhledem k současnému převažujícímu přesvědčení o nutnosti snižovat emise CO₂ je pravděpodobné, že tento pohled na JETe bude v budoucnu ještě sílit.

---

⁶⁶ Nemůžeme z našeho výzkumu paušalizovat, ale je velmi pravděpodobné, že tento fakt platí pro estetické vnímání industriálních prvků v krajině, kde člověk bydlí, obecně.

V souvislosti s tím, že pojetí JETe jako zvyku převažuje se dá předpokládat, že, pokud nedojde k výraznějším událostem v chodu elektrárny, JETe bude stále více akceptována jako samozřejmá kulisa či dokonce jako zajímavý orientační bod. S rostoucím počtem obyvatel, kteří krajinu před stavbou JETe neznali, bude upadat předchozí tvář krajiny i osudy lidí, kteří zde žili, v zapomnění. Fakt, že povědomí o stavu krajiny před stavbou i o tom, co vše muselo elektrárně ustoupit, se na nové generace nepřenáší dokazuje následující tabulka.

Tabulka č. 14 Znalost krajiny a paměť minulosti

	zmiňují	nezmiňují
znalost krajiny	16	12
neznalost krajiny kvůli věku	0	7
neznalost krajiny kvůli stěhování	1	5
celkem	17	24

U lidí, kteří krajinu před stavbou znali ještě lehce převažuje nutnost upozornit na bývalý stav (**zmiňují** v rozhovorech stav před stavbou), u lidí, kteří krajinu neznali (ať už kvůli věku či kvůli stěhování) je situace zcela opačná (**nezmiňují**). Fyzická vrstva paměti krajiny byla smazána stavbou a odsunem obyvatel, mentální obraz krajiny zmizí pravděpodobně s generací, která ji pamatuje.

Závěry z našeho průzkumu jsou v souladu s pohledem kapitol o socio-kulturních změnách ve společnosti a proměnách krajiny. Jaderná elektrárna Temelín jako výrazný industriální prvek vstoupila do krajiny se zemědělskou tváří, ale již post-rurální společností. Samozřejmě, že si venkov uchoval některé tradiční rysy rurální kultury (např. větší sociální kontrolu a větší důležitost neformálních vazeb), ale rurální konservatismus, který by pravděpodobně negativněji hodnotil působení JETe a udržoval v paměti předchozí tvář krajiny, již vymizel. Při tomto hodnocení je samozřejmě třeba mít na paměti, že stavba elektrárny započala před více než čtvrt stoletím a to v poměrech, které neumožňovaly se demokraticky vyjadřovat k podmínkám stavby.

Je zajímavé, že celkově neutrálnější vnímání JETe můžeme vysledovat v blízkých obcích, naopak např. v Českých Budějovicích se lidé staví k JETe negativněji. Tento fakt by se dal interpretovat tím, že obyvatelé Českých Budějovic nejsou nuceni se vyrovnat s každodenní vizuální přítomností JETe, ale jsou dost blízko, aby se mohli cítit ohroženi. Navíc bližší obce s JETe poměrně dost spolupracují, v Českých Budějovicích spíše zazníval názor, že z JETe město nic nemá.

7. Závěr

Jaderná elektrárna Temelín představuje výrazný industriální prvek, který v době svého vzniku silně ovlivnil tvář okolní krajiny i život obyvatel. Ve venkovském prostoru má dvojí roli, jednak je důkazem proměn rurálního venkova, opustivšího výhradně produkční zemědělskou funkci, jednak je jedním z činitelů, kteří tento proces na lokální úrovni formovali.

Estetické hodnocení elektrárny obyvateli jižních Čech (z nichž většina bydlí v každodenní dohledové vzdálenosti) probíhá většinou na úrovni kontextu krajiny a jejího zasazení do ní. Důležitými faktory, které toto hodnocení ovlivňují jsou : měřítko, rušivost a znalost krajiny. Znalost krajiny má vliv na hodnotové zabarvení ostatních faktorů.

Poměrně velký počet respondentů se estetickému hodnocení vyhýbá nebo nezmiňuje žádné faktory. Pojetí JETe jako zvyku či samozřejmosti již nyní převažuje a do budoucna se dá předpokládat další posílení těchto postojů.

Další potenciál ve výzkumu estetického hodnocení JETe bychom viděli v zaměření se na turisty a návštěvníky dané oblasti. V souvislosti se změnami české krajiny a růstem jejích mimoprodukčních funkcí je pravděpodobné, že estetický potenciál krajiny bude nabývat na důležitosti. Vhodným přístupem k této problematice se jeví kontextuální estetika, která přiznává velkou roli mimoestetickým hodnotám a postojům.

Každopádně mediální známost JETe, krajinná dominance i potenciál jaderné energie napovídají, že elektrárna bude mít velký vliv (i když třeba nepřímý) na okolní (stále ještě) zemědělskou krajinu s post-rurální venkovskou⁶⁷ společností.

---

⁶⁷ Uvědomujeme si protimluv, kterým je spojení „post-rurální venkovská společnost“. Chceme tím postihnout současný venkov, který již není tradičně rurální, ale ani urbánní, proto tento termín. Tento oxymoron v sobě obsahuje nevyhraněnost a potenciál ke změně. Jiný termín, totiž „post-agrární venkov“ je ve srovnání s naším pojmem zcela jasně obsahově chudší.

Literatura

- Adorno, T. W. (1997), *Estetická teorie*. Panglos, Praha
- Antrop, M. (1997), The concept of traditional landscapes as a base for landscape evaluation and planning. The example of Flanders Region. In: *Landscape and Urban Planning* 38, s. 105-117
- Antrop, M., Van Eetvelde, V. (2000), Holistic aspects of suburban landscapes: visual image interpretation and landscape metrics. In: *Landscape and Urban Planning* 50, s. 43-58
- Appleton, J. (1996), *The experience of landscape*. John Wiley & Sons, Chichester
- Arriaza. a kol., M. (2004), Assessing the visual quality of rural landscapes. In: *Landscape and Urban Planning* 69, s. 115-125
- Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J. (2004), Hledání ztraceného času – zhodnocení studie z roku 1983: „Krajinně ekologické důsledky výstavby a provozu Jaderné elektrárny Temelín“. In: Pecharová, E., Broumová, H. (Eds.) (2004), *Hodnocení vlivů Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí, JU v Č. Budějovicích, ZF, České Budějovice*, s. 32-37
- Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J. (2005), Vnímání Jaderné elektrárny Temelín jihočeskou populací z hlediska krajinného rázu. In: Buček, A., Maděra, P. (Eds.), *Krajinný ráz – jeho vnímání a hodnocení v evropském kontextu, CZ – IALE & MZLU, Brno*, s. 11-15
- Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J. (2006), Vliv Jaderné elektrárny Temelín na vnímání krajinného rázu. In: *Sborník z konference: Krajinný ráz 2006, ČVUT, ČZU, MŽP, 23.-24. března 2006, Praha*
- Bičík, I., Jeleček, L. (2001), Regionální rozdíly ve využití české krajiny v 19. a 20. století. In: *Tvář naší země – Krajina domova (sborník), Svazek 6 – Krajina v ohrožení, Česká komora architektů & Studio JB, Praha/Lomnice nad Popelkou*, s. 30-40
- Bičík, I., Jeleček, L., Štěpánek, V. (2001), Land-use changes and their social driving forces in Czechia in the 19th and 20th centuries. In: *Land Use Policy* 18, s. 65-73
- Carlson, A. (1995), Appreciating art and appreciating nature. In: Kemal, S., Gaskell, I. (Eds.), *Landscape, natural beauty and the arts*, Cambridge University Press, s. 199-227
- Carlson, A. (2002a), Environmental aesthetics. In: Craig, E. (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London, Routledge. Online : <http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT1> (3. 9. 2008)
- Carlson, A. (2002b), Environmental aesthetics. In: Craig, E. (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London, Routledge. Online : <http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT5> (3. 9. 2008)

- Carlson, A. (2002c), Environmental aesthetics. In: Craig, E. (Ed.), Routledge Encyclopedia of Philosophy, London, Routledge. Online : <http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT6> (3. 9. 2008)
- Cílek, V. (1999), Eric Hobsbawm : Věk extrémů. Krátké 20. století 1914-1991. In: Vesmír, Vol. 78, No. 2, s. 96
- Cílek, V. (2005), Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán, Praha
- Cílek, V. (2007), Krajina jako palimpsest. In: Němec, J., Pojer, F. (Eds.), Krajina v České republice, MŽP/Consult, Praha, s. 36-43
- Cudlínová, E., Lapka, M., Líšková, Z. (2005), Global Principle of Ecological Integrity and its Implementation in Management of Czech Landscape. In: Ekológia (Bratislava), Vol. 24, No. 1, s. 89-107
- Energie z Jižních Čech – Jaderná elektrárna Temelín. ČEZ, a. s. (informační materiál ČEZ, a. s.)
- Český statistický úřad (1974), Sčítání lidu, domů a bytů 1970 – Jihočeský kraj. Krajská správa ČSÚ v ČB, České Budějovice
- Český statistický úřad (1982), Sčítání lidu, domů a bytů 1980 – Jihočeský kraj. Krajská správa ČSÚ v ČB, České Budějovice
- Český statistický úřad (1992), Sčítání lidu, domů a bytů 1991 – okres České Budějovice. Krajská statistická správa ČB, České Budějovice
- Český statistický úřad (2003), Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – okres České Budějovice. Krajská reprezentace ČSÚ v ČB, České Budějovice
- Český statistický úřad (2008), Statistická ročenka Jihočeského kraje 2008, ČSÚ, České Budějovice
- Gobster, P. (1999), An Ecological Aesthetic for Forest Landscape Management. In: Landscape Journal, Vol. 18, No. 1, s. 54-64
- Gombrich, E. (2003), Příběh umění. Argo/Mladá Fronta, Praha
- Hendl, J. (2005), Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál, Praha
- Hepburn, R. (1966), Contemporary aesthetics and the neglect of natural beauty. In: Williams, B., Montefiore, A. (Eds.) (1966), British analytical philosophy, Routledge & Kegan Paul, London, s. 285-310
- Henckmann, W., Lotter, K. (1995), Estetický slovník. Nakladatelství Svoboda, Praha
- Hynek, A. (1996), Mentální mapy kulturní krajiny. In: Svobodová, H. (Ed.), Krajina jako domov, Okresní knihovna M. J. Sychry, Ždár nad Sázavou, s. 7-15
- Jůzl, M., Prokop, D. (1989), Úvod do estetiky. Panorama, Praha
- Katalog nemovitých památek v bezpečnostním pásmu JE Temelín (2003), Národní památkový ústav v Českých Budějovicích, České Budějovice (elektronická verze)

- Kohák, E. (1998), Zelená svatozář. Sociologické nakladatelství, Praha
- Komise pro hodnocení vlivu Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí (2001), Posouzení vlivů Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí. Praha. Online : <http://kostelec.czu.cz/temelin/> (1. 9. 2008)
- Lapka, M., Gottlieb, M. (2000), Rolník a krajina.. Sociologické nakladatelství, Praha
- Lapka, M. (2008a), Krajina jako petosféra. In: Vesmír, Vol. 87, No. 1, s. 34-36
- Lapka, M. (2008b), Úvod do sociologie krajiny. UK – Karolinum, Praha
- Leakey, R. (1996), Původ lidstva. Archa, Bratislava
- Leopold, A. (1995), Obrázky z chatrče. Tulčík, Albies – Lesoochranářské zoskupení VLK
- Librová, H. (1987), Sociální potřeba a hodnota krajiny. Univerzita J. E. Purkyně, Brno
- Lothian, A., (1999), Landscape and the philosophy of aesthetics: is landscape quality inherent in the landscape or in the eye of the beholder?. In: Landscape and Urban Planning 44, s. 177-198
- Löw, J., Míchal, I. (2003), Krajinný ráz. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy
- Mareš, P. (2009), Vliv integrace lidské společnosti na vývoj krajinné heterogenity. In: GEO/BIO DIVERZITA – Integrovaná perspektiva, Sborník příspěvků z výroční konference CZ-IALE, konané v Praze, 22.-23. 1. 2009, CD-ROM
- Míchal, I. (2001), Proti estetickému nihilismu při zásazích do krajiny. In: Tvář naší země – Krajina domova (sborník), Svazek 4 – Umělecká reflexe krajiny, Česká komora architektů & Studio JB, Praha/Lomnice nad Popelkou, s. 52-59
- Muranský, S., (1975), Krajinářské hodnocení území a možnosti jeho využití. In: Sborník ekologie krajiny 1, s. 19-29
- Ortová, J. (1996), Kulturní a sociální ekologie I., UK – Karolinum, Praha
- Ortová, J. (1997), Kulturní a sociální ekologie II., UK – Karolinum, Praha
- Ortová, J., (1999), Kapitoly z kulturní ekologie. UK – Karolinum, Praha
- Pelíšek, A. (2006), A po nás planina. PENI, České Budějovice
- Pletzer, K. (1992), Týn nad Vltavou – stručný přehled historie města. Městské muzeum v Týně nad Vltavou, Týn nad Vltavou
- Ptáčková, B., Stibral, K. (2002), Estetika na dlani. Rubico, Olomouc
- Rogge, E., Nevens, F., Gulinck, H. (2007), Perception of rural landscapes in Flanders: Looking beyond aesthetics. In: Landscape and Urban Planning 82, s. 159-174
- Rynda, I., a kol. (2006), Sociálně-ekologické a psychologické dopady Jaderné elektrárny Temelín na obyvatelstvo. České Budějovice-Praha, Zpráva o průběhu a výsledcích výzkumu v letech 2002-2005

- Saito, Y. (1998), The Aesthetics of Unscenic Nature. In: The Journal of Aesthetics and Art Criticism Vol. 56, No. 2, s. 101-111
- Sádlo, J. (1998), Krajina jako interpretovaný text. In: Vesmír, Vol. 77, No. 2, s. 96-98.
- Sádlo, J. a kol. (2005), Krajina a revoluce. Malá Skála, Praha
- Sádlo, J., Pokorný, P. (2004), Neolit skončil, zapomeňtěl! In: Vesmír, Vol. 83, No. 7, s. 398-403
- Sčítání lidu, domů a bytů v ČSSR k 1. březnu 1961 – Díl II. Sociální ekonomická a profesionální skladba obyvatelstva. Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, Praha 1965
- Soukup, V. (2004), Dějiny antropologie. UK – Karolinum, Praha
- Sudová, M., Procházka, L. (2007), Vltavotýnsko. Paseka, Praha – Litomyšl
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1982, SEVT, Praha, 1984
- Statistický lexikon obcí ČR 1992, SEVT, Praha, 1994
- Statistický lexikon obcí ČR 2005, Ottovo nakladatelství, Praha, 2005
- Stibral, K. (2005), Proč je příroda krásná?. Dokořán, Praha
- Thoreau, H. D. (1991), Walden aneb Život v lesích. Odeon, Praha
- Těšitel, J., Kušová, D., Bartoš, M. (2004), Vnímání Jaderné elektrárny Temelín jihočeskou populací v proměnách času (1993/2003). In: Pecharová, E., Broumová, H. (Eds.) (2004), Hodnocení vlivů Jaderné elektrárny Temelín na životní prostředí, JU v Č. Budějovicích, ZF, České Budějovice, s. 25-31
- Těšitel, J., Kušová, D., Bartoš, M. (2005), Temelín power plant as an unusual landscape feature. In: Ekológia (Bratislava), Vol. 24, No. 1, s. 139-149
- Van den Berg, A., Vlek, C., Coeterier, F. (1998), Group differences in the aesthetic evaluation of nature development plans: a multilevel approach. In: Journal of Environmental Psychology 18, s. 141-157
- Van den Berg, A., Koole, S. (2006), New Wilderness in the Netherlands: An investigation of visual preferences for nature development landscapes. In: Landscape and Urban Planning 78, s. 362-372
- Vávra, J. (2006), Fenomén kulturní krajiny České Republiky. Postupová práce na Katedře Kulturologie, FF UK v Praze
- Vávra, J. (2009), Sociální, estetické a krajinné aspekty tlumení dopadů globálních klimatických změn. Příspěvek na konferenci Venkovská krajina 2009, konající se v Hostětíně, 22.-24. 5. 2009, příspěvek je v recenzním řízení
- Zátka, V. (1994), Kantova teorie estetiky. Filosofia, Praha
- Zuska, V. (2001), Estetika. Úvod do současnosti tradiční disciplíny. Triton, Praha

Seznam internetových odkazů

www.cez.cz - ČEZ, a. s.

<http://www.cez.cz/cs/investori/informacni-povinnost-emitenta/1033.html> (4. 9. 2008)
<http://www.cez.cz/cs/energie-a-zivotni-prostredi/dostavba-elektrarny-temelin/zakladni-informace.html> (4. 9. 2008)

www.czso.cz - Český statistický úřad

[http://www.czso.cz/xc/edicniplan.nsf/t/950046B8F1/\\$File/13-3101070302.xls](http://www.czso.cz/xc/edicniplan.nsf/t/950046B8F1/$File/13-3101070302.xls) (5. 9. 2008)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/F86DA18D33F397A4C1256E6800471FB3/\\$File/tabulka6.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/F86DA18D33F397A4C1256E6800471FB3/$File/tabulka6.pdf) (10. 12. 2008)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/C89DDF02B28831A5C1257332002D89B0/\\$File/tab81.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/C89DDF02B28831A5C1257332002D89B0/$File/tab81.pdf) (10. 12. 2008)
[http://www.czso.cz/xc/edicniplan.nsf/t/950046B8F1/\\$File/13-3101070302.xls](http://www.czso.cz/xc/edicniplan.nsf/t/950046B8F1/$File/13-3101070302.xls) (10. 12. 2008)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/2223F3CF3B70BE4DC1256E6600436379/\\$File/tab6_30.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/2223F3CF3B70BE4DC1256E6600436379/$File/tab6_30.pdf) (10. 12. 2008)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/66AE69529427C92FC12573300026DF39/\\$File/tab01.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/66AE69529427C92FC12573300026DF39/$File/tab01.pdf) (10. 12. 2008)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/DDADAF7D8D5F5647C1257330002F9FEB/\\$File/tab18.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/DDADAF7D8D5F5647C1257330002F9FEB/$File/tab18.pdf) (10. 12. 2008)
[http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=OB033+\(okresy\)&stranka=6&kapitola_id=20](http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=OB033+(okresy)&stranka=6&kapitola_id=20) (12. 12. 2008)
[http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=OB033+\(okresy\)&stranka=6&kapitola_id=20](http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=OB033+(okresy)&stranka=6&kapitola_id=20) (12. 12. 2008)
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zem_cr (5. 1. 2009)
http://www.czso.cz/xc/edicniplan.nsf/o/13-3104-04--2__obyvatelstvo (5. 1. 2009)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/DDADAF7D8D5F5647C1257330002F9FEB/\\$File/tab18.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/DDADAF7D8D5F5647C1257330002F9FEB/$File/tab18.pdf) (5. 1. 2009)
[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/25B23DEE7641E992C12573320027D346/\\$File/tab77.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/25B23DEE7641E992C12573320027D346/$File/tab77.pdf) (5. 1. 2009)
[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/F2003795D3/\\$File/212908001.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/F2003795D3/$File/212908001.pdf) (5. 1. 2009)

www.europa.eu - portál Evropské unie

http://europa.eu/abc/keyfigures/work/jobs/index_cs.htm (13. 1. 2009)

www.kostelec.czu.cz - pracoviště ČZU v Kostelci nad Černými lesy

<http://kostelec.czu.cz/temelin/> (2. 9. 2008)

www.mvcr.cz - Ministerstvo vnitra ČR

<http://www.mvcr.cz/clanek/pocty-obyvatel-v-obcich.aspx> (1. 9. 2008, 10. 1. 2009)

www.mze.cz - Ministerstvo zemědělství ČR

<http://www.mze.cz/Index.aspx?ch=73> (10. 1. 2009)

www.rep.routledge.com - Routledge Encyclopedia of Philosophy Online

<http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT1> (3. 9. 2008)
<http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT5> (3. 9. 2008)
<http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT6> (3. 9. 2008)

www.wikipedia.org - internetová encyklopedie Wikipedia

http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_David_Thoreau (3. 9. 2008)

http://en.wikipedia.org/wiki/International_Nuclear_Event_Scale (4. 9. 2008)

http://en.wikipedia.org/wiki/Daniel_Boone (3. 9. 2008)

www.wikipedia.cz - česká verze internetové encyklopedie Wikipedia

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Jaslovské_Bohunice (4. 9. 2008)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Dukovany (4. 9. 2008)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Mochovce (4. 9. 2008)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaderná_elektrárna_Temelín (4. 9. 2008)

www.zaniklepodhaji.cz - stránky věnované zaniklé obci Podhájí

<http://www.zaniklepodhaji.cz/kronika/> (26. 8. 2008)

Seznam tabulek a grafů

- s. 32 Tabulka č. 1 Zaměstnanost dle odvětví v prostoru EU 27
- s. 33 Tabulka č. 2 Počet rolníků v České socialistické republice
- s. 34 Tabulka č. 3 Počet JZD a státních statků v Jihočeském kraji
- s. 34 Tabulka č. 4 Samosprávné obce a obyvatelstvo okrese České Budějovice 1961-2001
- s. 36 Tabulka č. 5 Zaměstnanost dle oborů na území ČR a v Českobudějovickém okrese
- s. 38 Tabulka č. 6 Zaměstnanost v Týně nad Vltavou 1980-2001
- s. 38 Tabulka č. 7 Počet rolníků v ČR 1992-1996
- s. 39 Tabulka č. 8 Land use území ČR 1845-2007
- s. 41 Tabulka č. 9 Land use území Jihočeského kraje
- s. 42 Tabulka č. 10 Land use území bývalého okresu České Budějovice
- s. 44 Tabulka č. 11 Koeficient ekologické stability území ČR
- s. 67 Tabulka č. 12 Bydliště respondentů
- s. 74 Tabulka č. 13 Vztah znalosti krajiny a postoji k JETe
- s. 80 Tabulka č. 14 Znalost krajiny a paměť minulosti
-
- s. 35 Graf č. 1 Zaměstnanost na území ČR dle odvětví
- s. 36 Graf č. 2 Zaměstnanost na v okrese České Budějovice
- s. 37 Graf č. 3 Obyvatelstvo dle vyznání
- s. 66 Graf č. 4 Rozložení dotazovaných dle věku
- s. 66 Graf č. 5 Rozdělení JČ kraje dle pohlaví
- s. 66 Graf č. 6 Rozdělení našeho vzorku dle pohlaví
- s. 68 Graf č. 7 Vizualní faktory